# TESLİM TÖRE

# Marksizm ve Sorunlarımız

Marksizm ve Sorunlarımız ● TESLİM TÖRE

20.59561
TÖRm

pelê sor
YAYINLARI

# MARKSİZM VE SORUNLARIMIZ

Teslim Töre

# MARKSİZM VE SORUNLARIMIZ

TESLİM TÖRE

pele sor
YAYINLARI

**Pelê Sor Yayınları: 8**
**Birinci Baskı:** Nisan 1992
**Dizgi:** Fırat Yayıncılık
Baskı Aydınlar Matbaacılık

**Pelê Sor Yayınları:** Divanyolu Cad.
Hocarüstem Sok. Zafer Han, No:7, Daire: 12/1
Tel/Fax: 511 37 31

# İÇİNDEKİLER


| | |
|---|---|
| ÖNSÖZ YERİNE | 7 |
| GİRİŞ | 25 |
| Yöntem ve Yaklaşım | 29 |
| Yeniden İdeolojik Birlik Gerek | 35 |
| HANGİ TEMELDE EŞİTLİK? | 43 |
| Sıfır Temelde Sağalanan Eşitlik Üretken Olur mu? | 45 |
| Sosyalizmde Rekabet Sorunu | 52 |
| Devlet Mülkiyeti Kamu Mülkiyeti Olmuyor | 61 |
| Artı-değer ve Devlet | 65 |
| Eşitlik Ortak Mülkiyet Temelinde Üretken Olur | 68 |
| Toplumsallaştırmada Hisseli Sermaye | 71 |
| Hisseli Sermaye ve Sınıf Mücadelesi | 77 |
| İŞÇİ SINIFININ DURUMU, YENİ DENGELER-BİLEŞENLER | 85 |
| Yeni Dengeler-Bileşenler | 98 |
| Sınıf ve Birey | 106 |
| Kollektivizm | 111 |
| Antagonizma ve Sınıfsız Toplum | 122 |
| Toplumsal Evrimin Siyasal Devrimi Gerektirmesi | 123 |
| Sosyalizm, Proletaryayı Ortadan KaldırmayıHedeflemeli | 129 |
| Proletarya Diktatörlüğü | 136 |
| YADSIMANIN YADSINMASI | 143 |
| Madalyonun Diğer Yüzü | 151 |

## *ÖNSÖZ YERİNE*

*Ekim Devrimi, yetmişbirinci gününe girince, Lenin, "**Ekim Devrimi, Paris Komünü'nden bir gün fazla yaşadı**" diyerek sevinçle karların üzerinde debelenmişti.(*) Çünkü, Lenin, "**devirme**"nin işin kolay yönü olduğunu, esas zorluğun devrimi yaşatmak ve yeniyi kurmak aşamasında başladığını biliyor ve söylüyordu. Onun için, Ekim Devrimi'nin, Paris Komünü'nden bir gün fazla yaşamış olmasını sevinçle kutlamıştı. Lenin, böyle bir kıyaslama yapmakta ve endişelenmekte haklıydı. Kendisine Paris Komünü'nü miras alan ve yeni bir çağ açan devrimin birinci derecede sorumlu düşünürlerinden birisi olarak Lenin; devrimde siyasal iktidarın alınışının -ne kadar belirleyici olursa olsun- sadece bir an olduğunu, esas önemli olanın devrim öncesi hazırlık ve devrim sonrasını kurmak olduğunu en iyi bilenlerden biriydi. Ekim Devrimi, siyasal iktidarın alınışı anını, o "**kolay**" ama tehlikeli anı başarıyla geçmişti. Ama, devrim öncesi süreç, devralınan toplumsal yapı ve ekonomik kaynakların durumu, devrimi yaşatmaya, geliştirmeye ve yeniyi kurmaya olanak verecek miydi? Bu düşünceler içindeki bir devrim adamının, devrimin yetmişbir gün gibi bir süreyi yıkılmadan atlatmasına sevinmesi ve bunu önemli bir başarı olarak kaydetmesi çok doğal.*

*(*) N.Krupskaya'nın anılarından.*

*Devrimler, toplumu ve bir bütün olarak insanlığı bir ileri aşamaya fırlatan patlamalar niteliği taşırlar. Bir devrimin ömrünün uzun ya da kısa olması, onun toplumu bir ileri aşamaya fırlatma niteliğinin önünde engel değildir. Devrimler; eskimiş, işe yaramaz hale gelmiş olanı gömen, yeniyi doğuran, diğer bir deyişle yadsımayı yadsıyan nitelikleriyle toplumların üretmiş olduğu önemli değerlerdir. Burjuva devrimlerinden proleter devrimlere kadar, eskiyi yıkan, yeniye yol açan bütün devrimler, farklı olgulardan kaynaklanmalarına, farklı sonuçlara varmalarına rağmen, insanlık için büyük değer taşırlar. Kuşkusuz, bu devrimlerle elde edilen değerlerin, her sınıfa göre farklı özel kazanımları vardır.*

*Örneğin burjuva devrimleri genelde insanlık için önemli bir kazanımdı, ama özelde burjuvazi için yeni ve farklı bir tarihi sürecin başlangıcını oluşturmuşlardı. Paris Komünü proletarya için önemli bir tarihi değerdir. Ekim Devrimi ise, insanlığa yeni bir çağa girişin yolunu açtı. Proleter devrimler çağını başlattı.*

*Ekim Devrimi'nin yarattığı Sovyet düzeni yetmiş küsur yıl sonra dağıldı. Ama başlatmış olduğu çağ yaşamaya devam ediyor. Bu çağ, Ekim Devrimi'nin tarihsel deneyimleri üzerinde yükselecek, onu devrimci mirası yapacak yeni devrimlere gebedir. Bu çağın yeni devrimleri biçimsel olarak Ekim Devrimi'ne benzemeyecektir, kendine özgü yeni biçimler üretecektir, ama nitelik olarak onunla aynı çağı paylaşacaktır. Belki bu çağ, umulandan çok daha uzun sürebilir. Ama, insanlık, proleter devrimler çağını; diğer deyişle kapitalizmden sosyalizme geçiş çağını yaşıyor, yaşayacaktır.*

*Paris Komünü, O'nu beş dizede anlatan şair Barenje'-*

*nin betimlemesiyle insanlığa uzaktaki "**liman**"ı göstermişti. Kendisi o limana varamadı ama nelerin yapılmaması gerektiğini öğretti. Ekim Devrimi, Komün'ün gösterdiği limana varmayı başardı. Fakat, o da limanda demirleyip kaldı. Yeni limanlara açılamadı. Ama Ekim Devrimi de, bugünün Marxistlerine, işçi sınıfına nelerin nasıl yapılması, nelerin yapılmaması gerektiğini öğretiyor.*

*Devrimler, biçimsel olarak birbirlerine benzemez, birbirlerini taklit etmezler, ama birbirlerinden öğrenirler. Öğrenmenin tek yolunun eleştirel bilinçten geçtiğinin altını çizmek gerekiyor. Yaşayarak da gördüğümüz gibi, eleştirel olmayan, dünyayı bir sorunlama olarak ele almayan ve önkabule dayanan yaklaşımlar her zaman tutucudur. Bildikten şaşmamaya çalışır. Yeniye açılmaktan, yeniyi üretmekten içsel bir korku duyar.*

*Fakat belirtmem gerekir ki, her eleştirel yaklaşım radikal değildir. Radikal olabilmesi için, salt eleştiri yapmakla yetinmemek, yeniyi, doğruyu üretmek de gerekir. Sadece eleştirmenlik, kişiyi tutuculuktan koparır, ama radikal yapmaya yetmez. Yetmez çünkü radikalizm, sadece yanlışı görmek değildir. Yanlışı aşmak, yerine doğruyu aramaktır. Diğer bir deyişle, yanlışı doğru bilinenle değiştirmektir.*

*Bu kitapta, gerek Ekim Devrimi'ne, gerek reel sosyalizme, gerekse de Lenin'in bazı görüşlerine eleştirel bilinçle bakmaya çalıştım. Radikal olmaya özen gösterdiğimi sanıyorum. Çünkü, yanlış olduğuna inandığım ya da hayat tarafından doğrulanmadığını gördüğüm görüşleri, kendimce ve bilimsel olarak doğru gördüğüm görüş ve önerilerimle aşmaya çalıştım.*

*Ekim Devrimi'ne, sosyalizm uygulamasına ve Lenin'in kimi görüşlerine eleştirel yaklaşımım, mahkum etmek ya da "**olmasa da olurdu**" gibisinden inkarcı ve reddiyeci ba-*

*kışlardarı uzaktır. Paris Komünü gibi, Ekim Devrimi de benim için, insanlığın büyük bir kazanımıdır, proletaryanın yeni devrimlerini onun omuzlarında yükselteceği devrimci mirasıdır. Onun değerini küçümsemek ya da reddetmek benim açımdan hiç bir zaman sözkonusu değildir. Bu nedenle, eleştirel yaklaşımlarımı, radikal bir çerçeveye oturtmayı hedefledim.*

*Ekim Devrimi, nasıl ki, Paris Komünü'ne eleştirel yaklaştı, ondan dersler çıkardı, onun eksik bıraktıklarını kendisi de taşımamak için ondan öğrendiyse, bizler de, yetmiş yıllık bir deney hazinesi sunan Ekim Devrimi'nden ders çıkartmak, öğrenmek durumundayız.*

*Ekim Devrimi, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Komün'ün eksikliği olarak saptadıkları; işçi-köylü ittifakını kuramamak, Paris'e sıkışıp diğer kentlere yayılamamak, devrimci şiddeti kullanmada, iktidarı ele geçirmede yeterince kararlı davranamamak vb. biçiminde özetlenecek ve tümü de subjektif faktörü ilgilendiren yetersizliklerden ders çıkardı. Bu eksiklikleri kendi bünyesinde taşımamaya özen gösterdi. Ama, bu sefer Ekim Devrimi'nde de subjektif faktör ağır bastı ve bir çok konuda volontarizm, bilimsel yaklaşımın yerini aldı.*

*Ekim Devrimi'nde, işçi-köylü temel ittifakı gerçekleştirildi, devrimci zor alabildiğine ve* ***"kararlı"*** *bir şekilde -hatta bazı durumlarda dozunu aşarak- uygulandı, iktidarı alma ve iktidar egemenliği kavgası en çetin geçen kavgalardan biri oldu; hatta iktidar hedefi öylesine mitleştirildi ki, gerek iç savaş döneminde, gerekse de daha sonraki süreçte, binlerce suçsuz insan karşı-devrimcilerin ateşiyle birlikte yandı, büyük* ***"temizlik"*** *eylemleri binlerce eski komünistin canına mal oldu.*

*İradi tedbirlerin ağır basması ve bunların ideolojik, teo-*

*rik, politik üretimde kalkış noktası yapılması; alt yapının örülmesini ve sosyalizmi bizzat emekçi yığınların kendi eseri olarak ve özgür iradeleri ve etkin katılımlarıyla kurmalarını gözardı etti. Bu üst yapı felsefesi, iktidarı ve devleti sınırsız güce sahip bürokratik bir yapıya dönüştürdü.*

*Tabii ki, bu* **"üst yapı"** *felsefesi, Sovyetler Birliği ile sınırlı kalmadı. Sosyalist Blok'u oluşturan Doğu Avrupa halk devrimleri ve iktidarlarının, dünya komünist hareketinin de temel felsefesi oldu. Dünya komünist hareketinin düşünce üretimi ve programatik yaklaşımları bu temel üzerine oturdu. İktidar tek belirleyici güç oldu. Öyle ki, iktidar ele geçirilmeden işçi sınıfı ve emekçilerin kapitalizm altında, geleceğe yönelik hiç bir şey yapamayacağı gibi sonuçlara varıldı. Gramsci,* **"sivil toplum"** *yaklaşımında, henüz iktidar hegemonyasına ulaşmadan da sivil toplum örgütlenmesiyle güçlü bir muhalefetin oluşturulabileceğine ve* **"dönüştürmenin"** *daha muhalefetteyken de başlatılabileceğine dikkat çekmişti. Bu yaklaşım, bütün programını esas olarak* **"üst yapı"***yı ele geçirme hedefine bağlamış olan Marxistler arasında fazla ilgi görmedi.*

*Teorik olarak başka türlü söylense de, pratikte sosyalizm mücadelesi; her şeyi geleceğe erteleyen, daha kapitalizm altındayken üstlenilebilecek görevleri yeterince yerine getiremeyen, gelecek toplumun örgütlenmesini bugünden başlatamayan bir mücadele olmaktan kurtulamadı. Bu bakımdan, geleceğe bugünden hazırlanmak şiarının altı doldurulamadı.* **"Sosyalizm, kapitalizm altında gelişme olanakları bulamaz"** *anlayışı, sosyalizmin, kapitalizm altında gelişen nesnel zeminlerinin, teorik, politik ve pratik olarak değerlendirilmemesine yol açtı. Burjuvazinin zorunlu olarak başvurduğu toplumsallaştırmanın boyutu, kapitalist ülkelerde yaygınlaşan* **"hisseli sermayenin"** *toplumsal taba-*

*nının bugünden ve gelecek açısından nasıl değerlendirilebileceği; toplumsal üretim sürecinin yarattığı işbirliği ve dayanışmanın yığınların kollektif etkinliği ve katılımı olarak bugünden nasıl örgütleneceği; işçi ve emekçilerin geleceğin yönetici sınıfı olmaya kapitalizm altında nasıl hazırlanabilecekleri, devrimin kültürel boyutunun devrim öncesi süreçte nasıl örgütlenebileceği, emekçi yığınların devrimci eğitimin bugünden nasıl gerçekleştirileceği vb. gibi konularda teorik çözümlemeler ve pratik adımlar atılamamıştır. Bunların hemen hemen tümü, iktidarın alınışından sonraki sürece ertelenmiştir.*

*Bugün, kapitalist ülkelerde alt yapıda nesnel olarak sosyalizmin zeminlerinin gelişmesi, üst yapıda da dolaylı bir etkinliğin sağlanmasını olanaklı kılmaktadır. Bu, sosyalist muhalefetin kapitalizm altında önemli ve etkin mevziler yaratmasına fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatları gereğince değerlendirebilmek için, bugünün işini yarına erteleme mantığını bir yana bırakmamız gerekiyor.*

*Ekim Devrimi'nin, subjektif ögeye vermek zorunda kaldığı ağırlıklı rolden, iradi tedbirler ve devrimci zorun biçiminden dersler çıkartırken, bu defa da çubuğu tersine büküp; devrimci zoru reddetmek, ittifakları gözden kaçırmak, iktidar hedefinde ısrarlı davranmamak gibi tutumlara düşmemeye özen göstermek gerekiyor. Hayır; bu hedeflerimiz olmalıdır, ama içinde yaşadığımız dünya ve ülkemiz koşullarını dikkatte tutularak, bunların gerek biçiminde, gerekse de biçimin içeriğe etkisi ölçüsünde içeriğinde değişiklikler olmalıdır. Örneğin,* **"devrimci zor"***dan söz ederken, bunun ille de* **"şiddet"** *ağırlıklı olması gerektiği; ittifaklar denildiğinde bunun* **"işçi-köylü temel ittifakı"** *biçiminde anlaşılması gerektiği; iktidar hedefinden söz ederken, iktidar öncesinde köklü hiç bir değişimin yaşanmayacağı gibi* **"ge-**

*reklilik" ve "kesinlikler"i bir kalıp gibi ardarda sıralamamak durumunda olduğumuzu düşünüyorum.*

*Çünkü, günümüz verili koşullarında sermayenin de toplumsallaşma zeminleri gelişiyor. Üretimin örgütlenişindeki toplumsallaşmayla, üretim araçları özel sahipliliği arasındaki çelişki ve üretim anarşisi, burjuvaziyi yeni tedbirler almaya; sermayesini daha geniş tabana yayarak, kendi çeperleri içinde yeni toplumsal tabakalaşmalar yaratmaya itiyor. Büyük sermayenin hisseli yapısı gün geçtikçe yaygınlaşıyor. Bu durum, burjuvazinin istememesine rağmen, toplumsal mülkiyetin maddi zeminlerini, dolayısıyla sosyalizmin nesnel temellerini güçlendiriyor. Bu gelişme, devrimci zorun, dünden farklı olarak, işçi sınıfı ve emekçilerle birlikte genel olarak toplumun aşağıdan yukarıya yığın basıncı biçiminde oluşacağına işaret ediyor. Belirleyici kritik anlarda onun en üst noktası olan silahlı şiddet yanı tümüyle ortadan kalkmıyor, ama esas olarak, işçi ve emekçi yığınların her türden mücadele, eylem ve örgütlenmesini içeriyor.*

*Kentsel nüfusun yarıyı geçtiği, topraktan kopuşun ve parçalanmanın hızla devam ettiği koşullarımızda, hala, büyük bölümünü köylülüğün oluşturduğu Rusya koşullarının ittifak yaklaşımını tekrar ederek, "**işçi-köylü temel ittifakı**" geçerlidir deyip geçmek doğru değildir. Böylesi, belli ölçüde sade "**temel ittifak**" biçimlerinin yerini, işçi sınıfının çok daha geniş yelpazeli, nispeten karmaşık ve çeşitli emekçi katmanlarla, esnaflar, aydınlarla ve hatta insani amaçlı örgütlenmelerle kuracağı ittifaklar manzumesi almaktadır. Köylülük, işçi sınıfının bu ittifaklar manzumesi içinde yer alan emekçi katmanlardan biridir, belki nicel güç itibariyle önemlisi olabilir, ama "**temel ittifak gücü**" biçiminde bir ayrı konum atfetmek geçersizleşmektedir.*

*Görüldüğü gibi, Ekim Devrimi'nin deneyleriyle, bizim somutluğumuzun her konuda sentezini ortaya koymak, önümüzde duran önemli görevlerden biri durumundadır.*

*Bunu yaparken, ben, Ekim Devrimi'ne ve Lenin'in bazı görüşlerine eleştirel yaklaşmak gerektiğine inanıyorum. Çünkü, bana göre Sovyet sosyalizminin çöküşünün altında ne sadece Stalin, Brejnev gibi liderler ve onların uygulamaları, ne de Gorbaçov'un perestroykası yatıyor. Bunlar olsa olsa birer sonuç durumundadır. Nedenler, Ekim Devrimi'nin nesnel zeminlerine ve Lenin'e dayanıyor.*

*Ekim Devrimi, devrimin öznel ve nesnel koşullarının olgunlaştığı, fakat sosyalizmin alt yapısının henüz varolmadığı bir ülke olan Rusya'da gerçekleşti. Sosyalizmin alt yapısının örülmesi, tamamen subjektif ögenin tutumuna bağlı kaldı.*

*Lenin, devriminden sonra o kadar erken ölmeseydi, belki NEP uygulamasını genel bir politikaya dönüştürüp, ya da yeniden "**İki Taktik**"te geliştirmiş olduğu tezlere dönüp, yarı-feodal üretim ilişkilerinin yaşandığı Rusya'da sosyalizmin alt yapısını güçlendirmeye ağırlık verirdi. Belki daha başka yöntemler bulunurdu. Ama, tarihe dönük bu varsayımlar üzerinde durmak, bizi sonuca götürmeyeceği için, tartışmanın gündemine bunları oturtmayı yararlı görmüyorum. Ama Lenin'in kimi görüşlerinin eleştirel bir bakışla yeniden incelenmesi gerektiğine inanıyorum. Bunu yaparken, büyük bir devrimci düşünür ve önder olan Lenin'e, ve Leninizme saygımdan birşey kaybetmiyorum. Bana göre Lenin'in Marxizme önemli katkıları vardır. Marxizm-Leninizm devrim mücadelesine ve sosyalizme kılavuzluk etmeye devam etmektedir. Ne var ki, bu, Lenin'in yazdığı ve söylediği her şeyin doğru olduğu, tümünün bugün de geçerli bulunduğu, Lenin'in yanılmaz biri olduğu anlamına gel-*

*mez.*

*Bana kalırsa, Lenin'e, SBKP'ne ve Sovyetler Birliği'ndeki uygulamalara eleştirel yaklaşımda çok önceleri bulunmamız gerekiyordu. Ne yazık ki, bunu yapmadık. Ampirizme düştük. Gözümüze çakılana kadar göremedik.* ***"Kağnı devrildikten sonra yol gösteren çok olur"*** *özdeyişiyle karşılaşma pahasına, aynı yolda yeni* ***"kağnılar"*** *yürütme iddiasında olanlardan birisi olarak, öndeki* ***"Kağnı"****nın neden, nasıl devrildiğini; aynı yere takılıp bizim de* ***"kağnı"****yı devirmememiz için neleri yapmamamız, neleri yapmamız gerektiğini bilince çıkarmanın, geç kalınmış da olsa zorunlu olduğuna inanıyorum.*

*Bu kitapta hedeflediğim şey budur. Ve bu, birilerini eleştirmeyi, mahkum etmeyi değil, en başta kendi özeleştirimi içeriyor. Olup bitenleri daha önceden görmeyip ampirizme düştüğüm ve Gorbaçov'un* ***"perestroyka"*** *politikasını, bazı istihfamlar belirterek de olsa, geleneği devam ettirerek desteklediğim için, olup-bitenlerden kendimi de sorumlu olarak görüyorum.*

*Hemen belirtmem gerekiyor ki, bu özeleştirim, Gorbaçov ve onun perestroykasını endişeler belirterek de olsa destekler konuma düşmekle sınırlı değildir. Çünkü, Gorbaçov ve perestroyka, neden değil, sonuçtur. Nedenler daha eskiye dayanmaktadır ve yetmiş yıllık bir süreci kapsıyor. İşte ben, bütün bu süreçteki yanlışlık ve sapmaları göremediğim ve en önemlisi, Marxizmin eleştirel çözümleme yöntemini bir yana bıraktığım için kendimi sorumlu görüyorum.*

*Sosyalist sistemin savunuculuğu adına öyle bir konuma düşüldü ki, gerçeği, bilimi, bilimsel olanı savunmak yerine, gördüğümüz bazı yanlışlara bile göz yumarak misyon savunuculuğu yaptık. Tarihi misyonu savunma konusunda-*

ki koşullanma bizi, bilimi, bilimsel olanı savunmaktan uzaklaştırdı. Politik düşünce - ki her zaman taraflıdır - her konuya damgasını vurdu.

Emperyalizme "**malzeme vermemek**" adına, Marxizmin prensiplerinden biri olan ve onu radikal yapan eleştirel bakıştan koparak, sosyalist ülkelerin yaptığı bazı açık haksızlıkları, yanlışları, bilimdışı davranışları bile savunmak konumuna düştük. Tarihi misyon savunuculuğunun kendisi tutucu ve Marxizm dışı bir yaklaşım olduğu ve biz de bu anlayışa bağlı kaldığımız için sosyalist ülkeleri savunmak ve onları kuru kuruya övmekle yetinip, eksiklerine, yanlışlarına eleştirel bakamadık.

Eleştirel bakışı bir yana bıraktığımız için, teorik, ideolojik üretimde de radikalliği ve özgünlüğü yakalayamadık. Örneğin "**Fabrikalar, Tarlalar, Siyasi İktidar, Herşey Emeğin Olacak**" şiarı, bizim, ülkemiz koşullarına denk bir şekilde üretmiş olduğumuz doğru bir şiardır. Ama bu doğru şiara denk bir ideolojik, teorik üretim yapmadık. Sosyalist ülkelerin ve dünya komünist hareketinin genel kabul gören görüşlerine, programatik yaklaşımlarına doğru bir kayış yaşadık. İlk dönemlerde, belli noktalarda SBKP'ye, Sovyetler Birliği'ne eleştirel yaklaşımlarda bulunuyorduk. Fakat süreç içerisinde bu eleştirel tutumumuzu terkettik. SBKP'nin başını çektiği resmi komünist partiler platformunun ideolojik-teorik üretimini baz alarak üretim yaptık.

Sovyetler Birliği, sosyalist ülkeler topluluğu ve dolayısıyla da dünya komünist hareketi büyük ve etkileyici bir güçtü. Herkesi etkiliyordu. Ona karşı çıkanlar bile, alternatif ideolojik teorik üretim yapamıyorlardı. Sadece eleştirmekle yetiniyorlardı. Bazı devrimci güçler tarafından alternatif olarak görülen Maoculuk, Enver Hocacılık gibi görüşler ise bütünlüklü bir felsefeye bile sahip değillerdi ve sade-

ce Sovyetler Birliği'ne tepki akımları düzeyindeydiler. Bazı aydınlar tarafından alternatif olarak sarılınan Troçkizm ise, demagojik, anti-Sovyet laf kalabalığından başka bir şey değildi.

O dönemde bütün dünyayı sarmış olan bu saflaşmalar, bir çok devrimci gibi bizi de etkiledi. Tutumlarımızı, dünya komünist hareketinin bir parçası ve dolayısıyla Sovyet yanlılığı biçiminde belirledik.

Çeşitli konularda olduğu gibi, programsal olarak da bu etkilemeyi ağırlıklı olarak taşıdık. Hem, **"Fabrikalar Tarlalar, Siyasi İktidar, Her şey Emeğin Olacak"** şiarını attık, hem de geleceği sıkı bir programlamaya tabi tuttuk. Bir yandan, **"her şey emeğin olacak"** derken bir yandan da işçi ve emekçilerin sosyalizm altında, yani herşeyin sahibi olacak olanların günde kaç saat çalışacaklarını, maaş oranlarının ne olacağını bugünden programlaştırmaktan geri durmadık. Şiarımızda herşeyin emeğin olacağını söylerken, programatik yaklaşımımızda her şeyi devlete bıraktık. Kuşkusuz, bu açık bir çelişkidir.

Ancak, bir yere kadar, böyle bir çelişkinin doğması kaçınılmazdı. Çünkü, kapitalist ülkelerdeki komünistlerin sosyalizm programını, uygulamadaki sosyalizm koşullandınyordu. Bizim de sosyalist programımıza reel sosyalizmi prototip alamamız doğaldı. Ne ki, bu çelişkiyi aza indirebilir, kendi özgünlüğümüzü katabilirdik.

Bir savaşım belgesi olan ya da olması gereken programı, geleceği ekonomisiyle, devletiyle, politikasıyla, sosyal yaşamı ve ilişkileriyle vb. tüm yaşamı planlayan bir metne dönüştürmemek gerektiği şimdi daha açıktır. Hem bizim temel şiarımıza göre, hem de Marxizm-Leninizm'e göre, geleceğin düzenini ilkesel düzlemde ele almak, nesnel şartların yol vereceği sonuçları öngörüler biçiminde belirle-

*mek ve geleceği detaylarıyla birlikte kurma işini onun sahibi olan işçi sınıfı ve emekçilere bırakmak gerekir. Değilse, devlet olmuş partilerin programlarını prototip almak, bizi, bir bakıma kendi gerçeğimizden soyutluyor ve geleceği bütün yönleriyle planlayan kalıpçılığa düşmemize yol açıyor.*

*Yanlışları, eksikleri, hatalarıyla birlikte bir tarihi sürecin sonuna gelindi. Yaşanmış olan bu tarihi sürecin derinliklerinden gelen dalgalar Sovyetler Birliği'ni, sosyalist ülkeler topluluğunu sarstı, yıktı, geriye düşüş yarattı. Ama, tarih; geriye düşüşler, duraklamalar, zigzaglar olmadan hep ileriye doğru dümdüz bir çizgi izlemiyor. Bu geriye düşüş ve duraklama; eskinin yıkılışı, yeninin doğuşuna zeminler hazırlıyor.* "**Aslan yatağı boş kalmaz**" *halk deyiminde olduğu gibi, yığınla yanlış yapılmış bile olsa, sosyalizmin yarattığı değerler hiç bir zaman ortadan kaldırılamayacaktır. Bu değerler üzerinde yeni ve güçlü filizlerin yeşermesi kaçınılmazdır. Eskiyi yıkan bu fırtına dinip deprasyonun etkileri aşıldıkça, insanlığın varmak için binlerce yıldır kavga verdiği gerçek adalet, eşitlik, kardeşlik dünyasına doğru gidişin hızı ve olanakları artacaktır.*

*Bu gidişi sağlıklı bir yolda ilerletmek için, düşünce üretimiyle eylemin sıkı birliğini dünkünden daha sıkı gözetmek durumundayız.*

*Felsefi alanda yoğun bir düşünce üretimi faaliyetine girmek ertelenemez. Patlamalar nasıl ki, toplumsal sıçrayışların esasını oluşturuyorsa, felsefe de bu patlamayı doğru yere kanalize eden kanal görevini üstlenecektir. Felsefenin bu görevi gerçek anlamda omuzlayabilmesi için, kitleleri düşünmeye itmeli, kendi gerçekliklerinin salt bilgisinden daha yüksek düzeye erişmelerini sağlayacak eleştirel düşünmeyi içermeli, kitleler eylemleriyle düşüncelerini ol-*

*gunlaştırabilmeli, düşünceleriyle eylemlerine yön verebilmelidirler.*

*Bu konuda, bütün marxistlere görev düşmektedir. Ben kendi payıma düşeni omuzlayabilmek için bütün gücümle çalışacağım. Ama, düşünce üretimi sürecinde yeterli bir tartışma olmadan gereken boyutta gelişme kaydedilemeyeceği düşüncesindeyim. Tartışma diyaloğu geliştirir. Diyalog; eleştirel düşünmeyi, birlikte üretmeyi, bilgiyi sürekli üst düzeyde örgütlemeyi sağlar.*

*Bu kitapta, bir yönüyle böyle bir diyaloğun başlatılması amaçlandı. Detaylı bir sosyalizm tanımı ve tarifi yapmaktan -hem doğru bulmadığım hem de bu tip kalıpların tartışmayı ve düşünmeyi önlediği için- kaçındım. Nasıl bir sosyalizm sorusunun somut cevabını, bu düzeni kendi iradeleri ve eylemleriyle kurmaya girişen işçi sınıfı ve emekçi yığınlar verecektir. Bugünden, bütün somutluğuyla hazır reçeteler sunulmasının yanlış olacağına inanıyorum. O nedenle, okuyucu bu kitapta, "**Nasıl bir sosyalizm?**" sorusuna hazır tarifler aramamalıdır. Bu sorunun bilimsel cevabına yönelik teorik yaklaşımlar, sorunlamalar ve eleştirel irdeleme, hareket noktamın esasını oluşturmaktadır. Belirtmem gerekir ki, ele aldığım konularda,"**işte en doğruyu yazdım; herkes artık doğruyu bundan öğrenecek**" türünden bir saçmalığa da yer yoktur. En azından, böyle bir "**bilge**"liğe düşmemeye özen gösterdim. Her konu tartışmaya, eleştiriye açık.*

*Açık olmaktan da öteye; mutlaka tartışmak gerektiğine inanıyorum. Çünkü, "**öldü**", "**bunalımda**", "**aşıldı**" diyenlerin tersine; bana göre Marxizm, bir kez daha yeni bir boyutta doğuyor. Yaşanmış olan tarihsel sürecin deneyimleri, bugünün sorunları ve geleceğe yönelik öngörüler, ancak Marxizm'le anlaşılabilir, Marxizm'le açıklanabilir. Bugün ya-*

*pılacak olan budur.*

*Dünya koşulları eskiye göre önemli değişikliklere uğradı. Hem kapitalizmde, hem de uygulanan sosyalizmde yepyeni olgular ortaya çıktı. Bu değişim ve yeni oluşumlarla birlikte, Marxizm kendini yeni bir boyutta üretmek durumunda. Bugün yaşanan sancılar bu yeniden doğumun sancılarıdır. O bakımdan, Marxizm açısından biten değil, yeni başlayan şeyler vardır. Önemli olan, biz Marxistlerin, bu yeni doğan şeyleri açıklarken, Marxizm'e ideolojik kalıplarla yaklaşmamaları, ideolojiyi Marxizm'e dayanarak üretebilmeleridir. Eskiden, Marxizm'in kuramsal bütünlüğü ile, onun işçi sınıfının çıkarlarını temel alan ideolojik özü çoğu kere birbirine karıştırıldı. Hatta ideolojik yan, zaman zaman kuramın bütünlüğünün yerine geçti. Olaylar, yeni olgular kuramın çözümleyebilme, açıklama yeteneğiyle değil, ideolojiyi doğrulama kaygısıyla ele alındı. Bu yaklaşım, önemli ölçüde Marxizm'i darlaştırıyordu. O'nun, toplumsal araştırmaya yaklaşım biçimi olarak toplum-bilim yönü; tarihi incelemeye yönelik -Engels'in deyimiyle- **"araştırma rehberi"** olma özelliği, ideolojik içeriği tarafından gölgede bırakılıyordu.*

*Bugün, dünyayı ve olayları açıklamada, Marxizm'in **"araştırma rehber**"liğine daha fazla ihtiyacımız var. Ve eklemek gerekir ki, bugün ideolojik temellerimizi yeniden atarken, eskiden yaptığımız gibi, yoksulluk felsefesini devrimci savaşımın bir kaldıracı olarak görmekten vazgeçmek durumundayız.*

*Geçmişte, kapitalizmden sosyalizme geçişi sağlayacak olan devrimin; mutlak yoksullaşmanın derinleşmesi, yoksulluğun ve kötü yaşam koşullarının toplumu bir devrime itmesi yoluyla gerçekleşeceği felsefesi yapılırdı. Bu yaklaşım, çoğu kez ortam değerlendirmesinde bile, objektiflik-*

*ten uzaklaşmaya, politik düşünce ile yaklaşımda bulunmaya neden oluyordu.*

*Tek tarihi esin kaynağımız Sovyet Devrimi olduğu ve O da, daha çok açlık, yoksulluk temelinde patlak verdiği için, bizde devrimi olgunlaştıracak nesnenin yoksulluk olacağı kesin bir inanca dönüşmüştü. Kapitalizmin gösterdiği her gelişmeyi mutlak kötüleşme olarak yorumlayan, sürekli bir toplumsal patlama beklentisi içinde olan tahlillerimiz bu politik düşünceden kaynaklanıyordu.*

*Türkiye'de ekonomi politika ve toplumsal tercihlerin varmış olduğu bu düzeyden sonra, artık, yoksulluğun devrimi dinamize edecek başlıca etken olacağı koşulu aşılmalıdır. Yoksullaşma, varolan sosyal yaşam düzeyinden geriye düşüş hala bir sosyal olgudur, ama artık, toplum kapitalizm altında da birşeyler kazanmış, eskiden tanımı yapılan ve gerçekten de yaşanmış olan* **"bir lokma-bir hırka"** *yoksulluğunu aşmıştır. Bugün gecekondularda yaşayanların yüzde 97'sinin evlerinde televizyon ve buzdolabı gibi -eskiden lüks tüketim eşyası sayılan- beyaz eşya bulunmaktadır. Hatırlanırsa, geçmiş dönemlerde, gecekondularda yürütülen propagandanın malzemelerinden biri de bu gibi sorunlardı. Şimdi artık, gecekondularda bile yüzde 97 buzdolabı, televizyon, yüzde 77 oranında çamaşır makinası bulunuyor. Şimdi, artık, toplumun büyük kesimi, buzdolabı, çamaşır makinası alabilmek talebiyle değil; varolan bu eşyalarının içini doldurmak, daha iyi bir yaşam düzeyi sağlamak talebiyle ilgileniyor. İşte günümüzde toplumsal devinimi, daha iyi sosyal yaşam talebi dinamize edecektir. Daha yüksek sosyal yaşam arzusu, yoksulluğun yaratacağı dinamizmden daha yaygın ve daha geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.*

*Kuşkusuz, Türkiye'de mutlak yoksulluk bütünüyle orta-*

*dan kalkmadı. Toplumun bir kesimi hala mutlak yoksullaşma duvarına dayanmış durumda. Ama bu durum, devrimci dinanizm bakımından olumlu bekleyişlerin tersine, kaderciliği, pasifizmi, korkuyu besleyen bir kaynağa da dönüşüyor.*

*Türkiye toplumu, 1980'li yıllarda bencil bireyselleşmeyi çok hızlı bir biçimde yaşadı. Hem ekonomi-politika bencil bireyciliğe göre planlandı, hem de ideolojik propaganda yoluyla bencil bireycilik topluma şırınga edildi. Toplumun büyük bir kesimi bencilleşme eğilimi içine girdi. Ve fiilen yaşadı. Bireyselleşme kapitalizme ve topluma kazanç bakımından belli bir canlılık kazandırdı, büyük bir telaşla* **"köşe dönme"**, *zenginleşme çabası içine girildi. Ama Türkiye'nin ekonomik gücü bireyselleşmenin sınırlarını daraltıyordu. Bu güçsüz yapısından dolayı ekonomik büyüme bireyselleşmeye denk bir gelişim seyri izleyemedi. Bireyselleşmenin hızı ekonomik büyümeyi geride bıraktı. 1990'lara gelindiğinde bireyselleşme ile ekonomik büyüme arasındaki denge tamamen bozuldu. Özal'ın* **"çağ atlatma"**'*ya çalıştığı bireycilik; yekindi, ama atlayamadı, sırt üstü düşüverdi.*

*Türkiye ekonomisi bireyselleşmeyi ancak belli bir yere kadar kaldırabilirdi. Nitekim, zirveye ulaşmış bireyselleşme özlemleri bir tıkanma içine girdi. Artık deniz bitti. Bitti ama, zıtların birliği yasası gereği, bireyselliğin karşıtı da güçlenme zeminleri buluyor.*

*Bireyciliğin ahlak çöküntüsünü ayyuka çıkardığı noktada insanlığın sesi yükselmeye başladı. Toplumun çürütüldüğü, ahlak erozyonunun boyutlandığı, insanlığın öldürüldüğü, insani değerlerin ortadan kaldırıldığı gibi feryatlar, burjuvazinin bir takım politik temsilcileri tarafından bile dile getiriliyor. Türkiye kapitalizminin ekonomik manipülasyon gücü, toplumu tümüyle kendi atmosferine çekip pasif-*

*leştirmeye, bencilleştirmeye yetmiyor, devlet terörü ve siyasal baskıların ise, bir noktadan sonra oku yaydan fırlatma gerginliğine yol açmaktan başka köklü çözüm olamadığı açıkça görülüyor. Bütün bunlar, burjuvazinin politik temsilcilerinin bir bölümünü erken davranmaya, toplumun taleplerine tercüman olmaya, gelir dağılımının bozulduğunu, toplumun bir kesiminin gelişmiş Avrupa düzeyinde, bir kesiminin ise* **"Hint fakiri düzeyinde"** *yaşadığını açık açık ilan etmeye ve toplumda gelişen daha iyi yaşam taleplerini kendi potasında toplamaya yol veren nedenlere dönüşüyor.*

*Türkiye kapitalizmi, bireyselleşmeyi teşvik etti, ama bireyselleşmeye alan açacak geniş olanaklara sahip değildi. Yani, gelişmiş kapitalist ülkelerde olduğu gibi, bireyselleşmeyi teşvik ederek toplumu yatırıma, ortaklıklara, bankalara yönelterek hisseli sermayeyi yaygınlaştırabilme olanaklarına sahip değildi. Bireyselleşmeyi teşvik; zenginleşme ve* **"köşe dönme"** *hayallerinin bankerzedeler skandallarına, batık kooperatif olaylarına, borsa kumarına akmasına yol açtı. Kapitalizm, toplumda kamçılamış olduğu bireysel mülk edinme isteğini sömürerek, küçük tasarrufçunun üç-beş kuruşunu bile silip süpürdü. On yıllık sürenin sonunda, ne bireysel mülk edinecekleri şeyler ne de mülk edinme güçlerinin kaldığını görüyorlar.*

*Bireysellik, kısa sürede sınınna vardı ve tıkandı. Şimdi artık bireyselliğin yerine zıtların birliği kanunu gereği kollektif mülk edinme arzusu toplumda yer edinmeye ve gelişmeye başlayacaktır. İlerki bir dönemde, toplumsal mülk edinme, diğer bir deyimle toplumsallaşmış üretimle birlikte sermaye ve mülkiyeti de toplumsallaştırma talebi, toplumu dinamize eden ana etken haline gelecektir.*

*Bana göre, Marxistler, artık, ideolojik tartışmanın günde-*

*mini değiştirerek, felsefi üretimlerini, yoksulluk edebiyatı temelinde değil, ipuçları bugünden görülen yeni olguları eleştirel irdelemeden geçirme temelinde yapmalıdırlar. Düşünce üretimini, Marxizm'in dünyayı açıklama, tarihi materyalist bakışla irdeleme temelinde yükselttiğimiz ve tartışmanın gündemini bu anlamda değiştirdiğimiz taktirde, gelecek yine Marksizm'in olacaktır. Bu kitapçık, devrimci mücadelenin ideolojik tartışma gündemini değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu amacına ulaşırsa Marxizm'in yeniden güçlü bir şekilde doğuşuna katılım sağlayan, üreten beyinlerin sayısı o kadar artacaktır. Tabii ki, bu temennim, Marxist olmak iddiasından vazgeçmemiş devrimcileri kapsıyor.*

***"Sosyalizm öldü", "Marxizm bitti", "Marxizm-Leninizm aşıldı"** diyen oportünistlere, bu **"önsöz yerine"** bölümünde fakat son söz olarak; uçağın icadı, yerçekimi kuralını ne kadar çürüttüyse, sizin bu iddialarınız da Marxist kuramı o kadar **"çürütüyor"** diyorum. Tersine, uçak havada ancak yerçekimi kuralının bilinmesiyle tutulabiliyor, yerçekimi kuramına dayanarak uçuyor. Günümüzün yeni olguları da ancak Marxizm'le açıklanabilir ve Marxist kurama dayanılarak yeni çözümler üretilebilir. Ve ekliyorum; Marxizm-Leninizm ve sosyalizm yaşıyor; bir üst düzeyde yeniden boyutlanmaya başladı bile... Görüşürüz!*

*Teslim Töre*
*Kasım 1991*

# GİRİŞ

Sosyalist sistemin çöküşü, sadece tek tek sosyalist ülkelerdeki eksiklik ya da yanlışlıkları ortaya çıkarmakla kalmadı. Bugüne kadar, Marxizm'in uygulanması olarak değerlendirilen sosyalist pratik, Marxizm'de de, yeni olguların irdelenmesi ve tartışılmasıyla doldurulması gereken boşluklar yarattı. Bunların, basite alınır ya da üzerinden atlanır cinsten sorunlar olmadığını; sosyalist ülkelerin yaklaşık beş yıldır içerisinde çırpındıkları kaostan, dünya komünist hareketinin kılavuzunu kaybedip yolunu şaşırmış insan misali orta yerde kalakalmasından ve dünya devrim sürecinin durağanlığından rahatlıkla anlayabiliriz.

Dünya komünist hareketi, dünya devrim güçleri beklenmedik bir durumla karşılaştı: Dev sosyalist sistem kısa sürede çöktü. İlk bir-iki yıl (hala da devam ediyor), bu çöküşte bu ülke yönetimlerinin hatalarının, yanlışlarının nasıl rol oynadığının eleştirisiyle geçti. Günahlılar bulundu. Kimilerinde işbaşından uzaklaştırma, kimilerinde cezaevine, sürgüne yollama, kimilerinde ise idama varan cezalarla cezalandırıldı. Ama sorunlar çözümlenmedi. Bitmedi, daha da katlandı. Şimdi bütün bu olup bitenlerin temellerine inebilmek için derinlikli teorik analizlerin yapılması, tarihsel pratiğin irdelenmesi ve bundan sonra nasıl yapılması gerektiğinin bilimsel yanıtlarının bulunması gerekiyor.

Marxizm; rönesansın burjuvazi tarafından iğdiş edilip sulandırılan *"özgürlük, adalet, kardeşlik"* ülkülerini gerçek temellerine oturtarak, bunlara ulaşabilmesi için insanlığa iki temel hedef göstermişti. Bunlardan birisi eşitlik, öteki sınıfsız toplu-

mun yaratılmasıydı. *"Dünyayı dönüştürmenin"* en temel amacı insanlık açısından bu iki temel ilkeye ulaşmaktı.

Eşitlik olmadan gerçek özgürlük, adalet ve kardeşlik gerçekleşemezdi. Sınıfsız toplum yaratılmadan da kavgaların, savaşların, çatışmaların önü alınamazdı. Çünkü, özgürlüksüzlüğün, adaletsizliğin temelinde eşitsizlik; toplumun kanlı kavgalarının temelinde ise sınıfsal çatışmaların antagonizması yatıyordu. Toplumun barış, huzur, adalet ve kardeşliğe kavuşabilmesi için bu iki olumsuz etmenin ortadan kaldırılması şarttı.

Sosyalist ülkelerin tümü olmasa bile, bir çoğu toplumsal eşitliği gerçekleştirdi. Ya da uyguladıkları pratiğin adına eşitlik dendi, öyle bilindi, bugüne öyle geldi. Ama bu eşitlik temelinde oluşan sistemler ağır deprasyonlar geçirdi, kimisi yıkıldı, dağıldı.

Şimdi, *"eşitliğin üretken olmadığı"* bu nedenle, bu temelde oluşturulan sistemlerin fazla yaşayamayacağı iddia ediliyor. Yeniden özel mülkiyet sistemine dönüşe kurtuluş simidi gibi bakanlar var. Ve bu doğrultudaki bir sürece girmiş durumdalar. Gorbaçov'un eski danışmanlarından Agenbegyan'ın *"eşitlik üretken değildir, tembellik yaratıyor"* biçimindeki savlarını sosyalizmin başarısızlığının temeli olarak göstermesi es geçilemez. Marxistler bu savı kimin ileri sürdüğüne bakmaksızın ele almalı, bu savın yanlışlığını ortaya koymalıdır.

Marxizm'in ana hedefi, toplumu ve bir bütün olarak insanlığı eşitlik temelinde birleştirmek, eşitliği; toplumsal sistemin ve toplumsal ilerlemenin devindirici mekanizması haline getirmektir. Eğer eşitlik üretken değilse, ya da uygulanan pratikle *"üretken olmadığı"* ortaya çıktıysa, bu temelde oluşturulan toplumsal sistemlerin varlıklarını uzun süre devam ettirmeleri elbette mümkün değildir. Yok eğer sosyalist ülkeler pratiğinin uyguladığı eşitlik onu üretken olmaktan çıkaran bir metoda dayanıyorsa bu ortaya çıkmalıdır.

Her halükârda Marxistler, Marxizm'in temel ilkelerinden biri olan eşitlik konusunda yaratılmış olan bu boşluğu doldurmak, ortaya çıkan soruları yanıtlamak durumundadırlar. Sosyalist ülkelerin onu hangi temelde sağlayarak üretken olmayan bir konuma getirdikleri, üretken olabilmesi için eşitliğin hangi temellerde sağlanması gerektiği herkesin anlayacağı biçimde net olarak ortaya konmalıdır.

Sınıfların ortadan kaldırılması ve sınıfsız topluma ulaşılması sorunu da böyle. Sosyalist ülkelerin bir çoğunda burjuva sınıf ortadan kaldırıldı. Yani antagonistik çelişki yol edildi. Geriye kalan; işçi sınıfı, köylülük, aydınlar gibi katmanlar arasındaki çelişkiler ise uzlaşır nitelikliydi. Ama buna rağmen, sosyalist ülkelerde kanlı kavgaların, uzlaşmaz çatışmaların çıktığına şahit oluyoruz. Ayrıca bu çatışmaların işçi sınıfıyla diğer katmanlar arasında çıkan bir çatışma olmadığını da biliyoruz. Peki bu kanlı kavgaların kaynağı ne? Bunlar hangi nedenlerden kaynaklanıyor?

Bu kavgaların Romanya, Doğu Almanya gibi ülkelerde izlediği boyutlar öyle oldu ki, toplumsal evrim siyasal devrimi gerektirdi. Acaba bu durum Marx'ın *"Toplumsal evrimin siyasal devrimi gerektirmekten çıktığı bir günün gelmesi ancak artık sınıfların ve sınıf çatışmasının kalmadığı bir düzende olacaktır"* ünlü belirlemesini çürütüyor mu? Yoksa, Marxizm adına yapılan uygulamaların doğurduğu yeni çelişkilerle mi karşı karşıyayız? Marxizm, bütün bu konulara açıklık getirme yeteneğini bugün de sürdürüyor mu? Sürdürüyorsa, Marxistlerin bunu bir kez daha gözler önünde somutlaştırmaları gerekiyor.

Üçüncü olarak, yadsımanın yadsınması yasasının da yine sosyalist pratiğin ortaya çıkardığı olguları irdeleyerek ele alınması gerekiyor.

Bu diyalektik yasa Marxist kuramın temellerinden biridir.

Marx bu diyalektik yasanın doğada olduğu gibi ekonomik sistem planında da işlediğini tespit etmişti. Bu yasaya göre kapitalist sistemde büyük sermaye küçük sermaye sahiplerini mülksüzleştirerek, proletaryayı mülk edinme koşullarından dışlayıp üretimin bir nesnesi haline getirerek yadsır. Bu sistem belli momente geldiğinde, yani sistemin ayakları artık onu taşıyamaz hale geldiğinde mülksüzleştirenler mülksüzleştirilerek yadsınırlar ve bu kapitalizmin sonu demektir.

Sosyalist ülkelerde bu nasıl gerçekleşti? Makro sonuç olarak, mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirildiklerini biliyoruz. Ama bugün görüyoruz ki, sosyalist ülkelerde mülkiyet sorunu bugün hem de yakıcı bir sorun olarak yeniden gündeme geldi. Üstelik de, özel mülkiyete, yani kapitalist özel mülkiyete yeniden dönme, bir restorasyon çabası var.

Bunların nedenleri nelerdir? Marx, yadsımanın yadsınmasını ekonomik gelişme planında formüle etmekle yanlış mı yaptı? Yoksa, sosyalist ülkeler Engels'in verdiği arpa örneğinin birinci kısmını ekonomide uygulayıp, değirmenin boğazına aktararak un-ufak edip üretkenlik yönünü mü zayıflattılar? Ya da, mülk edinmenin sosyalist biçimini bulamadıkları için, mülksüzleştirenleri mülksüzleştiren devletin sonra da toplumu mülksüzleştirmesi gibi üretken güçleri aşındırıcı bir sürece mi soktular?

Bütün bu önemli soruların Marxistler tarafından bilimsel bir tarzda yanıtlanması, ya da yanıtlarının aranması, Marxizm'in günümüzün sorunlarının çözümlenmesinde de etkin bir silah olma yetisinin korunmasını sağlayacak, onun yeniden üretilmesine katkıda bulunacaktır.

Ben bir Marxist olarak, bu soruları ele alıp irdeleyeceğim ve bilgi dağarcığımın elverdiği ölçüde sorulara bilimsel yanıtlar bulmaya çalışacağım. Ama bunun ne kadarının üstesinden gelebileceğimin kesin bir oranlamasını yapmak durumun-

da değilim. Önemli olan girişmektir. Buna ek olarak, bu ve daha başka sorunlar Marxistler arasında yapıca ve üretken bir tartışma sürecine sokulup mümkün olan en geniş Marxist üretim kapasitesinden yararlanılırsa çözülemeyecek bir sorunun olduğunu sanmıyorum. Türkiyeli Marxistlerin buna yetenek ve birikiminin olduğuna inanıyorum. Esas sorun, bugün dünya burjuvazisinin ve reformizmin karşısında net, kesin ve devrimci tutum almış olan Marxistlerin ayrı ayrı kanallarda birbirinden kopuk ve rastgele üretim yaparak enerji kaybına yol açan duruma son verilmesi, kollektif bir üretim kanalının yaratılmasında yatıyor.

## Yöntem ve Yaklaşım

Yukarda belirtmiş olduğum temel konulara geçmeden önce, ideolojik-teorik üretimde yöntem ve yaklaşım üzerinde kısaca durmak istiyorum. Çeşitli makalelerde bu konu üzerinde durmuştum. Ancak, yönteme önem veriyorum ve tekrar pahasına da olsa bir daha vurgulamakta yarar görüyorum.

Bir çok olguda olduğu gibi, Marxizm'in bir üst boyutta yeniden üretiminde de, iç ve dış dinamiklerin etkileme ve belirleme fonksiyonları kendini gösteriyor. Kuşkusuz, düşünce üretiminde iç ve dış dinamizm, diğer olgularda olduğundan farklı bir işlev gösterir. Özellikle de yeni olguların irdelenmesinde, genel bilimsel yöntemlerin üretilmesinde Marxizm temel rol oynar. Dünya konjonktürünün göstermiş olduğu değişimlerde, yeni olguların ifadelendirilmesinde Marxist yönteme bağlı kalmakla birlikte, Marxizm'in değişik koşullarda uygulanmasında iç dinamizmin belirleyici olması gerektiği bir kez daha kendisini dayatmıştır. Gerek değişen koşulların yorumlanmasında, gerekse Marxizm'in değişik ülke ve koşullara uyarlanmasında iç dinamizmin belirleyici, evrensel kuralların işe etkile-

yici işlevi yerli yerinde kullanılabilirse, Marxizm'in gelişmesine, zenginleşmesine katkıda bulunabilir. Aksi halde, Marxizm ilkelerin içine hapsedilip dondurulur, çığır açıcı etkiyi sağlayamaz.

Bu gibi olumsuzlukların somut örneklerini yaşadık. Marxizm'in, değişen koşullar ve çağa uygun olarak her ülkenin Marxistlerinin üretimsel katkılarıyla zenginleştirilmesi yerine, ilkeler manzumesinden ibaret görülüp dondurulması ve bazı ülke komünist partilerinin tekelinde görülmesi, hem sosyalizme, hem de insanlığa zararlı sonuçlar getirdi.

Son gelişmeler bu tekelci anlayışları yıktı. Bilimsel doğruların yerine, tarihsel olarak karşımıza çıkmış bir takım zorunlulukların savunulması zorunluluğu ortadan kalktı. Deyim uygunsa, beyinler, düne göre daha özgürleşti. Artık, her ülkenin devrimcileri, Marxizm'i, kendi dinamizmlerine dayanarak algılamak, geliştirmek, zenginleştirmek durumundadır. Bu bağımsız dinamiklerce geliştirilen düşünce üretiminin toplamı, Marxizm'in farklı deneyler ve zengin yaklaşımlarla beslenmesini, gelişmesini sağlayacaktır. Çünkü her ayrı dinamiğin özgür üretimi aynı zamanda genelin, yani evrenselin bir parçası olacak, ona katkı yapacaktır.

Kuşkusuz, Marxizm'in bir üst boyutta üretilmesinde ve devrimci Marxizm'in kurucu Marxizm'le bütünleştirilmesinde, yetmiş yıllık pratiği yaşamış Sovyetler Birliği Marxistleri en güçlü birikim ve değere sahip durumundadır. Ama artık, dünyanın diğer ülkelerindeki Marxistler oturup, Sovyet halkının göstereceği yeni performans ve üretimini bekleyemez ve beklememesi gerekir.

Ayrıca, *"bu sorun en başta Sovyetler Birliği'ni ilgilendiriyor, esas onlar çözecektir, yetmiş yıllık pratiği yaşamış insanlara kalkıp biz mi yol göstereceğiz"* biçiminde izah edilebilecek kaderci ve beklemeci yaklaşımlar Marxistlerden uzak olmalıdır. So-

runlar, Marxizm'in sorunudur. Dolayısıyla, dünyanın her yerindeki Marxistleri yakından ilgilendirmeli, sorumluluk yüklemelidir. Günümüzün Marxizm'i, bütün ülkelerin Marxistlerinin beyin ve muhakeme gücünden yararlanarak gelişecektir. Yeni otorite dehalar beklememek gerekir.

İşte bu noktada, kafasını bu sorunlarla meşgul ediyormuş gibi görünen ama kolaycı ya da zorlama türetilerle işi kestirmeden halletmek çabasında olanlar yok değil.

Bu yaklaşımlardan bazılarına göre; Sovyetler Birliği'nde ve diğer sosyalist ülkelerde sosyalizm zaten yoktu. Artı-değer sömürüsü devam ediyordu, burjuvazinin yerini aristokrasi ve bürokratik devlet almıştı, dolayısıyla da bu ülkelerde *"devlet kapitalizmi"* vardı.

Bu yaklaşım, zorlama olduğu kadar gerçekdışıdır da. Kolay yoldan sorunları çözümleyip, *"zaten sosyalizm yoktu; öyleyse tartışılacak birşey de yok"* demeye getirerek, yetmiş küsür yıllık sosyalist pratiği bir çırpıda yok sayan bu yaklaşım, üretici olmadığı gibi doğru da değildir. Marxistler sorunlara böyle bakamazlar. Bu yaklaşımla somut deneylerden, birikimlerden ve tarihten yararlanmak, yanlışın nerede olduğunu, doğru biçimlerin nasıl üretilmesi gerektiğini bulmak mümkün değildir.

Diğer bir kolaycı bakış: Troçkistlerin artık bir saplantı haline dönüşen *"tek ülkede sosyalizm olmaz (dı)"* yaklaşımıdır.

Gözlerimizin önünde olup-biten bir dizi somut olgu ve kanıt karşısında bu anlayışta direnmek ve artık *"gedikli"* boyutuna yükselen bu saplantıyla sosyalist ülkelerde olup bitenleri izah etmek mümkün değildir. Olayları ve sonuçlarını sağlıklı bir biçimde değerlendirmek ve doğru perspektiflere ulaşmak istiyorsak, önce şu sempati ve antipatilerimizden kurtulmak gerekiyor. Troçkistler, tek ülkede kurulan ve sonra Doğu Avrupa'daki halk iktidarlarının katılımıyla bir sisteme dönüşen

reel sosyalizme duydukları antipatiden kurtulamadıkları sürece olayları ve sonuçlarını doğru değerlendiremeyeceklerdir. Yaşanmış deneyleri irdeleyip sonuçlar çıkartamayacaklardır. Örneğin, sosyalist ülkelerde uygulanmış olan yöntemlerin aynısı, Troçkistlerin sözünü ettiği ülkelerde uygulanmış olsaydı acaba sonuç bugünkünden farklı olur muydu? Ya da, insanlar, yemeden-içmeden *"sürekli devrim"* diye tutturup, bir dünya devrimi peşinde koşsalardı ve devrimi her gerçekleştirdikleri ülkede Troçki'nin çok beğendiği *"savaş komünizmi"* uygulayarak devam etselerdi durum bugün ne olurdu? Tümü de varsayımlara dayanan ve tarihi yeniden yapmaya çalışan ve yaşanmış tarihten ders çıkarmayı düşünmeyen bu yaklaşımlarla yol alınamaz. Troçkistler bu mezhepsel tutuculuğu aşmadıkları sürece, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da entellektüel tatminden öteye gitmeyen verimsiz, kısır tartışma konumlarını aşamazlar.

Bir başka kısır yaklaşım ise, sorunları getirip kişilere bağlayarak günahlılar arama yaklaşımdır. Bunlardan bazıları bütün suçu Stalin'e, bazıları Brejnev'e yükleyerek olup-bitenlerin nedenlerini bunlarla açıklamaya çalışıyor. Kişilerin rolü elbette yadsınamaz. Ama kişileri de yaratan ya da biçimlendiren farklı tarihsel dönemler ve nesnel koşullardır. Dolayısıyla, bu yöntemle de verimsiz bir tartışmadan kurtulmak zordur.

Öyleyse, sorunlara bakış yöntemimiz, materyalizmden şaşmamalı, tarihin irdelenmesinde, bugünün kurulmasında ve geleceğin öngörüşünde insan iradesiyle nesnel sorunlulukların, insan bilinciyle somut dünyanın diyalektik ilişkisi gözden kaçırmamalıdır. Ve önemlisi, kendi öz dinamiklerine dayanarak evrensele, genele ulaşma metodu bir kez daha, Marx'tan Engels'ten, Lenin'den öğrenilmelidir.

Bugün, gerek dünya burjuvazisi; onun ünlü politik danış-

manları, strateji uzmanları ve bilimadamları, gerekse uluslararası reformizm, 1910'lu yıllarda olduğu, gibi Marxizme, komünizme karşı yeni ve güçlü bir saldırı başlattı. Bu saldırılar karşısında *"politik tutum"* koyarak geçmek hiç bir soruya yanıt getiremeyeceği ve saldırıyı püskürtmeye yetmeyeceği için doğru değildir.

1910'lu yıllarda nasıl ki, Lenin ve diğer Marxistler, kendi dinamikleriyle mücadeleye girip reformizmi mahkum ederek Marxizm'i devrimci tarzda üreterek kendi koşullarına uygulamadılarsa, bugün de Marxistleri böyle bir görev beklemektedir. Bu nedenle, bugünkü durum, reformizme karşı politik tutum alarak geçme boyutlarını çok aşmıştır. Artık her ülkenin Marxistleri kendi dinamiklerine dayanarak bu işin üstesinden gelmekle karşı karşıyadır.

Bu görev Türkiyeli Marxistlerin de önündedir. Türkiyeli Marxistlerin bu son yıllara kadar yapmış oldukları düşünce üretiminde Sovyetler Birliği ve sosyalist sistemin büyük etkisi oldu. Bu etki, dış dinamizmin doğal etkisinden çok belirleyici bir boyuta ulaşmıştı. Kendi toplumumuzun devrimci eylemimizin ve ülke koşullarının gereksinmesine denk bir düşünce ve politik üretim yerine, daha çok başka ülkelerin üretimini kendi koşullarımıza yamalamaya yönelik bir çaba içindeydik. Başka ülkelerin devrimci hareketlerinde olduğu gibi, Türkiye devrimci hareketinde de Çin, Sovyet, Arnavutluk veya daha sonraları Vietnam, Küba yanlılığının, örnek almaktan öte tümüyle kendi koşullarına kopya etme biçimindeki belirleyiciliği örgütler arası sert çatışmaların nedeni olabildi.

Bugün artık koşullar değişti. Kendi iç dinamizmimize dayanarak, kendi gerçekliğimizden hareket ederek ve dünyayı bağımsız bir gözle algılayarak düşünce üretimi yapmak durumundayız. Bu bakımdan, iç dinamizmle, dış dinamizmin kendi doğal yerlerine oturmalarının bütün koşulları mevcuttur.

Türkiyeli birçok Marxistin gözü dışardan içeriye, bölgeye çevrilmiş durumda.

Örneğin, bölgemizde yaşanan Körfez krizi ve savaşının değerlendirilmesine ilişkin ortaya çıkan ürünler, bunun somut göstergeleridir. Eskiden böylesi durumlarda hemen Sovyet uzmanlarının ya da resmi politikasının anında çevirisi yapılır, bunlar o sorunun değerlendirilmesinde belirleyici ve yönlendirici olurdu. Oysa şimdi, böyle beklentilere girmeden, herkes kendi gözüyle dünyada, bölgede neler olup bittiğine bakıyor, somut verileri derliyor ve bunlar üzerinden değerlendirmesini yapıyor. *"Uyumu bozmama"* zorunluluğunun ortadan kalkması, beyinleri özgürleştiriyor.

Kabul etmek gerekir ki; henüz, irademizin, beklentilerimizin veya tahminlerimizin dışında gelişen olayların nedenlerini irdelemek, yeni olgulara ad koymak aşamasındayız. Bunların muhakemesini yapıp, derinlere inen bir teorik çözümlemeden geçirmeden acele sonuçlara varmak kadar, sorunları sonuçsuz bir tartışma sürecine bırakmak da yanlıştır. Marxist kuramı günümüzün bilimsel sentezleriyle besleyip kendini yeniden üretmesini sağlayabilmek için olabildiğince özgürce tartışmak ve çeşitli versiyonlar üzerinde durmak zorundayız. Belli kalıplara takılıp kalmadan, beyinin özgür hareketini ve bağımsız muhakeme gücünü ne denli dinamize edersek, yeni dünyanın bilimsel yorumlanışında ve geleceğin öngörüsünde o denli üretken oluruz. Bu bağlamda, eylemlerin yaratıcısı olan ülkemiz devrimcileri, aynı zamanda bu eylemlere denk düşen teori ve politikanın da yaratıcısı olmalıdırlar. Bunu yaparken, tartışmalara sınırlama getirerek bir *"şeytan girmez çemberi"* oluşturmak ne kadar yanlışsa onu hedefsiz laf curcunasına dönüştürmek de o kadar yararsızdır. Tartışmalarımız mutlaka bir hedefe yönelmelidir. O hedef, Marxizm'in kendisini bir üst boyutta üretmesini sağlamaktır.

## Yeniden İdeolojik Birlik Gerçeği

Bilime ideoloji ve politikanın taraflılığıyla yaklaşmanın onu sınırladığı, geliştirmediği açık bir gerçek. O nedenle, sözünü ettiğim konuları incelerken, bilimin tarafsızlığına bağlı kalmaya çalışacağım. Ancak, bilimsel çalışmaları, akademik tez hazırlığı boyutundan ileriye götürmenin; teorik tespitleri, politik perspektiflerle bütünlemenin gerekli olduğuna inanıyorum. Çünkü, devrimci Marxistler, dünyanın bilimsel yorumcuları olarak kalamazlar; dünyayı dönüştürmenin politikasına ve pratiğine sahip olmak gibi bir görevleri vardır. Bu ise, bilimsel sentezlerin analık ettiği bir ideolojik çizgiyi gerekli kılar. Bu çalışma, köşeli bir ideolojik çerçeve çizmeyi amaçlamıyor; ama böyle bir çizginin oluşumuna yataklık edecek teorik irdelemeyi içeriyor.

Devrimci Marxistlerin, ideolojik çizgiyi yeniden netleştirmek ve ideolojik birliği yeniden kurmak gibi bir sorunla yüzyüze olduklarına inanıyorum.

Sosyalist ülkelerdeki son gelişmeler, Marxizm'in açıklık getirmesi gereken boşluklar yaratmakla kalmadı; Marxistlerin genel ideolojik birlik çatısının ayaklarından birisini de yıkıma uğrattı.

Bugün Marxistler arasında genel bir ideolojik birlikten sözetmek olanaklı değildir. Düne kadar, varolan genel ideolojik birliğin ayaklarından birini *"dünyayı dönüştürmek"* hedefi; ikincisini ise, dünyayı dönüştürmenin cevabı olan *"sosyalizm"* oluşturuyordu. Sosyalizm, bilimsel postüla olmaktan çıkmış, yaşayan sosyalizme dönüşmüştü. Kitaplardaki sosyalizme benzemiyordu kuşkusuz. Uzunca süre bunun tartışması da yapılmıştı. Ama sonuçta, *"reel sosyalizm"* kitaplardaki sosyalizme üstün gelmiş, dünya komünistlerinin ideolojik birlik çerçevesinin ikinci köşesine oturmuştu.

Bundan sonraki ideolojik tartışmalar, bu genel çerçevenin içinde süren; dünyanın barışçı mı yoksa zorlu devrimler yoluyla mı dönüştürüleceği; devrimin demokratik tipte mi, yoksa Sovyetik tipte mi gerçekleşeceği; sosyalizmin demokratik yoldan mı, yoksa proletarya diktatörlüğü yoluyla mı kurulacağı, vb. türden stratejik, taktik ayrılıkları konu alıyordu.

Ama bugün, yeniden *"nasıl bir sosyalizm"* tartışması gelip gündeme oturmuştur. Kuşkusuz, devrimci Marxistlerin ideolojik birliğinin temelini *"dünyayı dönüştürme"* oluşturmaktadır. Ama bu tek başına yeterli değildir. Bunun; neye, niçin, nasıl dönüştürmek sorularının yanıtlarıyla bir bütünlüğe kavuşturulması zorunluluğu vardır. Düne kadar, bu soruların yanıtını reel sosyalizm veriyor, hatta evrensel boyutta bir model olarak değerlendiriliyordu. Oysa bugün, bu yanıtlar tartışılır duruma gelmiştir ve dahası, reel sosyalizmi somut örnek ve sosyalizm modeli olarak göstermek hiç kimseyi böyle bir sistem için savaşmaya ikna etmeyecektir.

O nedenle, bugün, *"nasıl bir sosyalizm"* sorusuna verilecek yanıtlar, Marxizm içi ideolojik birlik ya da ayrılığın belirleyicisi durumuna gelmiştir. Bunun içerisinde de stratejik, taktik ayrılıklar devam edecektir. Ama bunlar genel çerçevede birliği bozacak düzeyde derin değildir; dün de olmamıştır.

Öyleyse, bugün, tek başına *"sosyalizm"* sözcüğü ideolojik birliğin sağlanmasında yeterli olmamaktadır. Nasıl bir sosyalizm istendiğinin, ya da hedeflendiğinin açımlanması gerekiyor.

Sosyalizmin açımlaması, *"demokratik sosyalizm", "çoğulcu sosyalizm" "serbest piyasa sosyalizmi", "güleryüzlü sosyalizm"* gibi komikliklerle yapılamaz. Dahası, sosyalizm sözcüğünün yanına böylesi sıfatlar eklemekle hiç bir sorun halledilmiş olmaz. İşin temeline inmek gereklidir. Çünkü, sorunların temelinde Marxist felsefesinin bütünlüğünde yapılmış tahribat yatı-

yor. Bu tahribat giderilmedikçe, bozulmuş olan genel ideolojik birliğin yeniden sağlanması bir yana; devam eden çöküntünün önünü almak mümkün olamaz.

Bugün, ne genelde Marxist partiler arasında, ve ne de tek tek Marxist-Leninist partilerin kendi içinde gerçek anlamda bir ideolojik birlik vardır. Aksi iddia edilse de, tek tek ülkeler özgülündeki Marxist-Leninist partilerin esas olarak örgütsel birlik temelinde varlıklarını devam ettirmeye çalıştıkları bir gerçektir. İdeolojik birliğin olmadığı işçi sınıfı partilerinin bir ayağı; hem de önemli bir ayağı, topal demektir. İstisnalar olsa bile, bütün Marxist partilerin bugünkü durumu budur. Parti içi ideolojik birlik arızalanmıştır, örgütsel birliğe tutunarak ayakta kalmaya çalışılmaktadır. O nedenle de, erozyon bir türlü durmuyor, durdurulamıyor. Dağılmalar, parçalanmalar, ayrılıklar devam ediyor. Ancak bu ayrılıkların, parçalanmaların ideolojik çerçevesi de belirsiz. Yeniden bir ideolojik üretim yapılıp, ideolojik birlik yeni temellerde örülmeden bu erozyonu durdurmak zordur.

Salt örgütsel birlik etrafında tutunmaya çalışan partililerin bir kısmı sosyalist ülkelerdeki yıkıntıyı görerek geriye düşüyor, bir kısmı ideolojik birlikte bir bozulmanın olduğunu görüyor, ancak çözüm getiremiyor, getiremeyince de sanki farkına varamadığı bir güç tarafından geriye çekiliyor.

Bu gerçekliğimizi görerek, temel hedef olan sosyalizm konusunda artık netleşmeye doğru yol almak, bunun etrafında yeniden ideolojik birliği sağlamak ve örgütsel birliği bu ideolojik birliğin üzerine inşa etmek durumundayız.

*"Nasıl bir sosyalizm?"* sorusuna, bugün kalkıp, *"reel sosyalizm"*i yanıt olarak vermek ya da reel sosyalizmin bugün yanlışlığını ilan ettiği uygulamalarının yerine, yine bugün doğru görülenleri ikame etmekle yetinmek, inandırıcı ve doyurucu olmayacaktır. Olamayacaktır, çünkü, en basit ve de dramatik

örneğiyle, Dimitrof'lar örneğinde görüldüğü gibi, bir devrimci ya da sıradan bir insan, çocukları veya torunları tarafından yıkılacak bir düzeni kurmak için mücadele etmez.

Georgi Dimitrof, Bulgaristan'da sosyalist bir düzen kurmak için çalıştı, ömrünü buna adadı, savaştı ve binlerce insan bu savaşta can verdi. Ama, yaklaşık 40 yıl sonra, oğlu Dimitrof'un da içinde bakan olarak yeraldığı Burgar hükümeti, sosyalizmi tarihlerinden silip, kapitalizme yeniden dönmek için mücadele ediyor. Bu mücadelede oğul Dimitrof nasıl bir ruh hali içinde bilemiyorum. Veya babasının mozolesinin kaldırılması önerisini kendisi getirirken nasıl bir ruh hali içine girdiğini kestirmemiz zor. Ama olayın dış görünümü, trajedi-komediden farklı olarak ağır bir dram havası yansıtıyor.

Bu somut fakat dramatik olay karşısında Dimitrof'lardan birisini destekleyip övmek, diğerini yermek çözüm değil. Kişinin kendisini rahatlatmasından öteye bir değer taşımaz. O nedenle, sorunların çözümünü biçimde değil; yöntemde, felsefede aramak gerekiyor.

Marxistler henüz, *"nasıl bir sosyalizm"* sorusuna bütünlüklü ve inandırıcı bir cevap oluşturabilmiş değiller. Çünkü henüz, olup-bitenlerin nedenlerinin aranması, yorumlanmasıyla meşguller. *"Çoğulcu sosyalizm", "demokratik sosyalizm"* vb. sıfatlarla tanımlanan sosyalizmin ise hiç kimseyi tatmin etmeyeceği açık. O nedenle, nasıl bir sosyalizm sorusuna, ekonomik, siyasal ve toplumsal yanlarıyla bir bütünlük arzeden yanıtlar getirmek gerekiyor.

Burada iki şeye dikkat çekmekte yarar var. Birisi, bazı entellektüel gevezelerin fırsatı ganimet bilip, ardı arkası gelmeyen boş bir tartışmayı sonsuza dek sürdürme çabaları. Diğeri, bu ideolojik dağınıklığın yaratmış olduğu boşluk karşısında paniğe kapılıp zorlama yöntemlerle yapay ideolojik birlikler yaratma telaşına düşmeleri.

Gerek genel planda, gerekse de ülke ve parti özgülünde bu iki yanlışa da düşmemeye dikkat göstermek gerekir. Öte yandan ve önemlisi, Marxist ideolojinin yeniden üretilmesinde, tarihin tekerrür etmeyeceği bilinciyle hareket etmeliyiz. Marxizm'in doğuş döneminde olduğu gibi, önce ideolojik birliğin çatısının bir merkezde oluşup sonra süreç içerisinde dünyaya yayılması biçiminde bir beklenti ya da anlayış içerisine girmek doğru değildir. Marxist ideolojinin genel çerçevesi eskisi gibi oluşmayacaktır.

Marxist ideolojik birliğin genel çerçevesinin oluşumunda; önce geneli hedeflemek ya da genelin doğmasını beklemenin, bugün, ne nesnel ne de tarihsel koşulları mevcut. Tarih tekrar ettirilemez. Tarih, tekrara zorlandığında, birincisi trajedi, ikincisi komediye dönüşür. Tıpkı, Sovyetler Birliği'nde, 1917 Ekim Devrimi'nden yaklaşık yetmiş yıl sonra *"Perestroyka"* adı altında *"Bütün İktidar Sovyetlere"* şiarıyla Ekim Devrimi'ni tekerrür etmeye kalktıklarında, Ekim Devrimi'ni bir trajediye, perestroykayı da bir komediye dönüştürdükleri gibi...

Bu somut örnek gösteriyor ki, kendi tarihini yaratmak yerine, yaşanmış tarihi yeniden yapmaya kalkmak, traji-komik sonuçlar doğuruyor. Bugün Sovyetler Birliği'nde; milyonlarca insanın kanıyla canıyla kurulmuş o büyük ülkede, dünya proletaryasına ve insanlığa büyük katkılar yapmış ve insanlığın önünde muazzam bir çığır açmış Ekim Devrimi'ne önderlek ederek unutulmaz bir tarih yaratmış olan Lenin'in adının verildiği kentin ismini yeniden Rus Çarı Petro'nun ismiyle değiştirmek gibi traji-komediler yaşanıyor.

Bunlardan gereken dersleri alarak; Marxistlerin ideolojik birlik çerçevesini yeniden oluştururken, böylesi traji-komik durumların yaratılmasına fırsat vermemek gerekiyor. Çünkü, kendisini Marx ya da Lenin ilan edenler çıkabileceği gibi, Türkiye'yi de ideolojik yeniden üretimin merkezi ilan etmek iste-

yenler olacaktır.

Eğer, genel bir ideolojik birlik çerçevesi oluşacaksa (ki oluşması gerekir ama bu kısa sürede mümkün değildir) bu çerçeve bir piramit biçiminde örülebilecektir. Yani her ülkenin Marxistlerinin ürettiği değerlerin harmanlanmasıyla genelleşecektir. Bunu bir merkezde yaratıp genele yaymanın zeminleri yoktur. Ayrıca, eskiden olduğu gibi, ideolojinin üzerinde tekel kurulup kalıplar içerisine sokularak donuklaştırılıp resmileştirilmesi de sözkonusu olmayacaktır. Ya da bir daha olmamalıdır.

Yerelden genele ulaşma; belki önce bir parti, örgüt veya ülke düzleminde, belki de birbirine yakın koşullara sahip bölge ve bölgeler düzleminde başlayabilir. Bugün somut olarak Latin Amerika ülkelerinin Marxistleri arasındaki genel birliktelikte de görüldüğü gibi; önce bölgesel planda genel çerçeve oluşabilir. Süreç, kendisine hangi yöntemi seçerse seçsin, sonuçta, her ülke özgülünde yapılan ideolojik üretim, kendi değerleriyle genelin içerisinde yer alacaktır.

Herhangi bir ülkeyi merkez ya da belirleyici odak ilan etmenin nesnel zeminleri olmadığı gibi, sosyalizmin bugünkü sorunlarının çözümü eskisi kadar kolay da değildir. Bir Marx, Engels, Lenin yetmez artık. Yüzlerce Marx, Engels, Lenin gerekli...

Marx ve Engels döneminde, deyim uygunsa, sosyalizm bakireydi. Bazılarına göre ise ütopya idi. Ama bugün sosyalizm ne bakire, ne de bir ütopya. Önemli yaralar aldı, yıprandı, kirletildi, hala da karalama sürüyor. İnsanlığın binlerce yıldır uğruna mücadele ettiği, kan döktüğü ve ancak sosyalizmde bulabileceğine inandığı eşitlik, adalet, kardeşlik gibi uğruna bin kez ölmeye değer bu insani özlemlerin boşa çıkartıldığı ve milyonlarca insanın hayal kırıklığına uğratıldığı bir sosyalizm mirasıyla yüzyüzeyiz.

Lenin'in öncülüğünde, tüm Marxistlerin, işçi sınıfı ve

emekçilerin yarattığı bir değer olan ve proleter devrimler çağını açan Ekim Devrimi mirasının üzerine yıkılmış bunca enkazı kaldırmak ve Ekim Devrimi'nin açmış olduğu çağın yolunu yeniden işler hale getirmek için yüzlerce Marx, Engels, Lenin'e ihtiyaç vardır.

Ama, hemen eklemek gerekir ki, insanlık her zaman, gereksinmelerini karşılama yeteneğini göstermiştir. Bugün de gereksinme duyduğu ölçüde sorunlarına çözümler üretebilecek; dün nasıl Marx, Engels, Lenin gibi toplum düşünürlerini yarattıysa, bugün de yüzlerce, Marx-Engels-Lenin'leri yaratacaktır.

Evet, günümüz Marxistlerinin, düne göre dezavantajları vardır. Ama tarih ve toplumsal gelişimin diyalektik yasaları, zıtların birliğinin yarattığı etki-tepki kuralı ve en doğurgan ana olan buluşların anası gereksinme ortamı, Marxistlerden yana işlemektedir. Bu doğa yasalarının eşliğinde, günümüz Marxistleri, Marx, Engels, Lenin gibi devrim düşünürlerinden belli yönlerden daha az şanslı olmalarına rağmen, bazı yönlerden de onlardan daha şanslı konumdadırlar.

Marx, Marxizm'i tarihi materyalizme dayanarak üretti. Geleceği, toplumun geçmişine bakarak belirlemeye çalıştı. Lenin'in ise tek dayanağı, Marx, Engels ve onların yaratmış olduğu Marxist yöntem bilimdi. Marxizm'e katkılarını bu yöntem bilime dayanarak, kendi dönemi ve koşullarının somut tahlilini yaparak üretti.

Günümüz Marxistleri ise, hem Marx, Engels ve Lenin gibi düşünürlerin devasa teorik mirasına, hem de onlardan farklı olarak yetmiş yıldır yaşamış ve bütün olumsuzluklara rağmen yaşama mücadelesi veren bir sosyalizm deneyimine sahipler.

Yaşanmamış bir toplumsal sistemin geleceğini öngörüyle belirlemek; o sistemi yaşayarak görüp, eksiklerini, zaaflarını aşarak yeniden üretmekten daha zordur. Ustalarımız zor olanı yapmaya çalıştılar. Ama bizler, nispeten kolay olanı yapmak du-

rumundayız. Bunlar, günümüz Marxistlerinin dezavantajlarının yanında, önemli avantajlara sahip olduklarını gösteriyor.

Önemli, olan bir takım tabu ve kalıpların; fraksiyon duygularının aşılması, dış beklentilerden kurtulunması, beyinlerin gereksinmeleri karşılamak için seferber edilmesidir. Sosyalizmin arızalarının titizlikle aranıp bulunması, yanlışların nerede olduğunun doğru tespit edilmesi ve yeniyi, doğruyu yaratmak için, tarihi sorumluluk duygusuyla yoğun bir çalışma ve yapıcı bir tartışma içine girilmesidir.

Bugün, sosyalist ülkelerin, çöküşü, bilimsel sosyalizmin önemli yaralar alması ve Marxist ideolojinin genel çerçevesinin bozulması, dünya burjuvazisini, *"komünizm çöktü"* sevincine boğmuştur. Burjuvazi, *"tarihsel hata"*yı düzelttiğini, *"sosyal öcünü"* aldığını sanmaktadır. Ancak, bu keyfi fazla uzun sürmeyecektir. Dünyayı boş bularak, kılıcını enine boyuna sallayan kapitalist-emperyalistlerin karşısına yakın gelecekte daha amansız düşmanlarının çıkması ve onun bu sevincini kursağında bırakması kaçınılmazdır. Kapitalist dünyanın, sosyalist sistemin çöküşünden duyduğu haz; festival bitip herkes evine döndüğünde ağır bir yorgunluğa ve bitkinliğe dönüşecektir. Kapitalist dünyanın insanları yeniden kendi gerçeklerine döndüklerinde, kapitalizmin insanlık dışı sömürgen yüzüyle, ikiyüzlülükler, yalanlar ve yozluklarla; dağ gibi birikmiş sosyal sorunlarla karşılaşacaklardır. Kapitalizmin sonsuz olmadığını, onun da sonunun geleceğini ve bu son gelip çattığında bu defaki yıkılışının eskisinden daha şiddetli olacağını, sosyalist ülkelerin yıkımının yarattığı deprasyondan sıyrılan her işçi, emekçi daha yakından görecektir.

Ve kapitalizm dıştan değil; artık içten güçlü bir kuşatma ile karşı karşıyadır. Mezar kazıcılarıyla dolaysız olarak yüzyüzedir. Kendi varlığını sürdürdükçe, kendisini kuşatan bu potansiyel güçleri çoğaltıp mevzilendirmeye devam edecektir. Bundan kaçınamaz.

## HANGİ TEMELDE EŞİTLİK?

Hemen belirteyim; bu son yıllarda Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerde yaşanmış ve yaşanmakta olan olaylar olmasaydı, bugün eşitlik ilkesi, sınıfların ortadan kaldırılması vb. konuları tartışıyor olmayacaktık. Ya da en azından, ben böyle bir şeyi tartışmaya ihtiyaç duymayacaktım. Ancak, Sovyetler Birliği ve diğerlerinde yaşanmış olan bu olgular, Marxizm'in bu temel ilkelerinin, tarihsel deneyler ve somut olgular temelinde yeniden açımlanmasını zorunlu hale getirmişir.

Bu konuları ele alma ihtiyacı, tek başına, Agenbegyan'ın *"eşitlik üretken değildir"* iddiasında bulunmasından kaynaklanmıyor. Hatta, Sosyalist Blok'un dağılması, Sovyetler Birliği'nin yıkımın eşiğine gelmesi de kendi başına, böyle bir tartışmayı zorunlu kılmıyor. Sorun, bütün bunların üstünde, dünya işçi sınıfı ve emekçilerini ve dolayısıyla bir bütün olarak insanlığı ilgilendiren boyutlarda bir sorundur. Zira, eşitliğin üretken olmadığı iddiası, Marxizm'i çürütmek için kullanılıyor. Marxizm'in insanlara gösterdiği bu hedefin, insanları üretken olmaktan çıkardığı, tembelleştirdiği, dolayısıyla da toplumsal ilerlemeyi sağlayamadığı yorumlarına tabi tutularak, insanların kapitalizmin eşitsiz toplumsal ilişkilerine özendirilmesi veya ikna edilmesi amaçlanıyor. İşte, esas olarak bu nedenle, Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerde sağlanmış olan eşitliğin irdelenmesi, Marxizm'e uygun olup olmadığının açığa çıkarılması ve Marxizm'in savunduğu eşitliğin üretken olup olmayacağının tartışılması kaçınılmaz oluyor.

İnsanlık, henüz Marx dünyaya gelmemişken de, eşitlik, özgürlük ve adalet için, kardeşlik için yoğun mücadeleler vermiş, amansız kavgalar yaşamıştır. Sosyalizm mücadelesi de

Marx'la başlamadı. Marx'tan önce sosyalizm için kavgalar verildi. Ama ütopikti. Bilimsel temellere oturmamıştı. Bilimsel olabilmesi için, sosyalizmin gerçek temellerine oturtulması; tarihsel, sınıfsal, toplumsal içeriğinin doldurulması gerekiyordu. Marx bunları yaptı. Ütopik sosyalizmin yerine bilimsel sosyalizmi üretti. Ve Marx'la birlikte artık sosyalizm, işçi sınıfı ve emekçilerin bilimsel dünya görüşü, ulaşmaları gereken gerçek hedef haline geldi, somut güce dönüştü. Reel sosyalizm denen ve bugün yoğun bunalımlar yaşayan sosyalist ülkeler bu tarihin omuzlarında yükselerek doğdu.

Bu sürecin gelişimini, konuyla ilgilenenler çok iyi bildiği ve öğrenmek için de yeterli tarihsel dökümana sahip olduğu için üzerinde durmayacağım. Ayrıca, Lenin'in, devrimden sonra, geriye bakıp, *"şimdiye kadar yaptıklarımız işin kolay yönüydü, esas zorluk bundan sonra başlıyor"* dediği gibi, esas sorunların, bugün bunalımlara yol açan sorunların temelleri yeni bir kuruluşla birlikte başladı. O nedenle, daha çok yeni kuruluşun hangi temeller üzerine atıldığı konularını ele alacağım.

Neden buradan başlamak gerektiğine başlarda kısmen değindim. Sosyalist ülkeler topluluğunun dağılması ve yönetimlerinin peş peşe devrilmesinin çeşitli yönlerden eleştirisi yapılabilir. Yapılıyor da. Ancak, soruna köklü bir yaklaşımda bulunabilmek için bu toplumsal sistemlerin üzerine oturduğu temeli ele almak gerekiyor. Onun için, bir anlamda diğer sorunlardan soyutlayarak, sosyalist pratiğin ortaya koyduğu mülkiyet biçimi ve eşitlik sorununu irdelemek istiyorum.

Eşitsizlik ve sömürü temeline oturmuş olan kapitalizmin alternatifi sosyalizm, toplumsal eşitlik temelinde inşa edilmiştir. Buraya kadar görünen normal bir seyirdir. Ama eşitliğin hangi temelde gerçekleştirildiği sorusu sorulmadan, sağlanan eşitliğin neden üretken olmadığı, neden devrimci dönüşümlerin zamanında yapılamadığı, neden toplumun duyarsızlaşıp

atıllaştığı ve neden bugün yeniden özel mülkiyet sistemine yani kapitalizme dönme isteklerinin ortaya çıktığı yeterince açıklanamaz. Bu restorasyona gidişin, hem sosyalist ülkelerin insanları, hem de bir bütün olarak insanlık için büyük bir kayıp olacağını tekrar etmek bile gereksiz.

## Sıfır Temelde Sağlanan Eşitlik Üretken Olur mu?

Önce şu *"sıfır temel"* kavramını açıklamam gerekiyor. Sosyalist ülkelerdeki uygulamalardan görüldü ki, eşitliğin sağlanması iki temelde oluyormuş; birisi üretim araçları sahipliliği konusunda toplumun sıfır temelde yanı sahipsizlik temelinde eşitlenmesi, diğeri ise işçi sınıfı ve emekçilerin üretim araçlarının ortak sahipliliği temelinde eşitlenmesi.

Ben konuyu daha iyi açıklayabilmek için sözünü ettiğim birinci yönteme *"sıfır temelde"* eşitlik yöntemi diyorum. O nedenle, bu *"sıfır"* sözcüğünü sorunu rahat açıklayabilmek için kullanıyorum. (*)

Tabiatın birey tarafından mülk edinilmesi. Tarihler boyu, üretimin bir amacı olagelmiş; mülk edinme biçimleri, farklı toplumsal sistemler altında farklı nitelikler almıştır. İlkel komünal toplumdan bugüne, toplumun üretim biçimi aynı zamanda mülk edinmenin biçimini vermiştir. Konunun daha iyi açıklanabilmesi için, Marx'tan bir aktarma yapmaya gerek duyuyorum. Ayrıca, bir çok konuda olduğu gibi, mülkiyet sorununda da, Marx'ta, karşısına çıkmış zorunluluklar ve güncelin ihtiyaçlarına uygun davranma kaygısından uzak, derin bir materyalist bakış vardır.

(*) Yazının bundan sonraki bölümünde üretim araçları üzerindeki mülkiyet sahipliği yerine, kısa olması amacıyla, *"mülkiyet sahipliği"* sözcüklerini kullanacağım. Bundan, bir ev, bir araba, bir-iki dönümlük toprak gibi kişisel mülkiyet sahipliği anlaşılamamalıdır.

*"Her üretim, belirli bir toplum biçiminin çerçevesi içinde ve onun aracılığıyla tabiatın birey tarafından mülk edinilmesidir. Bu anlamda mülkiyetin (mülk edinmenin) üretimin bir şartı olduğunu söylemek bilinen bir şeyin tekrarından öteye bir değer taşımaz. Ama, bu noktadan hareket ederek bir atlayışta belirli bir mülkiyet biçimine, örneğin özel mülkiyete geçmeye kalmak gülünçtür (Üstelik bu, bunun karşıtı olan bir biçimi ademi mülkiyeti de varsaymaktadır). Tarih, bize, tam tersine ortak mülkiyete (örneğin Hintlilerde, Slavlarda, eski Keltlerde) ilkel mülkiyet biçimini komünal mülkiyet veçhesiyle daha uzun süre önemli bir rol oynayacak olan biçimi göstermektedir". (1)*

İnsanlar, milyonlarca yıldır belirli bir toplum biçimi içerisinde üretim yaparken tabiatı mülk edinme peşinde koşmuştur. İçinde bulundukları toplumsal ilişkilere bağlı olarak edinilen mülkiyet biçimleri farklılık gösterse de, bireyin bu amacı değişmemiştir. Ne var ki, bundan çıkması gereken tek sonuç, Marx'ın da belirttiği gibi, özel mülkiyetin mülk edinmenin tek biçimi olduğu değildir. Özel mülkiyet biçiminin alternatifi olan ortak mülkiyet biçimi de bir mülk edinme biçimidir. Tarihte komünal mülkiyet biçiminin birçok örneğine rastlarız. Ancak, tarihin bize öğrettiği bu biçimi, çağdaş koşullarda yeniden üreterek sistemini ve eşitliği bunun üzerine oturtması gereken reel sosyalizm bunu gereğince başaramadı. Kendi sosyalist toplumsal sisteminin çerçevesi içinde ve onun aracılığıyla toplumun mülk edinme biçimini üretemedi.

Oysa, mülk edinme isteği, sosyalist sistemde de geçerlidir. Çünkü Marx'ın tekrarını bile gereksiz gördüğü, mülk edinmenin üretimin bir *"şartı olduğu"* gerçeği sosyalist üretim ilişkileri açısından da geçerlidir. Bu *"şartı"* yerine getiremeyen bir toplumsal sistem, kolayca anlaşılacağı gibi üretken olamaz.

Birey ürettikçe, üretimi yoğunlaştırdıkça, buna paralel olarak mülk edinme isteği karşılanmaz, mülkiyet üzerindeki de-

netim ve yönetimi güçlenmezse, üretkenlik düzeyinin düşmesi kaçınılmazdır.

Herşey gibi, insanın da doğası vardır. İnsanın bu doğası, yaşamak için üretmek ve ürettiklerini tüketmek olarak özetlenebilir. Bu üretmek ve tüketmek fiili aynı zamanda mülk edinmek şartının yerine getirilmesini gerektirir. İnsanın bu doğasından hareketle, burjuvazi, özel mülkiyet biçiminin insan doğasına uygun tek biçim olduğu iddiasında bulunur. Doğru değildir. İnsanın mülk edinme tarihi, özel mülkiyet biçimiyle başlamaz. Komünal mülkiyet biçimlerini üretmiş ve uzun süreler yaşatmışlardır. Özel mülkiyet sistemi, bu ortak mülkiyet biçimleri içinde, ona alternatif olarak doğmuş ve bugünkü düzeye yükselmiştir. O nedenle, insanın sahiplik isteği, sadece özel sahiplikle sınırlı değildir; ortak sahiplik de onun doğasına uygundur.

Sosyalist ülkeler, insanın bu doğasına denk bir sosyalist üretim ve mülk edinme biçimini yaratamadıkları için, ya da bir takım nesnel sorunluluklarla yaratılan devlet sosyalizmi bu doğaya uygun düşmediği için, uzun vadede büyük sorunların birikmesine neden oldu. Çünkü, sadece çoşkuyla, sadece inançla, bağlılıkla bir ekonomiyi yürütmek ve yükseltmek mümkün değildi. İnsan, üretimin faal bir öznesi haline gelmek zorundaydı. Kapitalist sömürü sistemi, onu, üretimin edilgen bir nesnesi durumuna sokmuştu. Bu konumun, farklı biçimde de olsa adeta devam eder halde olması, edilgen, atıl ve bir çok bakımdan ahlaki yozlaşma içinde bir toplum sonucunu verecekti. Nitekim, şimdi üzerine sayfalarca eleştiri yazılan bu sonuçlar, temelde yatan nedenler görülmedikçe yeterince anlaşılamayacaktır.

Kapitalizm, insanlığın ve üretimin doğasını hoyratça istismar ederek özel mülkiyet sistemini, mülk edinmenin tek biçimi olarak dayatır. Her zaman toplumda azınlık bir kesim ola-

rak kalan özel mülkiyet sahipliliğini ise, toplumun çoğunluğunun mülksüzleştirmesiyle sağlar. Bu sistemin alternatifi olarak doğmuş olan sosyalist sistemin, toplumsal ortak mülkiyet sistemini tam rayına oturtamaması, bugünkü bunalımın temel nedenlerinin başında gelir. Sosyalizm adına, insanın doğasına ve üretimin *"şartı"*na denk düşmeyen yöntemler sonucu, toplumsal mülkiyet sistemi yerine, mülkiyetsiz bir toplum sistemi kuruldu.

Bireyin üretme eylemi ve üretimin şartı olan mülk edinmesi sorununda izlenen yöntem, toplumsal eşitliğin nasıl sağlandığını da gösteriyor. Çünkü, eşitlik veya eşitsizliği belirleyen, belirli bir üretim ilişkisi içinde mülk edinmenin biçimidir. Kapitalist üretim ilişkisi içinde mülk edinmenin biçimi, özel kapitalist mülkiyet sahipliliğidir ve bu eşitsizlik temelinde yükselir. Ortak (komünal) mülk edinme biçimi ise eşitliği yaratır.

Ama, eşitlik, mülkiyetsizlik yani sıfır temelde sağlanmışsa, bu eşitlik, üretimde beklenen motivasyonu sağlayamaz ve nitekim sağlayamadığı görülmektedir.

Başta Sovyetler Birliği olmak üzere, küçük farklılıklarla aynı yöntemi izleyen sosyalist ülkeler, sosyalizmi inşa sürecinde üretim araçlarını devletleştirerek devleti, mülkiyetin tek sahibi yaptılar. İşçi sınıfı ve emekçileri sıfır temelde eşitlediler.

Teorik olarak, mülkiyet devletin elindeydi ama bu devlet işçi sınıfının devletiydi. Dolayısıyla bu mülkiyetin sahibi aynı zamanda işçi sınıfıydı. Ama gerçekte böyle olmadı. Bu soyut sahiplilik, sahipsizliği doğurdu. Sürekli güçlenen devlet, toplumun üzerine çıktı. Bir anlamda ondan bağımsızlaştı. Doğal olarak onun sahipliği altındaki mülkiyet kamu mülkiyeti olma özelliği gösteremedi. Bu sıfır temelde sağlanan eşitleme yöntemi, toplumu, üretimden ve geleceğinden sorumlu, üretim yeteneklerini ve kapasitesini geliştiren, tekniği geliştiren ve üretime uygulayan bir toplum haline getirmeye yetmedi, yet-

mezdi de.

Çünkü, bu yöntem, beyninin üretimiyle bedensel üretimi birbirinden soyutluyor. Bir insan neyi, ne için, nasıl üreteceğini; o ürünü ne yapacağını, nasıl tüketeceğini vb. şeyleri düşünmeden, planlamadan ve bütün bunların sorumluluğunu duymadan sadece bedensel olarak çalışıp ücretini almayı düşünmekte yetinirse, o insanın eli-ayağı üretir ama beyin ona uygun bir üretim içinde olmaz. Gerek üretimin yoğunlaştırılmasında olsun, gerek üretim araçlarının yenilenmesinde olsun, ve gerekse de teknolojinin geliştirilmesinde olsun gereken sorumluluğu ve üretkenliği gösteremez. Çünkü bu yöntemde de bireyin kendi emeğinin sonuçlarına yabancılaşması sürmektedir. Mülkiyetle ve üretimle, *"benim"* diyebileceği, *"ben ürettim"* diyebileceği ilişkiden yoksundur.

Örneğin, bir fabrikayı ele alacak olursak, bu yazdıklarımız sadece işçiler açısından geçerli değildir. O fabrikanın müdürü, diğer yöneticileri teknik personeli için de geçerlidir. Çünkü eşitlik sıfır temelde sağlanmış olduğu için, onlar da işçilerden çok farklı konumda değillerdir. Onlara da plan, proje, finansman; yukardan, merkezi planlamadan gelmektedir.

Beyin kendiliğinden, durup dururken üretim yapmaz. İnsanlar kendilerini zorunlu hissetmedikçe ve gereksinme duymadıkça beyni çalışmaya, üretmeye zorlayamazlar. Her madde gibi beyin de durdukça tembelleşir. Çünkü yukarda onların yerine düşünen ve herşeyi planlayan birileri vardır.

Kuşkusuz, bir toplumda herkes aynı şeyi yapmaz. İnsanlar arasında iş ve görev bölümü vardır. Farklı dallarda uzmanlaşma sözkonusudur. Sosyalist sistemde de böyledir. Ancak, bedensel üretimle beyinsel üretimin birbirinden soyutlanmaması gerekir. Kapitalizm bunu; bilim kurumlarını (üniversiteleri) ekonomiyle birbirine sıkı sıkıya bağlayarak, bilim adamlarını üretimin hizmetine alarak ve üniversiteleri de birer kapitalist

işletme durumuna getirerek yapmaktadır.

Sosyalizm de, bilim kurumlarıyla üretim arasında sıkı bir ilişki kurmalıydı, ya da kurmalıdır. Ama aynı zamanda, her üretim birimi o dalda yeni buluşlar geliştiren, bunları üretimin geliştirilmesi ve yetkinleştirilmesi için kullanan birimler durumuna dönüşebilmelidir. Ve o üretim birimindeki insanlar buna gereksinme duyduğu ölçüde dönüşür de.

Elbette, daha fazlasıyla düşünce üretimi yapan kafa emekçileriyle, daha fazla bedensel üretim yapan emekçiler olacaktır. Ama bedensel üretim yapanların aynı zamanda çalıştığı alanla ilgili fikirler üretmesi, bunları geliştirecek olanaklara sahip olması gerekir. İşte o toplumda bilimin de, tekniğin de ve dolayısıyla üretkenliğin de gelişimi, beyinle beden arasında birbirini gereksindiren doğru ilişki kurulduğu zaman mümkündür.

Nitekim bu sorun, Sovyetler Birliği'nde uzay ve askeri tenkolojide ileri bir düzey tutturulmasına rağmen, neden toplumun günlük yaşamını ilgilendiren diğer alanlarda tekniğin geliştirilemediğinin, bu alanlarda kapitalizmden geri kalındığının cevabında da aranmalıdır.

Robinson, *"buluşların anası gereksinmedir"* derken, yaşarak edindiği bir gerçeği anlatıyordu. Engels, bunu çok daha anlaşılır bir biçimde şöyle izah ediyor: *"... teknik önemli ölçüde bilime bağlıdır ne var ki bilim de tekniğin durum ve ihtiyaçlarına daha büyük ölçüde bağımlıdır. Toplumun tekniğe ihtiyacı belirdiği zaman bu ihtiyaç bilim on üniversiteden daha fazla ileri götürür."(2)*

Sovyetler Birliği'nde devlet herşeyde olduğu gibi, üretimin ve tekniğin geliştirilmesinde de tek belirleyici güç olarak ortaya çıktığı için, devletin gereksinme duyduğu alanlarda (uzay, askeri vb.) teknik ve bilim çok daha ilerlerken, ihtiyaçlarını ortaya koymak, planlamak ve onlara sahip çıkmaktan alıko-

nulmuş olan toplum, ihtiyacı olan tekniği ve bilimi o ölçülerde geliştirememiştir. Toplum adına devletin geliştirdiği tüketim teknolojisinin ise ne denli geri olduğu bilinmektedir.

Sosyalist toplum çerçevesi içinde mülk edinme biçiminin çözümlenememesi, ortak toplumsal mülkiyet sisteminin oturtulamamasına; ortak toplumsal mülkiyet biçiminin oturtulamaması, üretken eşitliğin sağlanamamasına; üretken bir eşitliğin sağlanamaması, toplumun üretime, yönetime, denetime, planlamaya katılımının temin edilememesine; etkin katılımcılığın gerçekleşitirilememesi, üretimin, bilimin, tekniğin geliştirilememesine yol vermiştir.

Görüleceği gibi, mülk edinme, gerçekten de üretimin bir şartıdır. Ve bu noktada başlayan bir bozukluk, ya da bir yöntemsel yanlışlık, veya istenmeyen zorunluluk, bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı bir dizi başka sorunlara yol açıyor.

Sosyalist toplumda işçi sınıfı, yönetici egemen sınıf olarak Engels'in deyimiyle *"tüm emek araçlarının (toprağın, hammaddelerin, makinelerin vb.) ve bu suretle de kendi emeğinin bütün ürünlerinin sahibi olmadıkça"*, üretimden tüketime kadar tüm sürecin planlanmasında yer alıp denetlemedikçe, doğal olarak üretken olamaz, dahası, yine Engels'in deyimiyle *"gerçek kurtuluşuna kavuşamaz" (3)* Bu bağlamda, sorun köklüdür ve yine bazı Sovyet yazarlarının ileri sürdüğü biçimde *"rekabetin olmaması"* gibi tek bir nedenle de sınırlı değildir. Geçmişte sosyalist rekabet, *"emek kahramanlığı"* madalyaları vb. verilerek geliştirilmeye çalışılmıştı. Ama bunun da yeterli olmadığı ortaya çıktı. Bir fabrikada bir kaç işçinin *"emek kahramanı"* madalyası ve primi alması, o fabrikayı bir bütün olarak yoğun üretim yapan, kendini yenileyen bir fabrika haline getirmeye yetmedi. Bireysel teşvik elbette önemlidir. Ama bir bütün olarak toplumu harakete geçirecek dinamikler başkadır.

Bütün bunlar sosyalist ülkelerde sıfır temelde sağlanmış

olan eşitliğin üretken olmadığını, yüzeysel tedbirlerle sorunun çözümünün olanaklı olmadığını, eşitliği sağlamanın yöntemini değiştirerek sorunun köklü çözümüne yönelmek gerektiğini ortaya çıkarıyor. Üretim araçları sahipliliğini tümden devlete bırakıp, toplumu mülksüzlük temelinde eşitleme yöntemi yerine, ortak mülk sahipliliği temelinde eşitliği gerçekleştirmek, sosyalist rekabeti bu temel üzerine kurmak gerektiği ortaya çıkmaktadır.

## Sosyalizmde Rekabet Sorunu

Toplumu harekete geçiren dinamiklerin, manevi teşvik ve bilinçle sınırlı olmadığı açıktır. Bunlar önemli olmakla birlikte, başka motivasyonlara da ihtiyaç vardır. Rekabet, toplumu motive eden dinamiklerden biridir. Sosyalizmde bu nasıl işler, ya da işlemelidir sorunu üzerinde durmak gerekiyor.

Marxist eserlerde, kapitalist ekonomi üzerine çok geniş bilgiler vardır. Kapitalizmin devrevi bunalımları, çöküşleri, yükselişleri, düzelmeleri, bunalıma neden olan ekonomik yasaları vb. kapitalizme dair hemen her konuda yazılmış eserler bulabilirsiniz. Ama 70 yıldır yaşayan sosyalizmin ekonomik yapılanması üzerine yararlanılacak nitelikte kaynaklar bulmak ya çok zordur, ya da mümkün değildir. *"Sosyalist emek üretkenliğinin gelişimi"* üzerine bugüne kadar yazılmış, şişirilmiş rakamlardan oluşan istatistiklerin ise, güvenilir olup olmadığı bir yana, sosyalist ekonominin işleyişi üzerine bir fikir vermediği ortadadır.

Sosyalist ekonomi yapı olarak nedir, hangi ekonomik yasaları vardır, onun da devrevi bunalımları olur mu, olmaz mı, sosyalist ekonominin rekabete, tüketime yönelik reklama ihtiyacı var mı, yok mu, veya rekabet etme yeteneğine sahip midir, sahipse nasıl bir rekabet karakteri vardır, sosyalist ekono-

mi artı-değere ihtiyaç duyar mı, ya da sosyalist ekonomide artı-değer nasıl değerlendirilir, kendini nasıl finanse eder, hareket kabiliyeti ve dinamikleri nelerdir, kendini nasıl yeniler, üretimi yoğunlaştırmak, üretkenliği artırmak için motivasyonu nedir, hangi teşvik yöntemleri daha etkilidir?.. vb. biçiminde uzayıp giden soruları çoğaltmak mümkün. Ancak, bu sorulara bütünlüklü yanıtlar verecek, yaşanmış somut deneyime dayalı, köklü inceleme eserlerine sahip değiliz. Marxist yönteme dayanarak, *"teorik olarak şöyle olması gerekir, böyle işlemesi lazım"* gibi genellemelerin ise aranılan cevaplar olmadığı açıktır. SBKP Bilimler Akademesi, kapitalizm üzerine yazdıklarının binde biri kadarını da sosyalist ekonominin yapısı, karakteri ve sorunları üzerine yazmış olasalar dı, bugün, yanlışıyla-doğrusuyla, ortayerde başvurulacak bir kaynak olurdu.

Şatalin'ler, Agenbegyan'lar gibi, düzinelerce kapitalist ekonomi ve serbest piyasa uzmanının boy gösterdiği Sovyetler Birliği'nde, bunlara meydan okuyacak, serbest piyasa ekonomisi uzmanlarıyla tartışan, onların tezlerini mahkum eden ve *"işte sosyalist ekonomi budur, sorunlarını şöyle çözebilir ve kendisini şöyle yeniler"* diyebilecek sosyalist ekonomi uzmanlarının olmaması hem üzücü, hem de düşündürücü.

Hala, sosyalist ekonomi ile ilgili başvurulabilecek kaynaklar, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in teorik tasavvurlarıyla sınırlı. Bunlar, somut pratikle geliştirilip zenginleştirilmediği, övgü edebiyatına dayanılarak yorumlandığı için, bugünün sorunlarına yanıt vermekte yetersiz kalıyor. 70 yıllık reel sosyalizmin, üretimi motive etmekte kullandığı *"emek kahramanlığı"* gibi duygusal ve ahlaki teşvikin ötesinde elle tutulur dinamiklere rastlanmıyor. Kuşkusuz, ahlak ve maneviyet çok önemlidir ama bunlar bir ekonomik ve toplumsal sistemi dinamize etmeye yetmez ve yetmemiştir de.

Bu nedenle, gerek teorik, gerekse de pratik bakımdan re-

el sosyalizme bakarak kesin sonuçlara varmak olanaklı değildir. Ayrıca, sosyalist ülkelerin devrimden sonra içinde bulundukları ekonomik, sosyal, siyasal yapı ile günümüz kapitalist ülkelerinin sunduğu yapı (özelde ülkemizin bugünkü yapısı) birbirinden çok farklı.

Bu durumda, Marxistlerin yapması gereken şey, ekonominin genel işleyiş yasalarını iyi kavramak, bu yasaları alt üst etmeden, yıkıma uğratmadan sosyalist ekonominin ülkemiz bazında işleyiş kurallarına uyarlamaktır. Sosyalist ülkelerin bugünkü durumu ortaya koymuştur ki, her ülkenin uyması ya da kendini uyarlaması gereken bir tek evrensel sosyalist model yoktur. Ayrıca, devralınan verili koşullar da çok farklı olduğundan, bir çok bakımdan geri bir ülkede kurulmak zorunda kalan sosyalizmin uyguladığı yöntemlerin aynısını uygulamaya kalkmak hem doğru değildir, hem de mümkün olmayacaktır. Konumuzla ilgili olarak, rekabet örneğinde sorunun üzerine eğilecek olursak, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerde iç pazarda rekabet olmadı diye, bizde de olmaması gerektiği sonucuna varmak yanlıştır. Türkiye'de, sosyalizmin devralacağı verili ekonomik koşullar, sosyalist iç pazarda rekabetin doğal olarak varolacağını bugünden göstermektedir.

Herşey gibi, ekonomi de hareketsiz olmaz. Ekonomide de hareketi sağlayacak unsur çelişkidir. Diğer bir deyimle zıtların birliği yasasıdır. Ekonominin hareketini sağlayacak çelişkinin öğelerinden birisi de rekabettir. Rekabet gücü ve yeteneği olmayan ekonomi dinamikten yoksundur. Bu rekabetin, maneviyat üzerine kurulduğu dönemler vardır.

Örneğin, devrimin ilk dönemlerinde, toplum hep eskiyle yarışır. Sürekli bir biçimde, yıkmış olduğu eski sistemden ne kadar üstün olduğu, onu ne kadar aştığı, nasıl yenilikler yarattığı; daha fazla çalışır, zorluklara ne kadar katlanırsa yarının daha iyi olacağı bilincinin yarattığı moralle hareket eder.

Herşeyde, eskiyle yarış içinde olduğu hissiyatı içindedir. Bu moral değerler az etkili değildir ve toplumu dinamize eden başlıca faktör durumundadır. Ancak bu sürgit devam etmez. Hele bir de kuşak farklılaşması gündeme gelince, devrimden aldığı moral değerlerle hareket edenlerin yerini, birçok şeyi hazır bulan ve onları elde etmek için fazlaca yorulamamış yeni kuşaklar alınca, bu moral değerler etki gücünü kaybeder ve giderek söner. Eskiyle yarışın bittiği yerde, toplumu dinamize edecek başka yarışlar, başka motivasyonlar devreye girmemişse, toplum ve ekonomik gelişme durağanlaşmaya, hatta geriye düşmeye başlar. Üretkenliği ve verimliliği ekonominin zayıf olduğu dönemin düzeyine bile çıkartamaz. Eski aktifliğin, yarış ruhunun yerini, atıllık ve boşvermişlik alır.

Sosyalist ülkelerin tarihine bakıldığı zaman bu gerçeklik hemen kendini gösterir. Sosyalist ülkelerin son on yılına bakıldığında, (ki son on yıllarda kendilerini gelişmiş sosyalizm olarak niteliyorlardı) devrimden sonraki ilk birinci ve ikinci on yıllardaki kalkınma hızı ve üretkenliğinin gerisinde kaldıkları görülür. Yaşlı insanların *"dün bugünkü lüksümüz yoktu ama daha mutluyduk, yarınımızdan emindik"* dediklerini duyarız, ya da okuruz. Gerçekten de, sosyalist ülkelerin dünkü kuşağı, bugünkü kuşağından daha mutluydu. Devrimin verdiği çoşku ve eskiyi yenmenin kazandırdığı moral değerler yanında, ilk birinci ve ikinci on yıllarda yapılan kalkınma hamleleri toplumu dinamize ediyordu.

2.Dünya Savaşı'na kadar sürekli tırmanış gösteren bu ilerlemede Sovyet toplumu hep eskiyle yarıştı. Ekonomik gelişmedeki kıyaslamalar eskiyi anti-tez aldı. Savaştan sonra, kazanılan zafer ve yıkılan ülkeyi yeniden kurmak çabası üretkenliğin artırılmasında belirleyici etken oldu. Sonraları bu dinanizm de yerini oturmuşluğa, durağanlığa terketti. Bu sonuç doğaldı. Çünkü, sözkonusu bu motivasyonlar bilince, çoşkuya,

iradeye dayalı moral değerler durumundaydı. Bunlar çok önemlidir tabii ki. Ancak, ekonomik yapıda bu moral değerleri bir üst düzeye çıkartacak ve devamını sağlayacak başka dinamiklere ihtiyaç vardır. Kuşkusuz, bu da, bir ölçüde, sosyalizmin devraldığı ekonomik yapının düzeyine bağlıdır.

Sosyalist ülkelerin bir çoğunda devralınan ekonomik yapılar, gelişmiş boyutta bir rekabetçi kapitalizm yaşamamıştı. Hatta, Rusya, yarı-feodal yapıda bir ülkeydi. Bu durumda, gerek sanayileşme hamlelerinin gerçekleştirilmesi, gerekse toplumun temel tüketim ihtiyaçlarının ivedi bir şekilde çözümlenmesinde devletçilik, merkeziyetçilik ve bir çok alanda tek tip üretim zorunlu olarak uygulandı. Özellikle de tüketim alanında, önceden kurulmuş ve rekabet yeteneğine sahip bir ekonomiye sahip değillerdi. Herşeyi, yukardan aşağıya planlayarak en kısa yoldan kendileri üretmek zorundaydılar. Birbirleriyle yarışabilecek bol çeşit yerine, herkesin alabileceği ucuzlukta bol (ama çoğunlukla tek tipte) mal üretmek durumundaydılar. Ancak, bunun sosyalist yöntem olarak genelleştirilip, belli boyutlarda rekabet yeteneğine sahip ülkelerde de (örneğin Doğu Almanya) devletçiliğin ve merkezi planlamanın ağırlıklı olarak uygulanması, rekabetsiz, dolayısıyla da kendi kendini yenileme, sürekli daha iyiyi, daha mükemmeli yaratma yolunda yarışma yeteneğinden yoksun bir ekonomi yaratıldı. Buna Batı'nın bol çeşit ve reklama dayalı tüketim propagandasının kuşatması da eklenince, sosyalist ülke insanının gözünü dışardan içeriye çevirmek daha da zorlaştı.

Türkiye'de böyle olmaması gerekiyor. Türkiye'de kapitalizm yıkılmalı, üretim ilişkisi değiştirilmeli, ancak ekonominin doğal işleyiş yasaları alabora edilmemelidir. Niçin böyle olması gerektiğini daha iyi ifade edebilmek için bazı örneklemeler yapmak istiyorum.

Diyelim ki, Türkiye'de toplumsal devrim gerçekleşti; işçi

sınıfı ve emekçiler iktidarı, üretim araçlarının sahipliliğini devraldılar ve sosyalist kuruluş süreci başlatıldı. Mevcut durumda Türkiye'de otomativde, dokumada, deri, giyim vb. üretim dallarında onlarca çeşit ya da marka mal üreten işletmeler var. Bu durumda, her üretim dalında bir veya iki çeşit ve modeli bırakıp diğerlerini kapatmak mı gerekecek, yoksa, ekonominin bu çok çeşitliliği ve aynı dalda değişik model ve kalitelerin birbiriyle yarışı sosyalizm altında da devam mı ettirilecektir? Türevlendirerek örneklemeyi sürdürelim.

Diyelim ki, sosyalizmin devraldığı ekonomide, deri sanayinde on ya da ondan fazla model ve çeşitte ayakkabı üretiliyor. Sosyalizmin inşası sürecinde, *"bu on çeşit ya da model ayakkabı gerekli değil; bir yazlık, bir kışlık bir de spor modelleri kalsın diğerlerini kapatalım"* mı denecek, yoksa varolan işletmelerin tümü üretimde devam mı edecek?

Birinci yöntem izlendiğinde, bu üretim dalı toplumun istemlerine yanıt vermekten yoksun kalacağı gibi, üretim kapasitesi düşecek, rekabet ortamı ortadan kalkacak, ekonominin doğal işleyiş yasaları çökertilmiş olacaktır. Tabii ki bu ,akılsızca bir şey olur. Doğal olarak, ikinci yöntem izlenecektir. Herkesin alabileceği fiyat ve kalitede mal üretme teşvik edilip, üretim artışı hızlandırılarak çeşitliliğin devamı esas alınmalıdır.

Dokumada, giyimde, otomotiv üretiminde vb. tüm dallarda doğal olarak olması gereken budur. Bugün Türkiye'de on civarında ayrı marka otomobil üretiliyor. Eğer sosyalizm, *"bize bir marka otomobil yeter"* deyip diğerlerini kapatırsa o sosyalizmin geleceği olmaz. Çünkü sosyalizmin tektipleşme değildir. Zorunlulukların getirdiği çeşit fakirliğini, tektipleşmeyi sosyalizmin doğası olarak algılamak yanlıştır.

Bugün Sovyetler Birliği üç markadan fazla otomobil üretmiyorsa keyfinden değil. Ekim Devrimi olduğu zaman sadece

bir Fiat (bugünkü Lada) fabrikası vardı. Daha sonra ürettikleri ayrı markaları bu işletme temelinde geliştirdiler. Biz neden bugün üretilmekte olan markaların üretiminde devam etmeyelim?

Kuşkusuz, bu söylenenler, bugünkü ekonomik yapının verilerini esas alıyor. Yarın, bu üretim dallarında birleşmeler, daha büyük işletmelere dönüşme gibi gelişmeler olabilir. Veya sosyalizm altında, aynı daldaki ayrı küçük işletmeleri kooperatifleştirerek birleştirmek, örneğin on model ayakkabı üretimini on büyük işletmeye, fabrikaya dönüştürmek mümkündür. Bu durumda da doğal bir yarış içinde olacaklardır. Yani rekabet kaçınılmaz olarak varolacaktır.

Rekabetin olduğu yerde reklamdan kaçınılmaz. Yarış içindeki işletmeler, kendi ürünlerinin kaliteliliğini, sağlamlığını, kullanışlılığını anlatacak, satışını artırmaya çalışacaktır. Burada dikkat edilecek şey, reklamın, yüksek fiyat artışı ve kalitesizliği örtme aracı olarak kullanılmasını önlemektir. Bu da büyük oranda toplumun reklamı değil, kaliteyi seçme bilincini almasıyla sağlanır.

Bu bakımdan, rekabetin motive ettiği şeyler, kapitalizmde farklıdır, sosyalizmde farklı olacaktır. Kapitalizmde rekabet sömürüyü, ekonomik baskıyı, aldatmayı motive ederken, sosyalizmde bolluğu yaratan dinamiklerden birisi olarak insanlığa hizmeti motive eder. O nedenle, kaçınılması gereken rekabet değildir; rekabetin, sömürüyü motive eden bir araç olarak kullanılmasıdır. Sömürüyü besleyen, teşvik eden rekabet kapitalist içeriklidir. Sömürüyü dışlayan, üretimi geliştiren, üretkenliği artıran rekabet sosyalizm içeriklidir. Bu sosyalist içerikli rekabeti geliştirmenin yollarını bulmalıyız.

Dış rekabete gelince; Marx ve Engels'in belirlemelerinde, sosyalizmin kapitalizmle yarış içinde olması diye bir şey yoktur. Çünkü, onların öngörülerinde sosyalizm, kapitalizmin en

gelişmiş olduğu ülkelerde kapitalizmin kendisini yadsıma noktasında gerçekleşecekti. Sosyalizmle yarış içinde olacak güçlü bir kapitalist dünya varsayılmıyordu. Ancak, tarihsel koşullar, sosyalizmin, kapitalizmin en gelişmiş olduğu ülkelerde değil, en az gelişmiş olan Rusya'da doğmasına yol verdi. Belki de, yaşama şansı yakalayan sosyalizmin en büyük talihsizliği böylesi bir tarihsel koşulla yüzyüze olmasıydı. Kapitalizmin eşitsiz gelişim yasası, tek ülkede sosyalizmin oluşumunu ve kapitalizmle yan yana yaşamasını zorunlu hale getirmişti.

Kapitalizm tarafından kuşatılmış olan sosyalizm, bir yandan yaşayabilmek için gereken önlemleri almak, bir yandan kapitalist kuşatmayı yarmak, bir yandan da dünyanın büyük bölümünün kaynaklarını sömüren kapitalist-emperyalizmle yarışmak zorunda kaldı. Oysa bu yarışma, eşyanın tabiatına tersti. Yani, ekonomik olarak ayrı kulvarlarda bulunan birbirinden kökten farklı iki toplumsal sistemin, kapitalist-emperyalizm tarafından şartları belirlenen bir uluslararası yarış içinde olması ve bu yarışta da sosyalizmin kapitalizmi geçmesinin beklenmesi olmayacak şeydi. Ama sosyalizm, bu olmayacak şeyleri yapmaya zorlandı. Tabii ki, sonuç, kendi doğasına ters bir yarışta sosyalizmin yenilgisini getirdi.

Sonuç böyle oldu diye, tek ülkede sosyalizmi kurmak ve yaşatmak mücadelesinden elbette geri durulamaz. Bir ülkede toplumsal devrimin nesnel ve öznel koşulları olgunlaşmışsa, bu devrim ertelenemez. Ancak, devrimini gerçekleştirip sosyalizm inşasına girişen her ülke, kendisi istemese bile kapitalizmin sosyalizme karşı açmış olduğu rekabet savaşına karşı en azından direnmeyi hesaba katıp, hazırlıklarını buna göre yapmak zorunda.

Rekabet derken, ya da kapitalizmin rekabeti karşısında tutunabilmekten sözederken, uluslararası plana çıkıp kapitalist dünya pazarı kulvarında koşmaktan sözetmiyoruz. Hem ken-

di ülkesinin emekçilerini hem de dünyanın üçte ikisinin kaynaklarını sömüren kapitalist-emperyalizmle, sömürüyü, eşitsizliği dışlayan bir ekonominin yarışması ve böyle bir yarışı kazanması mümkün değildir. Ancak, en azından sosyalist bir ülkenin kendi halkının kapitalizme muhtaç olmayacağı, onu fazlasıyla imrenmeyeceği bir ekonomik ve sosyal yaşam olanakları yaratması gerekiyor. Başka bir deyişle, rekabeti pazar alanlarında değil, toplumun çoğunluğunun refah düzeyi alanlarında yapması gerekiyor. Sosyalist ülke toplumunun refah düzeyi, sosyal yaşamını genleştirme olanakları, kültür, sanat, teknik kapasitesi kapitalist ülke toplumlarının gerisinde kalmamalıdır.

Bu, sağlam bir iç dinamiğe sahip, dokuları sağlıklı işleyen bir ekonomi-politika ile mümkün olacaktır. Hiç bir sosyalist ülke, şartlar kendisi için elverişli olmadıkça, kapitalist-emperyalizmle uluslararası pazar planında rekabete girmek zorunda değildir. Ama, sosyal, kültürel yaşam alanlarında, herşey insan için ilkesini dünya insanlığının gözünde somutlaştırmak için bir çaba ve yarış içinde olmalıdır.

Bu bağlamda, sosyalizmle kapitalizm, kendi doğalarına uygun olan ayrı kulvarlarda yarışmak durumundadırlar. Bunlardan birisi sömürüye, adaletsizliğe, eşitsizliğe yer vermeyen, herşeyi insanın genliği için yapan sosyalist kulvar; diğeri, herşeyin para için olduğu, sömürü, baskı ve adaletsizlik dolu kapitalist kulvardır. Sosyalizm, kendi kulvarında yarışa girmek, bu yarışta insanlığı kazanmak, kapitalist-emperyalizmi bu alanda yenilgiye uğratmayı hedeflemek durumundadır. Sosyalizm, bu yarışı kazanma dinamiklerine sahiptir.

Konuyu toparlayacak olursak; sosyalizm, eskiyle yarışın bittiği yerde, hem kendi iç pazarında sürekli daha iyiyi, yeniyi yaratma yarışını sürdürmek, yeni kuşakların istemleri ve düzeyini hesaba katmak, donmuş, durağanlaşmış rutinlerden uzak durmak zorundadır. Üretim bolluğunu, çeşitlilikle ta-

mamlamak olanaklarına her zaman sahiptir. Ama elbette ki, bu olanakları gerçeğe dönüştürecek dinamik, genç, kendini yenileyen bir aşağıdan yukarıya denetim ve yönetim mekanizmasını yaratmak zorundadır.

Dışarıda ise, kapitalist-emperyalizmin hiçbir zaman çözmediği ve çözemeyeceği genel insani sorunların çözümü ve insana hizmet alanlarında yarışmak, bu bakımdan eleştirici olmak durumundadır.

### Devlet Mülkiyeti Kamu Mülkiyeti Olmuyor

Üretim araçlarının mülkiyet ve tasarruf halkının devlete verilmesi ve toplumsal eşitliğin sıfır temelde sağlanması, sadece üretken olmayan bir ortam yaratmakla kalmıyor, mülkiyeti de sahipsiz bırakıyor. Devlet mülkiyeti hiçbir zaman toplumun, yani kamunun mülkiyetine dönüşmüyor. Teorik olarak adına kamu mülkiyeti dense de, bilinçlerde ve tavırda tamamiyle tersi işliyor. Sahipliliği devlette olan mülkiyetin doğal olarak tasarrufu da devlete ait oluyor. Toplum, o mülkiyeti işletme, yani tasarruf etme olanağı bulamıyor.

Sosyalist toplumun bu ilk modeli ve inşa sürecinde, devletin ekonomide neden daha ağırlıklı bir rol üstlenmek zorunda kaldığına, bunun nelere yol açtığına biraz ilerde değineceğim. Burada ise, (zorunluluk veya başka nedenlerle) devletin mülkiyetin tek sahibi olduğunda o mülkün topluma nasıl yansıdığı üzerinde duracağım.

Bu modelde köylülük, bir bakıma işçi sınıfından daha avantajlı oldu. Özellikle kooperatif ve kolhoz köylüleri fabrika işçisinden daha üretken konumlar elde edebildiler.(*)

(*) Sosyalist ülkelerde yapılan seçimlerde komünist partilerin en çok oyu kırsal kesimlerden almış olmaları, işçilerin ise kendi adlarına kurulmuş olan bu sistemi korumak için herhangi bir mücadeleye girişmemeleri, köylülerin bu yöntemden daha memnun olduklarını gösteriyor.

Hemen belirtelim, sahiplikle tasarruf hakkı aynı şey değildir. Tasarruf, türkçesiyle işletme hakkıdır. Sahiplik her zaman, kullanma, işletme demek değildir. Bir şeyin sahibi olabilir ama onu kendiniz işletmeyebilir, işletilmesini başkalarına verebilirsiniz.

Sahiplik ve tasarrufun bu farklılığından dolayı, sosyalist ülkelerde köylülük de üretim araçlarının sahibi olmadı ama hem toprağı hem de tarım araçlarını kendisi tasarruf etti. Çarlık Rusyasının topraksız, yoksul köylüleri, toprağı kendisi için işletme hakkına kavuştu. Kolhoz köylülüğü tarım istasyonları kurdu, tarım aletlerini yenileme, çeşitli araç gereçler alma, bunları tasarruf etme olanakları buldu. Ama sanayi tamamiyle merkezi planlama ve devlet sahipliğine bağlı kaldı.

Kuşkusuz, tarımda da merkezi planlama geçerliydi. Köylünün ne üreteceğine merkezi planlama karar veriyordu. Çünkü tarım, haklı olarak sanayinin bir hammadde kaynağı olarak da kullanılıyordu. Ama tarım, sadece sanayinin gereksinmelerini üretmekle sınırlı bir alan değildir. O bakımdan köylülük tasarruf hakkını daha geniş şekilde kullanabildi.

Dünyanın her yerinde sanayide hammadde olarak kullanılan endüstriyel bitkilerin üretiminde merkezi planlama zorunlu olarak vardır. Özellikle sanayi ile tarımın birbirini tamamlar biçiminde örgütlendiği gelişmiş ekonomilerde bu planlama rasyonel sonuçlar da verir. O nedenle merkezi planlama kaçınılmazdır. Ama bu merkezi planlama tarım ürünlerinin tümüne genellendiği zaman tarımda üretkenliğin düşüşünün önüne geçilemez. Tarımda merkezi planlama yüzde yüzlük bir oranda işletilmeyeceği için köylülerin farklı ürün seçme ve tasarruf hakkı, ona belli avantajlar sağlamaya devam eder.

Bir fabrika ele alındığında durum böyle değildir. Daha doğrusu, bir bütün olarak sanayi tarım gibi tasarruf olanaklarına

sahip olamamıştır. Merkezi planlama sanayide yüzde yüz uygulanır. Ekonominin kumanda merkezlerinin sıkı sıkıya devletin elinde olduğu koşullarda, işçiler köylüler kadar üretimde insiyatif sahibi olamazlar. Bir kooperatif ya da kolhoz köylüleri toplanıp eskimiş, işlemez hale gelmiş traktörünü veya bir başka aracını ıskartaya ayırma, yenisini alma kararı alıp, ona gereken fonu kooperatif bütçesinden ayırabilir ve üretim aracını yenileyebilr. Ama fabrika işçisinin böyle bir tasarruf hakkı olmadığı için fabrikasının makinası eskimiş, üretken olmaktan çıkmışsa bile, fon ayırıp onu yenileyemez. Ancak, durumu yukarıya rapor eder. Ve yukardan emir ve yeni makine gelinceye kadar bekler, daha doğrusu beklemek durumundadır. Nitekim, Sovyetler Birliği'nde, makinaların aşınmasını yavaşlatıcı bir motor yağı buluşunun yıllarca bakanlığın kasasında beklemesinin, milyonlarca kutu paslı konservenin, milyonlarca metre özürlü kumaşın depolara atılmasının nedenleri de bu yukarıdan beklemecilikten kaynaklanmıştır.

Bu örneklemelerden de görüleceği gibi, mülkiyetin hem sahiplik hem de tasarruf hakkının devletin elinde olduğu modelde, o mülkiyet hem sahibi olan ama hem de sahipsiz kalan bir mülkiyete dönüşüyor. Sahipsiz kalıyor çünkü devlet sahipliliği kamu sahipliliği kadar aktif ve üretken olamıyor.

Kuşkusuz, burada *"peki devletin sahibi kim ki?"* sorusu gündeme gelmektedir. Bu soruya hem başka yazılarda yanıt verilmeye çalışıldığı, hem de ortaya çıkan pratik sonuçta da görüldüğü için burada yeniden geniş geniş yanıt aramaya gerek yok. Ama şu kadarını belirtmek gerekir ki, hedeflenenle ortaya çıkan sonuç arasında çok büyük fark vardır. Lenin, son yazılarında Sovyet devletini, *"yarı devlet"* olarak niteliyor, önündeki engelleri giderir gidermez pratik anlamda da *"yarı devlet"* biçiminde örgütlenmesi gerektiğini söylüyordu. Ama ilk sosyalist devletin önüne çıkan engeller bitmek bilmedi. Dev-

let sürekli güçlendi. Öyle ki, sadece ekonominin değil, kültürel, politik, sosyal tüm yaşamın kumanda merkezine dönüşerek toplumdan soyutlandı, toplumun üzerine çıktı. İşçi sınıfı ve genel olarak toplum devletin sahibi de olmadı. Herşey işçi sınıfının adına yapılmıştı, ama yapılanların aktif öznesi işçi sınıfı değildi. Devlet, onu yürüten bürokratların devleti olma niteliğinden kurtulamadı.

Eşitlik olmadan özgürlük, gerçek adalet, kardeşlik olmaz. Eşitlik ortak mülkiyet temelinde sağlanmadan da gerçek eşitlik olmaz. Toplum mülkün ortak sahibi olmadan da devlet üzerinde egemen olamaz.

Bu olmazların olura dönüştürülmesi için üretim araçları üzerindeki mülk sahipliğini sağlıklı çözüme ulaştırmak gerekmektedir. *"Mülk adeletin temelidir"* sözü doğrudur. Adalet, üretim araçlarının mülk sahipliğinin temeline oturur. Üretim araçlarının mülk sahipliği özel mülkiyet biçimindeyse, o ülkenin adaleti o mülkün özel sahiplerinin adaleti olarak tecelli eder. O ülkede adalet özel mülk sahipleri için, o sınıfı korumak, o sınıfın karşısında onları ezmek için vardır. Kapitalizmde adalet böyle kurulur, böyle işler. Diğer bir deyişle kapitalizmin adaleti korkunç bir adaletsizliktir.

Devletin, mülkiyetin tek sahibi haline getirildiği sosyalist ülkelerde ise, deyim uygunsa bir devlet adaleti kendiliğinden ortaya çıktı. Adalet devleti koruyan ve tabii ki devleti kuran ve yöneten partiyi koruyan bir mekanizma haline geldi. Üretim araçlarının tek sahibi olan devletin halkın devleti olduğu, bu mülkiyetin de kamu mülkiyeti olduğu belirlemeleri doğru çıkmadı. Halk, kendi devleti dedikleri devleti yönetenleri yıktı; kamu mülkiyeti dedikleri devlet mülkiyetini bugünkü yöneticiler emperyalistlere satıyorlar, fakat o mülkün sahibi dedikleri kamunun sesi çıkmıyor. O mülke sahiplenip satılmasına karşı durmuyorlar.

Görülüyor ki, devlet mülkü kamu mülkiyeti niteliği alamıyor. Görülüyor ki, adalet de olduğu gibi, özgürlük ve kardeşlik de mülkiyet sahipliğinin biçimiyle çiziliyor. Kişi üretim araçlarının mülkiyetine ne kadar ortaksa o kadar özgür, kollektivitenin oluşumunda ne denli etkinse o denli adaletli, adaletin sağlanmasında ne kadar takipçiyse o denli kardeşlik ilişkilerine sahiptir.

Demek ki, adaletin, özgürlüğün ve kardeşliğin temeli eşitliğe dayanıyor, eşitlik ise mülkiyetin ortak sahipliliğine dayanırsa işlevsel oluyor.

## Artı-Değer ve Devlet

Sosyalizm, artı-değer sömürüsüne son veren bir sistemdir. Ancak bu, artı-değerin kendisinin de son bulduğu anlamına gelmez. Hangi sistem altında olursa olsun, işçi çalıştığı sürece artı-değer üretecektir. Burada önemli olan, artı-değerin kimler tarafından nasıl kullanıldığıdır.

Kapitalist sistemde artı-değer burjuvaların temel sömürü kaynağıdır. Kapitalistler, işçi sınıfının ürettiği artı-değere bireysel olarak el koyar, özel mülkiyetini genişletmede kullanırlar.

Reel sosyalizmde ise, artı-değere devletin el koyduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, devlet bürokrasisinin el koyduğu bu artı-değerin yeni ve verimli yatırımlara dönüştürülerek yeniden işçi sınıfına döndürülemediği, çoğu kez çar-çur edildiği, devlet bürokrasisinin imtiyazlı yaşam kaynağı haline geldiği de görülmüştür. Bu durum, artı-değerin yeniden üretim için kullanılmadığı, bu anlamda işçi sınıfına ve topluma geri dönmediği sürece, üretimin bir yerde duracağı hatta çökeceğini sosyalist ülkelerin geldiği sonuçla açığa çıkarmıştır.

Üstelik bu son gelinen noktada, kapitalistlerin, yeniden

üretimde artı-değeri sosyalist devlet denen bürokratlardan daha isabetli ve verimli kullandıkları da ortaya çıkmıştır. Oysa, üzerinde kapitalist sömürü son bulmuş olan artı-değer genişletilmiş yeniden üretimde muazzam bir kaynaktır. Ancak elbette, bu kaynak, bizzat onu üreten işçi sınıfı ve emekçiler tarafından değerlendirildiği zaman yeniden üretimde işlevini yerine getirebilir. Değilse, devlet tarafından çarçur edilen, üretimin geliştirilmesine ve genişletilmesine sevkedilemeyen boşa harcanmış emek olmaktan kurtulamaz.

O nedenle, artı-değer onu üretenlere mutlaka geri dönmelidir. Üretim araçları sahipliği sorununun çözümüne paralel olarak, artı-değeri yaratanlar, onu yeniden üreteceği bir mekanizmaya sahip olmalıdır. Sosyalizmde hem üretimin hem de mülkiyetin toplumsallaştırılması başka türlü sağlanamaz.

Bugün, kapitalist ülkelerde, adına *"mülkiyetin tabana yayılması"* ya da *"toplumsallatırılması"* dedikleri; mülkiyetin işletilmesine halkın hisse alarak ortak edildiği yöntem yaygındır. Bazı burjuva sosyologları bu durumu, *"gerçek bir toplumsallaşma"* olarak nitelemekte, bunun özel kapitalist mülkiyeti sınırladığını ve üst boyutta bir sosyalizasyon için bir devrime duyulan ihtiyacın giderek ortadan kalktığını ileri sürmekteler. Kapitalizmin bu yoldan sosyalizme evrilebileceğinin teorisini bu *"toplumsallaşmaya"* dayandırmaktadırlar.

*"Özelleştirme"* denilen yöntemle, küçük pay sahiplerinin işletmenin kârına ve zararına (daha çok zararına) ortak edildiği, bu anlamda hisseli sermayenin yaygınlaştığı ve geniş bir toplum kesimini içine aldığı doğrudur. Bu gelişme sosyalizme teknik ön hazırlıklar bakımından olumludur da. Ancak burada, burjuva teorisyenlerin gözden kaçırdığı ya da gizlemek istediği en önemli nokta artı-değerin durumudur. Kapitalizm altında sosyalizasyonun teorisini üretenler bu soruna hiç değinmemektedirler. Sözkonusu kapitalist işletmeler ne denli taba-

na yayılırsa yayılsın, en büyük pay sahibi olan kapitalistin artı-değer sömürüsü devam etmektedir. Artı-değer sömürüsü devam ettiği sürece, o işletmede küçük pay sahiplerinin oranının yükselmesi pek de önemli değildir. Ve bu yolla gerçekleştirilen *"toplumsallaşmaya"*, gerçek anlamda mülkiyetin toplumsallaştırılması demek mümkün değildir. Gerçek bir toplumsallaşmadan söz etmek için artı-değerin; yani işçinin ödenmemiş emeğinin, işçi sınıfına, o işletmenin çalışanlarına ve küçük pay sahiplerine geri dönmesi gerekir. Bu nedenle, artı-değerin kimlerin elinde toplandığı ve nasıl değerlendirildiği önemlidir. Yaşanan sosyalist pratik, bu sorunu, artı-değeri devlete devrederek çözümlemeye çalışmıştır. Ama bunun da bir çözüm olmadığı ortadadır.

Şurası açık ki, artı-değer olmaya devam edecektir. Çünkü yeniden üretim zorunludur. Yeniden üretim olmadan ekonomik hayat varolmaya devam edemez. Yeniden üretimin devamı içinse, üretilen değerden bir kısmının kesilmesi gerekir. Sadece yeni yatırımlar için değil, işletmenin amortisman payı için de yaratılan değerden bir kısım kesinti gerekli olacaktır. O nedenle, artı-değer üretimi -hacmi küçük ya da büyük olur, farketmez- gereklidir.

Bu zorunluluktan dolayı, amaç, sosyalizmde artı-değeri değil, onun üzerindeki sömürüyü ortadan kaldırmaktadır. Sosyalist ülkeler, artı-değeri burjuva sömürüsünden kurtarmışlardır. Fakat, artı-değeri, onu yaratanlara değil devlete devrederek, işçi sınıfının ödenmemiş emeğinin işçi sınıfına geri dönmesi sorununu halledememişlerdir. Devlet ise, onu yeniden üretime dönüştürmek yolunda rasyonelce kullanamamış, değerden düşürmüştür.

Bu da gösteriyor ki, artı-değer sömürüsünün ortadan kaldırılması, sosyalist bir ekonomi ve sosyalist toplumun kurulması için yeterli bir hamle değildir. Artı-değer sömürüsünün or-

tadan kaldırılmasından sonra, artı-değerin ne olacağı, nasıl ve kimler tarafından kullanılacağı konusu da netliğe kavuşturulmalıdır. Marxistler, teorik üretimde bu soruna da kafa yormak zorundadırlar. Çünkü artı-değer olgusunun kapitalizm dönemi ile sınırlı olmadığı, yeniden üretime ihtiyaç duyulduğu sürece artı-değer yaratmaya da ihtiyaç duyulacağı, yeniden üretimin temel kaynağının artı-değer olduğu kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Demek ki, sosyalizm altında da artı-değer varlığını sürdürecektir. Fakat bunun oranı, yeniden üretimin ihtiyaçları, amortisman harcamaları ve vergi ödentilerinin boyutu ile sınırlı olmak durumundadır. Bunun planlamasını ise, üretim araçlarının sahibi olması gereken emekçilerin kendisi yapmalıdır. Devlete gereken kaynaklar ise, esas olarak vergilerden sağlanmalıdır.

Böylece, hem artı-değer sömürüsüne son verilir, hem artı-değerin devlet bürokrasisi tarafından çarçur edilmesi önlenir ve hem de artı değer onu üretenlerin genliği ve geleceği için değerlendirilmiş olur.

### Eşitlik Ortak Mülkiyet Temelinde Üretken Olur

Sosyalizmde toplumsal eşitliğin sağlanmasında devlet bir araçtır, amaç değildir. Marxizm'de, sosyalist toplumun yaşamında devletin böylesine önemli bir yerinin olmadığını herkes biliyor. Marx'a göre devlet, komünizmin birinci aşamasında, yani sosyalizmle birlikte erimeye, *"devlet olmayan bir devlete"* dönüşmeye başlar. O nedenle Marx, devlete belirleyici misyonlar tanımaz.

Ancak, Marx'ın sosyalizmin gerçekleşeceğini varsaydığı ülkeler ve durumla, sosyalizmin gerçekleşme olanağının doğduğu ülkeler ve konumları birbirinden çok farklıydı.

Bu farklılıktan dolayı, Marx'ın sosyalizmin inşasında devlete yüklediği misyonla, reel sosyalizmin devlete yüklediği misyon arasında büyük farklılıklar oluştu.

Henüz bir sanayi toplumuna dönüşmemiş, yoğun bir kırsal nüfus barındıran ve yarı feodal ilişkilerden kurtulamamış bir toplumdan sosyalizme geçişte, kuşkusuz ki, devletin rolü belirleyici olmak zorundaydı. Hem eski toplumsal yapıyı dönüştürmek, hem hızlı bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek ve hem de toplumun günlük ihtiyaçlarını karşılamak için planlı ve örgütlü bir ekonomiye geçiş gerekiyordu. Bu ise mülkiyetin devletleştirilmesini bir zorunluluk olarak ortaya çıkardı. Devlet, aynı zamanda bir ekonomik güç oldu. Bu bakımdan reel sosyalizmin devlete yüklemiş olduğu misyonu eleştirmek ve tümden reddetmek doğru değildir. Ancak, bizleri çıkmaza sokan, bu zorunlulukların, evrensel doğrular olarak ortaya konması olmuştur. Oysa, bu durumdan çıkarılması gereken sonuç; sosyalist modelin her ülkede, her koşulda uygulanacak tek biçiminin olmadığı, devletleştirmenin, mülkiyeti toplumlaştırmanın tek biçimi olmadığı olmalıydı. Ayrıca, ilk başlarda devletin üretim araçlarının sahipliği ve denetimde tek belirleyici güç olarak işlev üstlenmesinin bir zorunlluk olarak belirmesi durumunda bile, bunun sürgit devam ettirilmesinin zararlı olduğu, süreç içerisinde bu egemenlik ve aşırı merkeziyetçiliğin azaltılmasının hedeflenmesi gerektiği kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Eğer, Marxizm, devlet ve parti tekeline alınıp, akademinin sipariş üretimine terkedilerek donuklaştırılmamış, tartışılması önlenmemiş olsaydı, belki de bu sorunların çözümünü çok önceleri sosyalist ülkelerin halkları bulacaklardı. Ya da, bu konularda eleştiri yönelten komünistler, *"revizyonist", "anti-sovyet", "anti-komünist"* damgalarla dünya komünist hareketinden dışlanmasaydı, bu eleştirilere ciddiyetle eğilinip kulak

verilseydi, bugün tartışılan bir çok sorun, çok önceleri tartışılacak, belki uygun çözümler getirilebilecekti.

Bugün, Sovyetler Birliği'nde maden işçileri grevde, diğer taleplerinin yanısıra işçilerin işletmeler üzerinde daha fazla denetim ve yönetim hakkına sahip olmayı istediklerini ileri sürüyor. Belli ki, geçmişte işçiler ve emekçiler geniş bir demokratik ortamda, yasakların insanı boğmadığı bir ortamda yaşıyor olsalardı, üretim araçları üzerinde daha fazla söz ve hak sahibi olmayı isteyip bu hak için mücadele ederek birçok sorunlarına çözüm üreteceklerdi. Pek tabii ki henüz herşey bitmiş değil. Madenlerden yükselen bu sesler, mücadele ve ilerleme olanaklarına sahip olduklarını gösteriyor.

Yaşanan somut olaylar göstermiştir ki, toplumsal eşitliğin sağlanmasının bir tek yol ve yöntemi yoktur. Ülkelerin ekonomik, siyasal sosyal yapısına göre bazı ülkelerde eşitliğin sağlanmasında devlet bir süre önemli bir misyon yüklenebilir bazılarında ise hiç de devlete bu denli belirleyici rol yüklemeye gerek kalmayabilir.

Ülkenin zorunlu nesnel koşulları hangi yönteme ağırlık verilmesini gerektirirse gerektirsin, proletarya partisi ve devletin ilk planlamasında önüne koyması gereken hedef toplumu ortak mülkiyet sahipliği temelinde eşitliğe kavuşturmak olmalıdır. Ülkenin zorunlu kıldığı koşullar sonucu sıfır temel yöntemi uygulansa bile, amaç bu yöntemi sürgit uygulamak olmamalıdır. Tabii ki, buradan, bu defa da devletin mülkiyetten tümüyle soyutlanması, sıfırlanması sonucu çıkarılmamalıdır. Ekonominin öyle alanları vardır ki, buralarda devletin fonksiyonu olmazsa olmaz. Bu bakımdan devletin de mülkiyeti, ekonomide rolü mutlaka olacaktır. Ancak, toplumsal mülkiyetle devlet mülkiyeti arasında doğru ve sağlam bir denge kurmak gerekir. Yani, bu defa da çubuğu tersine büküp devleti mülkiyet sahipliliğinde sıfır konuma itmek doğru olmaz.

Burada doğru denge ve ilişkiyi önemli ölçüde belirleyecek ana faktör devrimin gerçekleştiği ülkenin devraldığı ekonomik sosyal durumdur, alt yapıdır.

## Toplumsallaştırmada Hisseli Sermaye

Daha önceki bölümde kısaca değindiğim gibi, bugün kapitalist ülkelerde hisseli işletme ve sermaye sayısı hızla artıyor. Birçok büyük işletme, küçük paylarını satışa çıkartarak, küçük tasarruf sahiplerini kendisine bağlıyor. Kapitalistler, bu yöntemle, bir yandan en küçük birikimleri dahi kullanma, denetleme ve kendine bağlama olanaklarına kavuşuyor, bir yandan da küçük hisse sahiplerinin umudunu sömürerek, onları sistemin dalgakıranları olarak kullanmayı hesaplıyor. Ama öte yandan, sermayenin tabana bu şekilde yayılması, geleceğin toplumsal mülkiyet biçimine bir ön hazırlık oluşturuyor. Bu gelişme gözardı edilemez.

Hisseli işletme ve sermayenin yoğun bir biçimde oluştuğu ve sınaî gelişmenin ileri olduğu bir ülkede toplumsal devrim, mülkiyetin toplumsallaştırılmasında devlete o denli büyük rol yüklemeyebilir. Daha doğrusu böylesi bir alt yapı, devlete belirleyici rol tanımayacaktır. O nedenle, bu gibi ülkelerde devletleştirme temel bir perspektif haline dönüştürülmemelidir. Hisseli sermayenin egemen olduğu durumda, ortak mülkiyet sahipliğinin, diğer deyişle toplumsallaştırmanın belirleyici bir rol oynayacağı açıktır. Peki, bu dönüştürme nasıl gerçekleşecektir?

Marx'ın Grundrisse'de belirttiğine göre, hisseli sermaye komünizme dönüşmeye en müsait sermayedir.

Grundrisse, Marx'ın düşüncelerinin son şeklini aldığı bir eser değildir. Marx'ın ön çalışmalarını içerir. Buna rağmen, Grundrisse, Marx'ın görüşlerinin oluşumu ve gelişiminde

önemli ipuçları vermektedir.

Marx'ın Grundirsse'de yapmış olduğu *"hisseli sermaye; sermayenin tüm çelişkileriyle birlikte en mükemmelleşmiş biçimi (komünizme dönüşür)"* notu açımlanmayı, detaylandırılmayı gerektirmesine rağmen son derece önemli bir saptamadır.

Marx'ın bu belirlemesinin hedefi gayet açık. *"Hisseli sermayenin... en mükemmelleşmiş biçimi"nin "komünizme dönüşmesi"* yaklaşımı, devrimden sonra bu hisselerin devletleştirilmesi olarak anlaşılamaz. Ancak, konunun daha anlaşılır hale gelmesi için Marx'ın bu not biçimindeki ama çok önemli olan belirlemesinin biraz detaylandırılması gerekiyor. Ya da bundan ne anlaşılması gerektiği üzerine kafa yormamız lazım.

Gerekiyor çünkü, biz kapitalist ülkelerde devrim mücadelesi veren Marxistler, klasikleri okurken (tabii ki biraz da haklı olarak) devrimle, devrim mücadelesiyle, kapitalizmin tahlili ve onun nasıl yıkılması gerektiğiyle ilgili olanların üzerine eğildik, yoğunluğu buraya verdik. Devrimden sonra yapılacaklar için *"nasıl olsa Sovyetler Birliği, sosyalist ülkeler bu sorunları çözüyorlar ya da çözerler, kuruculuğu onlardan öğreniriz"* şeklinde bir rahatlık ve güven ile, bir arayışa girmedik. Ancak sosyalist sistem çöküşe girince, Marx'tan, Engels'ten, Lenin'den devrim sonrasını da aramaya başladık. Kuruculuğun Marxizm'ini öğrenmek ihtiyacı kendini dayattı.

Kuşkusuz, bu öğrenme ihtiyacının önemli bir bölümünü yine yaşanmış sosyalist pratiğin deneyleri karşılayacaktır. Nelerin nasıl yapılması, nasıl yapılmaması gerektiğini somut deneylerden öğreneceğiz. Ama, ülkemizde, *"nasıl bir sosyalizm"* sorusuna yanıt oluştururken, Marx'ı, Engels'i, Lenin'i yeniden yeniden incelemek zorunludur. Bu bakımdan, Marx'ın, *"sermayenin tüm çelişkileriyle birlikte en mükemmelleşmiş biçimi"* olarak nitelediği *"hisseli sermaye'nin "komünizme dönüşeceği"* şeklindeki belirlemesi bizim açımızdan da çok önemli-

dir. Bazı örneklemelerle bu konuyu açımlamaya çalışalım.

Ülkemizin somutundan hareketle bakacak olursak; bugün hisseli olmayan hemen hemen hiçbir büyük sermaye yoktur. Büyük işletmelerin hemen hemen tümü (şimdi artık devlet sermayeli işletmeler de öyle) *"kamuya açılıyor"* ve çekici propagandalarla, emeklinin tazminatını, kadınların takısını, dairesini, evini sattırıp kasalarına aktarıyor, karşılığında onlara hisseler vererek taze para elde ediyorlar. Böylece küçük ve orta tasarruf sahiplerinin bütün parası bu hisseler yoluyla tekellerin kasasına akıtılıyor. Çoğu kez de, Sabancı'nın Lassa örneğinde açık açık anlattığı gibi, yeni finansmana ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle sermaye artırımı tuzağı kullanılıp küçük, orta hisse sahiplerinin kâr payları ve ana paraları ellerinden alınıyor ve tekellerin sermayesine katılıyor. Veya bugün borsalar sisteminde görüldüğü gibi, *"ayı"* ve *"boğa"* yöntemleriyle borsalar üzerinde oynayarak vatandaşın hisselere yatırdıklarını da borsa *"kumarında kaybetti"rip* kendi paraları haline dönüştürüyorlar.

Günümüz tekelci kapitalizmi, *"hisseli sermaye"* yöntemini işte böyle uyguluyor ve bunu kendini idame ettirmenin ayaklarından birisi haline getirmiştir.

Peki, bu hisseli sermaye, Marx'ın belirttiği, sermayenin bu *"mükemmelleşmiş biçimi" "konümizme"* nasıl dönüştürebilir?

Kuşkusuz, bunun için en başta bir toplumsal devrimin yapılması, tekelci kapitalizmin ekonomi, devlet ve topluın üzerindeki egemenliğine son verilmesi gerekir. Çünkü, bir toplumsal devrim olmadan önemli bir kesimi topluma ait olan fakat toplumu acımasızca sömüren hisseli sermayenin bu çelişkili konumuna son vermek mümkün değildir. O nedenle, barışçıl veya zorlu hangi biçimde olursa olsun ancak ve ancak bir toplumsal devrimle büyük sermaye topluma yeniden geri dönebilir, onun çelişkili yapısına son verilip mükemmelleştiri-

lebilir ve komünizme dönüştürülebilir.

Tabii ki, burada devrim, sorunun politik yanını, egemenlik sorununu çözümler; onun ekonomik olarak Komünizme dönüştürülmesi yöntemi otomatik olarak devrim tarafından çözümlenemez. İlerde belki, meselenin ayrıntılarını da içeren daha mükemmel çözümler, yöntemler geliştirilebilir. Ancak, bugünden genel olarak, şunları söylemek mümkündür.

Hisseli sermayenin komünizme dönüştürülmesi için atılacak ilk adım, bu hisselere el koyup devlete devretmek olmayacaktır. İlk adım, tekellerin hem genel olarak ekonomi, hem de küçük hisselerin üzerindeki tahakkümüne son vererek, tekellerin elindeki sermayeyi o işletmelerde çalışan işçi ve emekçilere devretmek olmalıdır. Hisseli sermayenin çelişkilerinin ortadan kaldırılması bu yolla mümkündür. Çünkü çelişkinin ana kaynağı tekellere ait olan hisse ya da hisselerin diğerleri üzerindeki baskısıdır. Bazı işletmelerde yarıdan az, bazılarında yarıdan fazla sermaye oranıyla işletmenin yönetim ve denetimini bu tekeller yapmakta, hem işçi ve emekçileri hem de küçük hissedarları sömürmektedirler. Bu sömürüye ve tahakküme son verildiğinde, tekellerin bu haksız kazancı, onu üreten sınıfa, işçilere devredildiğinde çelişkili yapısına son verilecek, komünizme doğru ilerleyişte önemli bir adım oluşturacaktır.

Böylece, hisseli sermayenin tekellere ait olan bölümünün o işletme ya da işletmelerde çalışan işçilere hisseler şeklinde devredilmesiyle sermayenin tabana yayılması ve gerçek anlamda toplumsallaştırılması sağlanacaktır. Mülkiyetin yönetim ve denetiminin işçilerin oluşturacağı kollektif denetim mekanizmalarına verilmesi ve diğer küçük hisselerin ise sahiplerinde kalarak işçi sınıfının yönetimi altında hissedarlığını sürdürmesiyle, çok parası olanın çok hisse almasının yerini, çok üretenin çok kazanması sistemi alacaktır.

Bu yöntem, planlamada, tabandan tavana, yerelden merkeze doğru daha geniş bir kollektif katılımı güvence altına alabilir. Öz yönetim ve denetim organlarının oluşturulması ve tüm üretim sürecini denetlemesi o ölçüde daha olanaklı olur. Böylece, sosyalist ülkelerin geçmiş uygulamalarında görüldüğü gibi planlamanın sadece merkezde yapılıp yukardan tabana dikte ettirilmesi biçiminde değil, piramit misali yerelden merkeze ve özelden genele bir planlama zinciri; üretim sürecindeki aktif özne ve insiyatifli birey düzeyine ulaşmış ama kollektivizmi kucaklayan halkalardan örülecektir. Yine bu kollektif planlama yöntemiyle arz talep dengesi, üretim yoğunluğu ve yeni teknolojilerin üretimi ve kullanımı, ekonominin yasalarına denk bir şekilde rayına oturma olanağına kavuşacaktır.

Bu yöntemin ülke çapında ve tüm büyük üretim araçları üzerinde uygulanması durumunda, toplumsal eşitlik gerçek ve üretken bir temelde yaratılabilir. Üretken olacaktır, çünkü; eşitliğin, üretimin mülk edinme yerine getirilebilecek tarzda ve sosyalist toplum aracılığıyla ortak mülk sahipliği biçiminde gerçekleştirilmesi, ekonominin diyalektik yasalarına uygundur. Kapitalist özel mülkiyet biçimi ise, eşitliği değil eşitsizliği ürettiği, üretimin bir şart olan mülk edinmeyi toplumun çoğunluğu açısından olanaksız kıldığı için insanların üretim faaliyetinin diyalektik yasalarına terstir. Kapitalist özel mülkiyet sisteminin ortadan kaldırılarak bu tersliğin giderilmesi; ortak mülkiyet temelinde örgütlenmiş kollektivist bir toplum sisteminin rayına oturtulmasıyla mümkündür. Sosyalizm, burjuva bireyciliğinin karşısına, komünal ruh ve bilinçle toplumsal eşitlik temelinde örgütlenecek bir toplum modelini ilkesel planda alternatif olarak üretmiştir. Ama bunun pratikte, sosyal yaşamda örülmesinde aynı ölçüde başarılı olamamıştır.

Ekonominin de kendi diyalektik yasalarının olduğunu uzun

uzadıya belirtmeye gerek yok. Bu bilinen bir şey. Ancak, kapitalist üretim ilişkilerine son verip sosyalist toplumsal sistem inşa edilirken, ekonominin bu işleyiş yasalarının tümden alt üst edilmemesi gerekir. Toplumsal mülkiyet, ortaklık ya da hisseli bir şekilde eşitliğin sağlanmasının temeli haline getirilirken kapitalist üretim biçimi son bulur ve ekonominin işleyiş yasaları alt üst edilmeden sosyalist üretim ilişkilerine geçiş sağlanabilir.

Tekrar da olsa belirtmek gerekir ki, toplumsal eşitliğin sağlanmasında sıfır temelinden başlamak kimi ülke koşullarında zorunlu bir yöntem olsa dahi hedef, onu kısa sürede aşmak olmalıdır.

Özellikle de hisseli sermayenin egemen biçim haline geldiği günümüz kapitalist dünyasında komünistler; dünyayı dönüştürme savaşımı verirken onun bu karakterini gözönünde bulundurarak strateji oluşturmalıdırlar. *"Hisseli sermaye"*nin kapitalist dünyayı kavradığı bu dönemde, gelişmiş, orta gelişmiş ve hatta bazı az gelişmiş kapitalist ülkelerde bile *"devletleştirme"* politikası gözden geçirilmeli ve daha önce belirttiğim gibi; devlet sorunu, mülkiyetin sahipliği sorunu, eşitliğin temelleri sorunu yeni gelişmeler ışığında yerli yerine oturtulmalı, sosyalizmde devletin fonksiyonu net bir şekilde belirlenmelidir.

Nasıl bir sosyalizm sorusu, bu temel sorunlar yeterince açıklığa kavuşturulmadan, yine eksik yine yetersiz yanıtlarla yetinmek durumuyla yüzyüze gelir ki, bu da topluma nasıl bir sosyalist perspektif, nasıl bir sosyalist proje sunduğumuzun yeterince anlaşılamamasına, toplumun sosyalist perspektifin içine çekilememesine yol açar.

Bu nedenlerle, nasıl bir sosyalizm sorusunu bir çok yönlerden tartışmalı, reel sosyalizmi prototip alarak hazırlanmış sosyalizm programlarını gözden geçirmeli, hem alt yapıda

hem üst yapıda nasıl kurumlar, nasıl bir işleyiş, nasıl bir mülkiyet sistemi; paranın, piyasanın, arz-talebin nasıl bir konum alacağı vb. bir dizi türev sorularla zenginleştirilerek yanıtlamaya çalışmalıyız. Yanıtların olgunlaşmasına paralel olarak bütünlüklü bir sosyalist toplum projesini bilimsel olarak yeniden üretebiliriz.

## "Hisseli Sermaye" ve Sınıf Mücadelesi

Hisseli büyük sermayeye ilişkin tutum, sadece geleceğin, yani devrimden sonrasının bir sorunu olarak görülmemelidir. Hisseli sermayenin bütün kapitalist dünyayı sarmış olduğu bu dönemde, sınıf mücadelesinin; tekellerin sermayeyi *"halka açma"* sahteliğiyle halkı aldatması ve soymasına karşı mücadeleyi de kapsaması gerekir. Bu, aynı zamanda o işletmede çalışan işçilerin, bütün birikimini yatırarak küçük hisseler almış olan küçük hissedarlarla, büyük sermayeye karşı ittifakını da sağlayabilir.

İşçi sınıfı ve emekçiler, mücadele taleplerinin içine, satışa sunulduğu, *"halka açıldığı"* söylenen işletmelere ortak olmayı ve özellikle bazı işkollarında işletmeyi devralmayı da almalıdırlar.

Örneğin, bazı işyerlerinde yapılan grev ve direniş sonucu, işveren zarar ettiğini, işçilerin istediği zammı verdiğinde iflası edeceğini, işletmeyi kapatacağını söyleyerek direnişi kırmaya çalışıyor. İşçi sınıfı ve diğer emekçilerin, kapitalistler ya da devlet işletmesi işverenlerinin bu türden gerekçelerini ortadan kaldıracak bir perspektifi olmalıdır. İşçiler mücadelelerini işverenden sadece ücret talebiyle sınırlamamalı; işletmenin yönetim ve denetiminde hak sahibi olmayı, işletmeye ortak olmayı da istemelidirler. İşçi sınıfı, bugünden, işletmeleri devralma, onları yönetme ve denetleme pratiğini kazanmalı-

dır. Bu perspektif, kendiliğinden ve doğal olarak kaba hatlarıyla, Zonguldak maden işçilerinin uzun direnişi sırasında ortaya çıkmıştır. İşveren devlet, işçilerin ücret talebini karşılayamayacağını, maden ocaklarını kapatmak zorunda kalacağını ileri sürerek direnişi kırmaya çalışırken, Zonguldak Maden işçileri, *"ocakları kapatmayın, bize devredin"* diyerek, işverenin bu tehditini boşa çıkarmışlardır. Bu perspektif yaygınlaşmalı, sınıf mücadelesinin önemli hedeflerinden birisi haline getirilmelidir.

Birçok işyerinde işçilerin ve emekçilerin birikmiş kıdem tazminatları, ödenmemiş ücretleri ve sosyal hakları işletmenin tümünü ya da yarısından fazlasını satın alacak kadar çok olabiliyor. Böylesi durumlarda işverenin başvurduğu yol, genellikle sahte iflas ve işçi çıkarma oluyor. Bazen de gerçekten bazı işletmeler iflas konumuna geliyor. Bazı devlet işletmelerinde ise, zarar ettiğini gösterip bu gerekçeyle *"özelleştirmek"* yani ölü fiyatına yerli ya da yabancı şirketlere satmak için bilinçli ve planlı bir iflas örgütleniyor.

Bu sahte veya gerçek iflaslar karşısında işçi sınıfı, gösterilen kapıdan çıkıp gitmemelidir. Tensikata karşı direnmek, onu durdurmaya çalışmakla birlikte; ellerine tutuşturulan işten çıkarma tazminatıyla yetinmemeli, ödenmemiş emeklerinin bir şekilde alınması doğrultusunda mücadele perspektifine sahip olmalıdır. Bu perspektifte, o işletmenin ödenmemiş emekleri karşılığında bireysel hisseler şeklinde devralınması bir yoldur. Ya da Paşabahçe cam işçilerinin, tensikata karşı işletmeye el koyup, bir halk direnişi örgütleyerek işçi çıkarmayı durdurdukları direniş örneğini, iflas ettiğini, işletmeyi kapatacağını söyleyen işletmeleri devralmak için de ortaya koyabilirler.

İşçi sınıfı ve emekçilerin politik önderleri de, hisseli mülk sahipliliğini, yani işçilerin çalıştıkları işletmede bireysel hisse

sahibi olmalarını *"burjuvalaşmak", "yozlaşmak"* gibi damgalarla değerlendirmekten uzak olmalıdırlar. Direniş sonucu gerçekleşen ve gerçekleşecek fabrika işgalleri, kuru kuruya bir işgal hareketi ya da herşeyin eskisi gibi devamıyla sonuçlanan bir eylem olmaktan çıkabilir. Çıkmalıdır. Bu anlamda, işgal hareketleri, işçilerin işverenden alacaklarını alamadıkları taktirde, hisseli ortaklığı işverene kabul ettirme taleplerini de içermelidir.

Kuşkusuz, işyerinin hisselerinin çoğunun alınması, sermayenin o işyerini yeniden elde etme olanaklarını tamamen tıkamaz. Bu alanda iki asırlık deneyime sahip olan kapitalistler, *"ek finansman"* oyunlarıyla hisseleri tekrar işçilerden geri almak için entrikalar çevirebilir. Ama bu mutlak değildir. İşçiler uyanık olduğu, hem çalışan hem de işyerinin hissedarı olduğu sürece, kapitalistlerin *"ek finansman"* oyunları fazla tutmaz. Eğer gerçekten ek finansmana ihtiyaç duyuluyorsa, bunu o işyerinin çalışanları olarak bilecek, görecek olanaklara sahiptirler ve bunu üretim artışıyla ahenkli bir biçimde halletmesini bilirler. Kapitalistlerin bu türden numaraları; hisse alıp evinde oturan, işverenin sunduğu yıllık bilançoyu dışardan izleyen, kar ve zarar olarak neyi göstermişse ona inanmak durumunda olan insanlar için geçerlidir.

Patronun, *"şu kadar sermaye arttırımı gerekiyor; ya payına düşen miktarı öde, ya da hisseni bana sat"* dediği zaman fabrikaya el koyma, işi durdurma gibi imkanları olmayan küçük hissedarlar sık sık patronlar tarafından soyulup bir tarafa atılırlar. Ama bu aynı oyun hisse sahibi işçilere işlemez. Çünkü onlar gerektiğinde işyerine; üstelik hem işçi hem de hissedar olarak el koyabilir ya da işi durdurarak patronu hizaya getirebilirler.

Burada bir sorun var... Diyelim gerçekten iflasın eşiğine gelmiş bir işyerini işçiler hisseler yoluyla devraldılar. Bu işye-

rini hem çalıştırıp hem de ürünü pazarlayabilir, planlamayı, yönetmeyi, denetlemeyi yapabilirler mi? İşçiler bu soruyu hem başkalarına hem de kendilerine çokça soruyorlar. Öyle ya; bu konuda, kapitalistler gibi uzun, tarihler boyu biriktirilmiş bir deneyime sahip değiller.

Lenin'in anılarını okuyanlar anımsarlar; bir grup Rus işçi, devrimden sonra Lenin'e giderek, *"yoldaş biz yöneticilik yapamıyoruz, bu bize zor geliyor, bırakın biz yine fabrikamıza dönüp işçilik yapalım"* diye dertlendiklerinde, Lenin, *"ben de hayatımda hiç devlet başkanlığı yapmamıştım, ama yapmak zorundayız"* diyerek işçileri yönetim görevlerinde kalmaya ikna etmişti. Sanırım, Lenin'in ölümünden sonra, Sovyet işçileri, Lenin'e dediklerini yaptılar... İşyerlerine geri dönerek yerlerine de bürokratları oturttular...

İşçiler, işyerinin sahibi olmaktan, yönetmekten, denetlemekten korktukları, hep yönetilme konumunda kaldıkları ve o işleri başarma yeteneği kazanmak için bir çaba içinde olmadıkları sürece ister devrim olsun, ister sosyalizm kurulsun, sosyalist ülkelerin pratiğinde de görüldüğü gibi, işçiler hiç bir zaman için işçi olmaktan kurtulamazlar. Sovyet işçilerinin devrimden 70 küsur yıl sonra hala grev yaparak, *"maaşlarımızı yükseltin, işyeri koşullarını iyileştirin"* gibi talepleri bu gerçeğin altını çiziyor. Demek ki, Sovyet işçileri 70 yıllık sosyalizmde bile, kelimenin sözlük anlamıyla *"proleter"* olmaktan kurtulamamışlar. Ezilen sınıfların yönetilmek, bir yerlere bağımlı olmak psikolojisi, onları çevreleyen koşullar tarafından oluşmuş bir psikolojidir. Egemen sömürücü sınıflar, ezilenlere üretim sürecinde biçtikleri rolle bu psikolojiyi yerleştirirler. Sosyalizm bunu ortadan kaldırmalıydı. Tabii ki bu, ancak işçi sınıfının kendisini çevreleyen koşulları ortadan kaldırmasıyla mümkündür. Yani, o, kendisini üretim sürecinde bir nesne haline getiren koşullara son vermekle, sınıf olarak kendisinin or-

tadan kalkmasının adımlarını atar. Ancak, elbette bu kurtuluş, işçi sınıfının kendi tarihini kendi elleriyle yaratma savaşımına girdiği, kendi tarihinin bilinçli bir öznesi olduğu zaman mümkündür. Sovyetler'de şu yanlış bu yanlış yapıldı, ama sanırım en büyük yanlış, Rus işçilerinin Lenin'e söyledikleriyle başladı, işçilerin yönetim, denetim ve sahip olmaktan kaçmaya devam etmeleriyle sürdü.

Bundan ders çıkartarak, işçi sınıfı şimdiden, kendini sahip olma duygusuna, yönetme, denetleme görevine alıştırmalı, işçi sınıfı adına hareket eden devrimci önderler de, herşeyi sınıfın adına kendi kendilerine yukarda planlama alışkanlıklarından kurtulmalıdırlar.

Burjuvazi, her insanın doğasında varolan *"tabiatı mülk edinme"* duygusunu işçilerin bilincinden silmiştir. Yönetimin, planlamanın, denetimin işçilerin işi olmadığını, bunları *"uzman"*ların yapabileceğini, işçilerin en iyi fabrikada çalışmayı becerebileceklerini işçi sınıfının dimağına yerleştirimiştir. Masa başında oturan düzgün kıyafetli patronla, mavi tulumlu, eli anahtarlı işçi imajı daha ilkokul çağlarında insanların beynine yerleştirilir. İşçi de kendisini bu imaj çerçevesinde algılar.

İşte, en önemli sorunlardan birisi, işçi sınıfının bu duygu ve düşüncelerden kurtulmasıdır. Hem üreten, hem yöneten, hem de sahip olup denetleyen insanlar olmaları gerektiği bilincini kendi eylemleri içinde almalıdırlar. Pratikte kazanacakları deneylerle, kendi güç ve yeteneklerini görmeli, başkalarına da göstermelidirler. *"İşçi sınıfı bu yöntemlerle bireysel mülk (ya da hisse) sahipliğine alıştırılırsa yozlaşır, sınıfsal karakteri zayıflar"* gibisinden yine yukardan inme tahliller ve tutumlarla, işçi sınıfının herşeyin sahibi olma, kendi benliğinin ve geleceğinin sahibi olma bilincini alması önlenmemelidir. Eğer devrimin amacı tarlaları köylüye, fabrikaları işçiye vermekse, işçi ve emekçilerin daha bugünden, sevk ve idareye,

sahip olma ve denetlemeye kendilerini hem bilinç olarak hem de pratik olarak hazırlamaları, aynı zamanda bir kendini eğitim anlamına gelen sınıf mücadelesinin önemli bir ögesi haline gelmelidir. Yok eğer, yine işçi sınıfı adına birileri çıkıp, *"siz çalışın, biz öncüleriniz olarak sevk ve idareyi ele alırız"* diyecekse tabii ki bu başka bir sorun.

Bu yaklaşımda, *"kapitalizm altında sosyalizm yaratma"* önerisinin yapıldığı sonucu çıkarılmamalıdır. Hayır. Kapitalizm altında sosyalizmi kurma ya da sosyalist adacıklar oluşturma gibi bir yaklaşıma sahip değilim. Ama, kapitalizm altında sosyalizm uğruna mücadele verilirken, bu mücadelenin aynı zamanda yığınların kendilerini eğitmeleri, geleceklerini kurmanın teorik, ideolojik bilinciyle birlikte pratik deneylerini de edinmeleri gerektiğini söylüyorum.

Kapitalizm altında sosyalizm kurulmaz elbette. Ama kapitalizme karşı sosyalizm için mücadele verilirken, mücadele içinde yığınların kendi geleceklerini kurmalarına bilinç olarak, pratik olarak örgütsel mekanizmalar olarak, hazırlanmaları sağlanır. İşçi sınıfı ve emekçiler geleceğin yönetici ve denetleyici güçleri olarak (ki başka türlü düşünmek mümkün değildir) bugünden yetenek kazanmalı, beceri geliştirmelidirler.

İşçi sınıfının çalıştığı işletmede hisse sahibi olmasını, kapitalist özel mülkiyetçilik olarak değerlendirmemek lazım. Çünkü, bu yöntemde üretim içinde yer alan bireylerin bireysel mülk edinmeleriyle kollektivizm birlikte varolmaktadır. İşçi, hem çalıştığı işletmede hisse sahibi olarak mülk sahibidir hem de diğer işçilerle ortak üretim faaliyeti içindedir. Bu şekildeki bireysel mülk edinme, işçiyi tembelleştirip yozlaştırmaz. Tersine, üretkenliğin artmasında ve yönlendiricilikte daha da aktifleştirir. Çalıştığı işletmedeki sahiplikle, kendi üretim faaliyetinin dışındaki özel mülk sahipliği birbirinden farklıdır. Kendi çalıştığı işletmedeki sahiplik, üretkenliği ve denet-

leyiciliği artırmada kamçılayan bir etken olacakken, bunun dışındaki özel mülk sahipliği işçiyi üretim dışına çekerek yozlaştırmaya iter.

Kaldı ki, işçilerin çalıştığı işletmede hisseli mülk sahibi olması onları yozlaştıracaksa, sosyalizm işçileri soysuzlaştırır demektir. Zira, sosyalizmde işçiler fabrikaların sahibi olacaklardır.

Bu konuda peşin olumsuzlamalar ve önyargılar aşılarak, kapitalizme karşı mücadelede işçi sınıfının, koşullar elverdiğinde işletmelere ödenmeyen emeği karşılığında el koyması, hisseli (işçi hisseli) ortak mülkiyete dönüştürmesi talebi de mücadele hedefleri arasında olmalıdır. Hatta bu yaklaşım, toplu sözleşmelerde, işvereni caydırıcı bir rol oynamalı, sahte iflas ve toplu işlen çıkarmalara karşı, işçilerin geçmiş emekleri karşılığında işletmeye el koyabileceği bir hak olarak dayatılmalıdır. Sözleşmelere bu hakkın da dahil edilmesi için işveren zorlanmalıdır.

Günümüz koşullarında işçilerin çalıştıracağı hisseli işletmelerin oluşmasının maddi zeminleri vardır. Hiç şüphe yok ki, uluslararası tekeller, bu türden gelişmelerden hoşnut olmayacak, yayılmasını önlemek için, işçilerin hisseli ortaklığındaki işletmeyi iflas ettirmeye çalışacaktır. Ve bu tip işletmeleri boğma, iflas ettirme olanakları vardır. Ama belirtmek gerekir ki, uluslararası tekeller kadiri mutlak değildir. İşçilerin de tekellerin bu baskısını boşa çıkarma olanakları vardır. İşçiler, hisseli ortak işletmelerini, diğer işçi ve emekçilerle bağlar kurarak, onlarla istişarelerde bulunarak, tüketim ve pazarlamada dayanışmaya dayanan bir yöntem geliştirebilir, kaliteyi iyileştirerek rekabet yeteneği geliştirebilir ve hatta bu işletmeler etrafında bir anti-emperyalist, anti-tekel çemberin oluşmasını bile sağlayabilirler. Bütün bunları, peşinen *"olmaz"* diyerek kestirip atmak doğru değildir. İşçi ve emekçiler bilinç-

lendikçe; sevk ve idare, planlama yeteneklerini geliştirdikçe, bu olanakları olura dönüştürmeleri hiç de zor değildir.

Böylesi bir politikanın işçi sınıfına iletilmesi, bu perspektif doğrultusunda işçilerin mücadele bilinci ve pratiğinin gelişmesi, yeni mücadele yöntemlerinin doğmasına ve yaygınlaşmasına da zemin hazırlayacaktır.

Sonuç olarak; kapitalist ülkelerde sınıf mücadelesi, günümüz kapitalizminin geldiği boyutu, yeni gelişmeleri, ortaya çıkardığı yeni savaşım zeminlerini dikkate almak, buna göre mücadelesine yeni savaşım mevzileri eklemek durumundadır. Çağdaş proletarya, artık, yüzyılların ezilmişliğinin getirdiği *"işe yaramazlık", "yönetemezlik"* psikolojisinden kurtulmalıdır. Kendi emeğinin bütün ürünlerinin sahibi olmaya kendini alıştırmalıdır.

Sınıf mücadelesinde proletaryanın safında yer alan ve mücadeleyi sınıf adına değil, sınıfla birlikte yükseltme perspektifiyle hareket etmeyi artık bir prensip haline getirmesi gereken devrimci politik güçler, işçi sınıfının sahip olma ve yönetme sorununu geleceğe erteleme anlayışlarından uzak olmalıdırlar. Kapitalizme karşı mücadele, *"kapitalizme dair herşeyi kökten yıkacağız"* sloganının tekrarlanmasıyla sürdürülemez. Onu iyi tanımak, yönetimlerini, yeni gelişmelerini, manevralarını, kendini yenileme dinamiklerini ortaya çıkarmak; bunların, sınıf mücadelesini hangi biçimlerde ve boyutlarda geliştirmek amacıyla, nasıl kullanabileceğini bilince çıkarmak gerekir.

Sosyalist mücadelenin öznesi ve motor gücü olan işçi sınıfının günümüzdeki konumunu; ne gibi özellikler taşıdığını, hangi eğilimleri beslediğini, pedagojik ve psikolojik ögelerini bütünlüklü bir irdelemeye tabi tutmak gereklidir. Ancak, bir çok konuyu birarada ele almak ihtiyacından dolayı, bu kitapta sorunu bu boyutta ele almak mümkün değil. O nedenle daha ziyadesiyle, bugün dünya ölçeğinde işçi sınıfının genel tanımının nasıl ele alınması gerektiği, kuşak ülkeler arası farklılıkların işçi sınıfına nasıl yansıdığı, işçi sınıfının, Marx ve Engels'in dönemindeki sınıftan ne gibi farklılıklar gösterdiği, göze batan olumsuzluklar ve gelişim eğrisi üzerinde duracağım.

Belirtmem gerekiyor; bugünkü konumdan hareketle, Marx'ın, Engels'in yapmış olduğu sınıf tanımlamasını eleştirmek niyetinde değilim. Ayrıca böyle bir yaklaşımın doğru olacağına da inanmıyorum. Marx, Engels ve Lenin gibi önderlerin, kendi yaşadıkları çağın sorunlarını çözümlerken ortaya koymuş oldukları tanımlamalar ve saptamaları, bugünün dünyasına bakarak eleştirmek, en azından kişinin diyalektik yöntemden uzaklaştığına işarettir. Yapılması gereken; tarihin diyalektiğini iyi kavramak, o günden bugüne kaydedilen gelişimi, değişimi ortaya çıkarabilmek, bilinci, algısal dünyanın verileriyle oluşturmaktır. Böyle yapılmadığı zaman geçmişe eleştirel yaklaşım; tarihi yeniden yazmaya kalkmak olur ki, bununla ne geçmiş eleştirel gözle incelenebilir, ne de bugün anlaşılabilir.

Engels, *"Ed. Bernstein'a Mektup"*unda; *"Marx, dehasıyla, aşırı denecek derecedeki iyi kalpliliği ve tarifsiz bilimselliği ile bizlerden o denli üstündür ki, herhangi bir kimse onun buluşları-*

*nı eleştirmeye kalkarsa yanıp kül olur. Bu işi ancak daha gelişmiş çağın insanları yapabilir"* derken herhalde yukarıdaki yaklaşımımızı kastetmiştir.

Engels'in, *"bu işi daha gelişmiş çağın insanları yapabilir"* yaklaşımından güç alarak, bu büyük ustaların buluşlarının, çağımızda ne gibi değişimlere uğradığını ve hangilerinin eskidiğini ve bugün hangi yönlerden geliştirmek ve yenilemek gerektiğini ortaya çıkarmakla yükümlüyüz.

Her dönemde siyasi arenada, kendini dev aynasında gören cüceler ve geçmişin mirasçısı adına, yeniyi üretemediği için eskiye yapışıp kalan keneler çıkabilir.

Günümüz siyasi arenasında da kendisini dev aynasında gören cüceler ve taze kan üretemeyen, eskiyi sömürerek yaşamını sürdürmeye çalışan tutucular bir hayli... Reformist cüceler *"Marxizm-Leninizm bitti", "Marxizm bunalımda"* diyerek köhnemiş burjuva ideolojisine sarılırken, tutucu keneler de eskiye yapışıp kalmakla yetinmiyor, yeniye açılan bütün kapıları kapatma çabası içine giriyorlar.

Marxist-Leninistler, her ikisi de sonuçta Marxist değerleri deformasyon kapısında buluşan reformist cücelerle tutucu kenelerin, ortamı karanlık hale getiren yaklaşımlarını etkisizleştirmek, onurlu tarihlerine ve yüce değerlerine dayanarak, kendilerini yenilemek, somut olguların somut izahını yaparak teorik yeniden üretimi ortamı aydınlatacak boyutta geliştirmek zorundadırlar.

Bundan hareketle, Marx'ın tanımını yaptığı işçi sınıfının bugün hangi yönlerden değiştiğini, eski genel tanımın bugünün işçi sınıfını tanımaya yetip yetmeyeceğini ele alacağım.

Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'da formüle ettikleri tanıma göre işçi sınıfı: *"hiç bir üretim aracına sahip olmamaları yüzünden yaşayabilmek için iş güçlerini satmak zorunda olan modern emekçiler sınıfıdır"*. Ve kapitalist toplumda bu sı-

nıfın, *"zincirlerinden başka kaybedecekleri hiç bir şeyleri yok"*-tur.

İşçi sınıfının, *"modern emekçiler"* olduğu ve *"üretim araçlarına sahip olmadıkları"* belirlemesi, günümüz kapitalist dünyasının da genel bir doğrusudur. Ancak, bu genel doğru içerisinde, işçi sınıfının farklı ülkelerde bileşenleri ve mülkiyetle ilişkileri birbirinden farklıdır ve bu farklılaşma çok açık boyutlarda sürmektedir. Özellikle de Marx'ın *"Gotha Programının Eleştirisi"*nde belirttiği, *"işgüçlerinden başka hiç bir şeyleri bulunmayan"* bir sınıf durumunu bugün gelişmiş kapitalist ülkelerde bulmak hayli zordur. Yani gerek dünya çapında, gerekse de tek tek ülkeler bazında işçi sınıfının mülkiyetle ilişkileri bakımından homojenliği bozulmuştur.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı artık *"işgücünden başka"* şeylere de sahiptir. Kuşkusuz bu sahiplik *"üretim araçları"* sahipliği düzeyinde değildir. Ama, dünden farklı olarak, toplumun *"yoksulları"* durumunu bu ülkelerdeki işçi sınıfının önemli bölümü aşmış durumundadır. Araba, ev gibi kişisel mülkiyetlerinin dışında, borsalarda hisseler alarak değerlendirdikleri üretken olmayan birikimlere de sahiptirler. İşçi sınıfı kendi içinde farklı gelir gruplarına bölünmüş durumundadır. Bu durumu, klasik tabirle, işçi sınıfı içindeki küçük aristokrat azınlıklar olarak yorumlayıp geçmemek gerekiyor. Kapitalist-emperyalizm, iki asırdır süren yaşamı boyunca önemli deneyler elde etmiş, işçi sınıfını bölme yolunda kimi yöntemler geliştirmiştir. Kapitalizmi *"halka yaymak"* politikasıyla, hisseli büyük sermaye, işçilerin tümünü değil ama azımsanamayacak bir kesimini kendi sermayesinin çeperlerine çekmiştir. Ezilen sınıfların içinde varolan benlik ikiliğini; bu sınıfın içerisinden çıkan bireyleri, çeşitli olanaklar açıp *"sınıf değiştirme"*lerini sağlayarak kişilik bölünmesine dönüştürmüştür. Kişilik bölünmesi ve bilinç bozulması işçi sınıfı içerisinde

yaygınlaştırılmaktadır. Bunun ne kadar, nereye kadar devam edebileceği ayrı bir konudur. Ama bugün durum budur.

Ayrıca, gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfı kendi içerisinde sözkonusu bozulma ve bölünmeleri yaşarken, geri kalmış ülkelerin işçi sınıfıyla arasında da mesafe hayli açılmıştır. Bugün, işçi sınıfının dünya çapında bütünlüğünü sağlayan dinamikler, onun farklılaşması ve ayrılıklarını körükleyen etkenlerden daha zayıftır.

Bu somut gerçeklik, dünyadaki bütün işçileri tek bir tanımla anlatmanın ve kavramanın mümkün olamayacağını göstermektedir. Onun, üretim sürecindeki yerini izah eden genel tanım, tek tek ülkeler ve kuşak ülkeler arasındaki sosyal konum farklılıklarıyla birlikte ele alınmalıdır.

Kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası, kapitalizmin emperyalizm aşamasına varmasına yol verdi. Bir asıra yakın zamandır emperyalist aşamayı yaşayan kapitalizm, ülkeler arasındaki gelişim farklılıklarının derin uçurumlara dönüşmesini sağladı. Eşitsiz ve dengesiz gelişme, tek tek ülkeler arası farklılıkları, kuşak ülkeler arası gelişme farklılığı boyutunda üretti.

Kapitalizmin eşitsiz gelişimi, emperyalistler arasında birbiriyle rekabet içerisinde olan üç emperyalist merkez yarattığı gibi, emperyalist-kapitalist ülkeler çeperinde yer alan geri kalmış ülkelerle çekirdek arasında da önemli yeni konumlar yarattı. Bu yeni konumlanış, sadece sermayenin boyutlarıyla sınırlı değildir. Kuşak ülkeler arasında sosyal, kültürel, siyasal ve doğanın kullanılışı gibi alanlarda da büyük farklılıklar ve yeni sorunlar yaratılmıştır.

Kuşak ülkeler arasında; ekonomik gelişme bazında, sosyal, kültürel ve felsefi alanlarda doğmuş olan farklılıklar, bu ülkelerin işçi sınıfları arasında da önemli ayrımlar yaratmıştır. Engels'in, bir zamanlar İngiliz işçi sınıfı için, İngiliz burjuvazisinin sömürgelerden elde ettiği talandan kırıntılar almala-

rına işaret ederek *"burjuva olmayı kafaya koymuşlar"* şeklindeki yorumu, bu düzeyde olmasa da, daha alt bir düzeyde gerçekleşme olanağı buldu. Tabii ki, ne kadarının burjuvalaştığını rakamsal veri olarak ortaya koyamayız. Ama, kapitalist-emperyalist ülkeler işçi sınıfının burjuvazi tarafından önemli ölçüde manipüle edildiğini, bugün sermaye sınıfıyla yoğun bir kapışma içine girmemelerinden görmek mümkün. Batı Avrupa işçi sınıfı, ekonomik geliri, sosyal yaşamı, amaçları ve uğraşları bakımlarından, dünyanın diğer bölgelerindeki işçilerden bir hayli farklı konumdadır.

Engels, Elberfeld Nutku'nda; *"günün birinde proletaryanın gücü ve bilinci öyle bir aşamaya yükselecek ki, o, omuzlarını gittikçe çökerten sosyal yapının ağır yükünü daha fazla taşımak istemeyecek, sosyal ağırlık ve hakların daha adil biçimde paylaşılmasını isteyecektir. Ve işte o zaman -insan karakterinde o vakte kadar bir değişim meydana gelmemişse- sosyal devrimin önüne geçilemeyecektir" (4)* demişti.

Ancak, yaklaşık bir asırdır yaşayan emperyalizm, işçi sınıfının gücünü öyle böldü, bilincini öyle bozdu ki, kapitalist-emperyalist ülkelerin işçi sınıfı, omuzlarını çökertecek ağır sosyal yükünün önemli kesimini geri kalmış, bağımlı ülkelerin işçi ve emekçi halklarının omuzuna yıkarak hafifletti. Yani, emperyalizmin geri kalmış bağımlı ülkelerden elde ettiği büyük talanın küçük kırıntıları, gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfının omuzundaki yükü *"taşınabilir"* ölçülerde tutuyor ve bu adaletsiz yük paylaşımını bu ülkelerin işçileri sessizce kabulleniyorlar. İşte bu, hem insan karakterinde, hem de sınıf karakterinde bir değişmenin, bir bozulmanın işaretidir. Kapitalizmin, insana yaptığı en büyük kötülüklerin başında bu gelmektedir. İnsanı kendisine yabancılaştırmış, insandışılaştırmayı derinleştirmiş, insanın karakterini bozmuştur.

Engels'in, sözkonusu söylevinde sözünü etmiş olduğu *"ka-*

*rakter değişimi"*ni bugün, somut olarak yaşamaktayız.

Emperyalizm; insanlık aleyhine kullandığı teknolojisiyle, medyasıyla, büyük basın tekelleri ve her türlü manipülasyon araçlarıyla, egemenlik ve sömürü sistemini sahte mitlerle empoze eden pedagojisiyle ve nihayet paranın insandışılaştırıcı gücüyle insanları her geçen gün biraz daha insan karakterinden uzaklaştırmaktadır.

Batı Avrupa işçi sınıfının karakteri öylesine bir değişime uğradı ki, kendi emperyalist burjuvazisinin her yıl yüzbinlerce hatta milyonlarca insanı açlıktan ölmeye mahkum ettiği Afrika insanının sömürülmesine ses çıkarmadığı gibi bu sömürüden kendisine sunulan kırıntılarla daha yüksek bir sosyal yaşam kurmak için çalışıyor ve vicdanı rahatsız olmuyor. Hatta öyle ki, Avrupa'da sanatçılar Afrika'daki açlara yardım amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlerken, yani kamuoyunda bu soruna belli bir duyarlılık sözkonusuyken, işçi sınıfı bir günlük bir grevle dayanışmasını dile getirmeyi bile düşünmüyor.

Bütün bu somut olguları görmezlikten gelmek, uvriyerist bir kafayla sınıf kavramını ve sınıf bakış açısını içi boş kutsal kavramlara dönüştürmek yanlıştır. Kapitalizmin insanı yabancılaştırma işlevinin, işçi sınıfı üzerinde etkisini göstermediği düşünülemez.

Bunlardan hareketle, yine sınıfın kutsanmasının bir başka biçimi olan *"Batı Avrupa'da işçi sınıfı yok artık"* deyip geçmek ise bilimdışılıktır. Batı Avrupa'da işçi sınıfı var ve kapitalizm varolduğu sürece, teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin, robotlar ne kadar devreye sokulursa sokulsun yine de işçi sınıfı varolmaya devam edecektir. Ama bilmek gerekir ki, bugün Avrupa işçi sınıfı insan ve sınıf karakterinde önemli bir erozyona uğramıştır. Bu bozulma onun mücadelesini ve ve eylemini derinden etkilemektedir.

Batı Avrupa işçi sınıfının içine düşmüş olduğu bu olumsuz

durum, geri kalmış ülkelerin işçi sınıfını da etkilemektedir. Bilinç bozulması, bölünme ve ezen egemen devletlerin uyguladığı *"kültür istilası"*, bu ülkelerin işçi sınıfı ve emekçi halklarında da kişilik bölünmesine, kendi ulusal benliğinden uzaklaşmasına yol vermiştir. Mülkiyetle ilişkileri bakımından, geri kalmış ülkelerin işçi sınıfı, Marx'ın tanımını yaptığı sınıf konumunu fazla aşmamıştır. İş gücünü satmaktan başka satacağı şeylere sahip değildir. Yoksulluk, bu kuşak ülkelerde çalışan emekçi kesimlerde yaygındır. Ama bütün bunlar, onun, burjuvazinin manipülasyon araçlarına kapalı olduğu anlamına gelmemektedir.

Sermaye sınıfı, Batı Avrupa'da işçi sınıfını verdiği bir takım kırıntılarla, gelir düzeylerinde yarattığı yükselmelerle sınıf ahlak ve karakterinde bozulmalar yaratıp pasif bir konuma ittiği gibi; geri kalmış ülkelerin işçi sınıfını da baskı ve terörle, işsiz, aç bırakma tehditiyle sınıf onurundan ve ahlaki değerlerinden uzaklaştırmakta, sindirmektedir. Somut olarak, Türkiye'de görüldüğü gibi, burjuvazi, işçi sınıfını ağır bir baskı altına alarak ona ezilmişlik psikolojisini iyice yerleştirmiştir. Ezilen olduğu (dolayısıyla zayıf ve güçsüz olduğu), *"ekmek kapısına muhtaç"* olduğu (dolayısıyla patron ne verirse onunla yetinmesi gerektiği), işadamları gibi *"bilgili ve yetenekli"* olmadığı (dolayısıyla yönetilmeye muhtaç olduğu) pedagojisiyle işçi sınıfının kendine güvenini önemli ölçüde yıkmıştır. Emperyalist burjuvazinin bu ülke halkları üzerinde uyguladığı kültür istilası ise, onların ulusal benliğini, onurunu, kendisi olma özgünlüğünü büsbütün bozmuştur. Emperyalizm, bu ülkelerin haklarının, işçi sınıfının *"kendisi için varlık"* olmalarını önlemek yolunda sayısız araçlar kullanmaktadır. Dünyaya, olaylara egemen emperyalist devletlerin gözleriyle bakmalarını sağlamak için, medyayı, hızlı iletişimi olabildiğince kullanmakta, bu halkların emperyalist ülkelerin insanına özenmesi-

ni, onlar gibi giyinip, onlar gibi düşünmesini teşvik etmektedir. Başkasına benzeme hayranlığı, bu halkları kendi özgünlüğünden, kendisi için varlık olma, kendisi gibi düşünme hakkından uzaklaştırmaktadır.

Bu tahribatın, diğerinden az olduğu söylenemez. Aşağılanmasına, horlanmasına, sınıf onuruyla oynanmasına rağmen; işçi sınıfının burjuvazi karşısında sessiz ve pasif bir konumda kalması ve üstelik bunu *"kaderin kendisine verdiği bir rol"* olarak içselleştirmesi, onu insanca yaşam hakkını savunmaktan alıkoymaktadır. Ve bu konumun işçi sınıfının bir yaşam biçimi halinde devam etmesi için burjuvazi elinden gelen herşeyi yapmaktadır.

Kapitalist-emperyalizm, işçi sınıfı ve emekçileri sindirmede eskiden beri kullandığı *"havuç"*, *"kırbaç"* yöntemlerinden, *"havuç"* yöntemini Batı Avrupa'da, *"kırbaç"* yöntemini ise geri kalmış, bağımlı, ezilen ülkelerde uyguladı, uyguluyor. Kuşkusuz, yöntemlerin farklı olması, varılan sonucu değiştirmiyor. İşçi sınıfı üzerinde oluşturulan pedagojik şekillenmeyi, psikolojiyi değiştirmiyor. Bu; her iki tarafta da, sinmek, sınıf onurundan ve insan gibi yaşamaktan uzaklaşmak ve kendine güvensizlik olarak ifadesini buluyor.

Yöneten, egemen ve ezen sınıfın politik pedagojisini, gelişmiş kapitalist ülkelerde ayrı, geri kalmış ezilen ülkelerde ayrı araçlar ve yöntemlerle insanların beynine işlemesi; yönetilen, ezilen, özgür olmayan ve kendine güvensizliği kabullenen bir psikolojiye yolveriyor. Kapitalist-emperyalizmin insanlık üzerinde yaratmış olduğu bu tahripkar sonuç, *"Batı"*da da, *"doğu"*da da, *"kuzey"*de ve *"güney"*de de aynıdır. Coğrafya, bu bölgeleri emperyalizmin tahribatından uzak tutmaya yetmiyor. Sadece, tahripkâr sonucun boyutları ve dozu bir alanda diğerinden farklı olabiliyor. Böylesi nicel farklılıklar sonucu değiştirmiyor.

Tabii ki, burada, pasifizm ve insandışılığı yaratan araçların ya da yöntemlerin farklı olması, bu olumsuz sonuçları kabul eden taraflardan birini diğerinden daha haklı kılmaya yetmez. Yani, *"havuç"* yöntemiyle pasifize edilip insandışılığa sürüklenen ülkelerin işçi sınıfı ve emekçilerini suçlamak, yoksaymak ve buna mukabil *"kırbaç"* yöntemiyle sindirilmiş, ezilmiş dolayısıyla insandışılığa sürüklenmiş ülkelerin işçi sınıfı ve emekçilerini kurtarıcı gibi görmek büyük yanılgı olur.

Sorunu doğru bir çözümlemeye tabi tutabilmek için, sömüren ve sömürülen, ezen ve ezilenlerin düşünce yapılarını oluşturan, etkileyen ve belirleyen egemen sınıfın pedagojisinin ögelerini ortaya çıkarmak, bunun üstesinden gelecek bir eğitim, mücadele ve örgütlenme perspektifini netleştirmek gerekir.

Ezilen ülkelerin işçi sınıfı ve emekçilerini, burjuvazi, daha çok *"kırbaç"* yöntemiyle pasifleştirmekte, onlara, *"ne yapabiliriz; onlar güçlü, egemen, yetenekli, bilen insanlar; biz güçsüz, yetenekli değiliz, yönetemeyiz"* psikolojisini aşılayan bir pedagoji uygulamaktadır. Bunun karşısında, bu ülkelerin ezilen işçi ve emekçilerine, talihsizler gözüyle bakıp acıyarak, boyun eğmelerini haklı gösterecek gerekçeler sıralayarak ve onları zavallı gösteren ajitasyonla devrimcileştirmeyi düşünmek yanlıştır. Böylesi bir ajitasyon beklenenin tersine, sinmişliği, ezilmişliği, kendine güvensizliği besleyen bir pedagoji olur ki; devrimciler bu tip yaklaşımlardan uzak olmak durumundadırlar.

Ezilen emekçi sınıflar kendilerini sömürenleri, ezenleri bilince çıkardıkları; çarkın nasıl dönmekte olduğunu gördükleri ve özgür ve insanca yaşam için örgütlü bir mücadeleye girdikleri zaman kendilerine inanmaya, güçlerine güvenmeye başlarlar. Öyleyse devrimci önderliklerin görevi, işçi sınıfının, emekçi halkların bu bilinci almalarını sağlayacak bir eğitim, mücadele ve örgütlenme perspektifini onlara götürmektir.

Gerçek durumu analiz etmek, ezilen emekçi halkların kendilerine güvensizliğe dönüşmüş psikolojilerini yaratan öğeleri açığa çıkarmak, zaaflarını, olumsuzluklarını, uvriyerist yaklaşımlardan tümüyle uzak bir biçimde olanca açıklıkla ortaya sermek ve bunların üstesinden gelmenin yollarını bulmada onlara yardımcı olmak devrimci önderliklerin vazgeçilmez görevi olmalıdır. Bu ise, ezilen emekçi halkın kendi konumuna eleştirel bakabilmesini, onu çevreleyen insandışılaştırıcı yaşam koşullarının nedenlerini açığa çıkarabilmesini ve bu nedenleri ortadan kaldırmak için eyleme ve örgütlenmeye ihtiyaç duymasını sağlamalıdır. Ve nihayet, *"hayatını tehlikeye atmayı"* göze almadan, hiç bir bireyin, sınıfın ulusun özgürlüğüne ve haklarına kavuşamayacağı bilinci, örgütlü mücadele ve eylemi yükseltemenin itici gücü haline gelmelidir.

*"Havuç"* yöntemiyle kişilik bölünmesi ve bilinç bozulmasına uğratılan gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfının özgürleşme mücadelesi de, yine bu sınıfların mevcut konumlarına köklü eleştirel yaklaşımda bulunmalarından geçmektedir. Somut olarak üzerinde durduğumuz Batı Avrupa işçi sınıfı bu sürece er veya geç, mutlaka girecektir.

Batı Avrupa koşullarının hiç değişmeyeceğini söylemek ve bundan hareketle de insanlığın Batı'dan umudu kesmesini önermek, diyalektik gelişim ve değişimi kabul etmemek, Batı kapitalizminin hiç bir şekilde çökmeyeceğine, yadsımanın yadsınması yasasının Batı sermayesi için işlemeyeceğine inanmak demektir.

Batı Avrupa işçi sınıfının konumuna eleştirel yaklaşırken, *"artık bunlardan iş çıkmaz"* gibi bir sonuca varmak düşüncesinde olmadığımı belirtmem gerekiyor. Batı Avrupa işçi sınıfının kurtuluşunun, Mao'nun tezinde olduğu gibi *"üçüncü dünya ülkelerinin kurtuluşuna bağlı olduğu"* görüşüne, veyahutta son dönemlerde yoğun bir biçimde dile getirilen *"kuzey -güney ça-*

*tışması"* veya *"doğu-batı"* çatışmasının çözümüne bağlı olduğu şeklindeki, insanlığın ve Batı'nın kurtuluşunu sınıf mücadelesinde değil de coğrafik bölgeler arasındaki çatışmalarda arayan anti-Marxist tezlere değer vermiyorum.

Batı Avrupa'nın, kapitalist-emperyalizmin insanlık dışı sömürü ve egemenliğinden kurtuluşu, Batı Avrupa işçi sınıfının mücadelesi ve sınıfsal kurtuluşuyla mümkün olacaktır. Batının, doğunun, güneyin kuzeyin yani insanların yaşadığı bütün bölgelerin kapitalist-emperyalizmden kurtulması, dünya işçi sınıfının kurtuluşundan geçecektir. Kurtuluş, coğrafik bölgelerde, yani örneğin Batı'da olmadığı gibi, Doğu veya Güney'de de değildir. İşçi sınıfındadır. Özgürleşmek isteyen, özgürleşme kavgası veren insanlıktadır.

İnsanlığın kurtuluşunu, bütün insanlık dışı koşulların çevresini kuşattığı işçi sınıfının kurtuluşunda gören Marxizm hala geçerlidir. Kurtuluşu işçi sınıfında değil de, Batı'da aramak ne kadar Marxizm dışıysa, Doğu'da ya da Güney'de aramak da o denli Marxizm dışı bir yaklaşımdır. Doğu ya da Güney'i kurtaracak olan nasıl ki bölgelerin işçi sınıfıysa, Batı'yı kurtaracak olan da Batı işçi sınıfıdır.

İnsanlığın kapitalizmden kurtuluşu konusundaki tartışmayı, sınıfın kurtuluşu konumundan çıkartıp, Doğu, Batı gibi coğrafik bölgelerin veya toplumlarının ahlaki değerlerinin düzlemine indirgemek sınıf bakış açısının bozulmasına işarettir. Toplumsal ilermede nasıl ki, coğrafik konum nitel değil nicel bir belirleyiciliğe sahipse, toplumların ahlaki değerleri de nitel değil, nicel bir belirleyicilik taşırlar. Her zaman, her ülkede ve her yerde toplumsal ilerlemede belirleyici olan faktör sınıfsal yapıdır. Üretim ilişkileri ve üretken güçler arasındaki ilişki, bu ilişkinin birbirine uyumsuzluğundan doğan mücadele veya uyumluluğun sağladığı gelişmedir. Marxizm'in bu belirlemesinden şaşılmaması gerekiyor.

İşçi sınıfının, dünya devrim sürecinde, farklı bölgesel müfrezelerinin tarihsel yer alımı da bugün büyük bir değişim göstermektedir.

Materyalist bir gözle bakıldığında, işçi sınıfının doğuşu, mücadelesi, örgütlenmesi ve sınıf biliminin oluşumunun Batı'dan başlayarak dünyaya yayıldığı görülür. Avrupa işçi sınıfı her bakımdan Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'ne kadar dünya işçi sınıfının önderi olmuştur. Devrimcileştirici etkisi ve mücadelesiyle uzun süre bu önderlik konumunu korumuştur. Ekim devrimi ise işçi sınıfının önderliği bakımından *"Batı Avrupa"* imajını değiştirmiştir ama Avrupalı imajı değişmemiştir. Çünkü Ekim Devrimi'nde de Avrupa'nın doğusu olarak bilinen ve kabul edilen Rusya işçileri önderlik rolü oynamıştır.

İşçi sınıfı mücadelesinin tarihi, uzun bir süre Batı, belli bir süre sonra da Doğu olmak üzere Avrupa işçi sınıfının dünya devrim sürecindeki önder rolünü kaydeder.

Ancak, bugün, yukarda izah ettiğimiz nedenlerde, Batı Avrupa işçi sınıfı önder konumda değildir. Devrimcileştirici etkisini yitirmiştir. Eskiden olduğu gibi duyarlı ve aktif bir eylemlilik göstermemektedir.

Bir bütün olarak Doğu Avrupa işçi sınıfı ise bugün büyük bir sınavdan geçmektedir. 80'li yılların ortalarından bugüne kadarki sürecin verilerine bakıldığında gidişatın iç açıcı olduğu söylenemez. Kapitalist-emperyalizm dışsal bir etki olarak, sosyalizm adına uygulanan bürokratik devlet sistemleri ise içsel bir olgu olarak, Doğu Avrupa işçi sınıfında da bilinç bozulması ve kimlik bunalımı yaratmıştır.

Kültürel ve ahlaki değerler bakımından yozlaşma, bu ülkelerin işçi sınıfının da yönetilen, bir yerlere bağımlı olan, insiyatif koyamayan bir psikoloji içine düşmüş olduklarını göstermektedir. Ama buna rağmen, şimdiden kesin hükümlere vararak, Doğu Avrupa işçi sınıfının sınavdan başarısız çıktığını

söylemek doğru değildir. Ya da böyle bir sonuca varmak için erkendir. Gelecekteki gelişmeler, bu sınavı nasıl verecekleri-ni ortaya koyacaktır.

Başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu Avrupa işçi sınıfının bir belirsizlik ve geçiş sürecinde bulunduğu söylenebilir. Gerek Batı Avrupa, gerekse de geri kalmış ülkelerin işçi sınıfından, karşı karşıya oldukları sorunlar ve çözmek için mücadele ettikleri görevler bakımından çok farklı konumdalar. Ama Doğu Avrupa işçi sınıfının savaşımının da bir özgürleşme savaşımı olduğu görülmektedir.

Verili durum, dünya işçi sınıfı hareketinin önemli bir bölünme içerisinde olduğunu, bu farklı kuşak ülkelerin herhangi birisinin dünya devrim sürecine ivme katacak boyutta öne çıkıp önder rol üstlenemediğini ortaya koymaktadır. ayrıca, Batı Avrupa işçi sınıfı ile dünyanın diğer alanlarındaki işçi sınıfı arasında karakter bakımından da önemli bir farklılaşmanın yaşanması, bölünmeyi daha derinleştirmektedir.

Bu durumda, geri kalmış ülkelerin işçi sınıfı farklı bir ortam ve yeni bir süreçle yüzyüze gelmiştir. Artık eski önderlikler yoktur. Ayrıca, herhangi bir bölgenin merkezi rol üstlenecek bir önderlik yürütmesinin koşulları bulunmamaktadır. Farklılaşan sorunlar ve mücadele görevleri, özgünlüğün içinde evrenseli yakalamayı, genelin edilgen bir parçası değil; geneli oluşturan aktif öznelerden birisi olmayı gerektiriyor. Bu bakımdan, artık, geri kalmış ülkelerin işçi sınıfı, *"kendisi için varlık"* olmak, kendisinin önderi olmak göreviyle yüzyüzedir. Kendisi için varlık olma bilincini ne kadar geliştirir, kendi özgünlüğü içinde dünyayı dönüştürme eylemine ne kadar aktif bir özne olarak katılırsa, o ölçüde evrenseli kucaklayabilecektir. Bu, her ülkenin işçi sınıfı açısından geçerlidir. Yeni proleter enternasyonalizmi ve dünya devrim sürecinin bileşenleri bu zeminde doğacaktır.

Orta ve bazı geri kalmış ülkelerin kaynak sömürüsü bakımından aşırı kârlılığı, Batı emperyalist sermayesini bu alanlara çekmektedir. Yeni bakir alanlar olarak ortaya çıkmış olan sosyalist ülkelerin, sermaye için cazibesinin artması, emperyalistleri -henüz korkuyu tümüyle yenememiş olsalar da- yatırım yapma peşinde koşturuyor. Bu durum, sermayenin metropol yapısında bir değişimi gündeme getirmektedir.

Batı bugün sermayenin metropolü durumundadır. Emperyalist sermaye sınıfının anamalı hala Batı'dadır. Bu, Batı işçi sınıfının konumunu da etkiliyor. Ama, bugün bir süreç olarak başlamış bulunan sanayiyi taşıma hareketi yaygınlaşıp, dev kaynakları ucuza kapatmak iştahıyla sanayinin geri kalmış ülkeler ve sosyalist ülkelere taşınması hız kazanırsa, sermayenin bugünkü metropolü bundan etkilenip, bozulacaktır. Metropol bozulunca, Batı Avrupa işçi sınıfının sermaye açısından öneminin azalmasına paralel olarak sosyal konumunun zayıflaması, reel gelirinde düşüşün oluşması kaçınılmazdır. Kaçınılmazdır, çünkü; emperyalist sermaye, ucuz işgücü kaynaklarını sömürmek ve *"kiri onlara, kârı bana"* amacıyla sınayi etkinliğini bu ülkelere taşıdığında, bir süre sonra, sanayisini taşıdığı ülkelerin işçi sınıfıyla karşı karşıya gelecek, onlara da bazı tavizler vermek zorunda kalacaktır. Yani, geri kalmış ülkelerin ezilen, sömürülen işçi sınıfı, sürgit, emperyalistlerin ucuz işgücü deposu olarak kalmayacaktır.

Taşıma hareketinin yaygınlaştığı her ülkede, emperyalist sermaye, o ülkedeki işçilerin tepkisini azaltmak, mücadelelerini dizginlemek ve manipüle etmek için, *"kırbaç"*ın yanında, *"havuç"*u da kullanmak zorunda kalacaktır. Emperyalist sermaye, tabii ki, bu ülkelerin işçilerine vermek zorunda kalacağı tavizi kendi kârından değil, kendi ülkesinin işçi sınıfına ver-

diği kırıntılardan kesecektir. Doğal olarak böyle yapacaktır, çünkü emperyalizm kârından fedakarlık yapmaz. Şimdiye kadar, geri kalmış bağımlı ülkelerden elde ettiği yoğun kaynak sömürüsünün ufak bir kısmını kendi işçi sınıfına vererek onları belli bir uzlaşma içine soktu ve düzenine yönelecek mücadeleleri bu yöntemle nötralize ediyor. Ama, taşıma hareketi yaygınlaştığında, verdiklerinden kısıntıya gideceği kuşkusuzdur.

Eğer taşıma hareketi, emperyalist sermayenin metropolünü zayaflatacak düzeyde bir yaygınlığa ulaşırsa, metropol ülkelerdeki işçi sınıfının bundan yaşam düzeylerinin aşağıya düşüşü doğrultusunda etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu düşüşün boyutları genişlediğinde, burjuvazi ile işçi sınıfı arasında bugün varolan uzlaşmanın bozulması önlenemez. Bu uzlaşmanın bozulması, Batı işçi sınıfına insanlık ve sınıf karakterini yeniden hatırlatacaktır. Gelişmelerin eğrisi bu yöndedir. Sermaye ile emek arasındaki çelişkili denge öyle kurulmuştur ki, burjuvazi doymak bilmez kâr hırsıyla giriştiği her yeni yönelişinin karşısında, çelişkiyi derinleştirecek ve karşısındaki emek ordusunun harekete geçmesini sağlayacak dinamikleri yaratmaktan kaçınamamaktadır. Sanayiyi taşıma yönelişinin akibeti de böyle olacaktır. Daha ucuz işgücünü ve doğal kaynakları yerinde kullanmak, sanayinin çevreye yaydığı zehirli atıkları kendi ülkesinden uzak tutmak amacıyla, sınaî etkinliğini geri kalmış ve orta gelişmiş durumdaki ülkelerde kurmaya yönelmesi; hem metropoldeki işçi sınıfıyla arasını bozacak, hem de sanayisini taşıdığı ülkelerin işçi sınıfının mücadelesiyle doğrudan karşı karşıya gelecektir. Her iki tarafla da doğrudan karşı karşıya geliş, burjuvazinin aşırı kâr hırsının onun karşısına çıkardığı yeni bir çelişki yarattığı gibi, işçi sınıfının uluslararası mücadele ve eyleminin nesnel zeminlerini de geçlendirecektir.

Batı işçi sınıfı ile geri kalmış ülkelerin işçi sınıfının sınıf kardeşliği ve enternasyonal dayanışması, ortak çıkarlar temelinde yeniden sağlam bir temele oturacak, ete kemiğe bürünecektir.

Bugün, geri kalmış ülkelerin işçi sınıfıyla, Batı işçi sınıfı için kullanılan sınıf kardeşliği ve enternasyonal dayanışma kavramları soyut olmaktan öteye gidemiyor. Soyut kalıyor, çünkü yukardaki bölümde açıkladığımız gibi, aralarında büyük mesafe açılmış, farklılaşma ortak mücadele ve dayanışmayı engelleyecek boyutlara çıkmıştır. Ama yarın; bu farklılaşma yine ortadan kalkmayacaktır fakat, birbirlerinin çıkarlarını ilgilendiren ve etkileyen ortak sorunlar gündeme gelecektir. İşte o zaman bu kavramların ayakları havada asılı durmaktan kurtulacaktır.

Ayrıca, emperyalizmin ekonomik girişimlerinin koşullandırdığı yeni politik yönelişleri de, zorunlu olarak onu, geri kalmış, ezilen ülkelerin daha fazla demokrasi, daha fazla özgürlük kavgasıyla karşı karşıya getirecektir.

Emperyalizm artık, eskiden olduğu gibi, yeri kalmış bağımlı ülkelerde faşizmi bir denge unsuru olarak ön planda tutamamaktadır. Faşizmin bir denge unsuru olarak devreye sokulmasının, geçici ve kısa süreli nefes almalar dışında, beklediği sonuçları vermediğini görmüştür. Faşist diktatörlüklere karşı yükselen halk hareketleri ve uluslararası konjonktür, bu diktatörlüklerin yıkılmasına ya da geri çekilmesine yol açmıştır. Faşist diktatörlükler eliyle uzun yıllarda kazandıklarını, bir kaç yılda kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya gelen emperyalizm politik yönelişlerini değiştirmiştir. Öte yandan, uluslararası planda içine girilen yumuşama süreci, sosyalist blokun dağılmasıyla emperyalizmin saldırgan sertlik politikasını dayandırdığı gerekçelerin ortadan kalkması ve genel olarak dünya çapında halkların demokrasi istemleri ve mücadelelerinin

yaygınlaşması, emperyalistlerin bile *"demokrat"* maske takınmalarına yol açmıştır. Bütün bu nedenlerle, bugün, faşizmi bir denge unsuru olarak görmemektedir.

Bu yeni konjonktürel durumda, sanayi etkinliğinin bir bölümünü taşıdığı ülkelerde faşizmi iktidarda tutma ya da yeni faşist diktatörlükler tezgahlama politikası izlemek niyetinde görülmemektedir. Kuşkusuz, bu ülkelerde siyasal zor devam edecektir. Ama bununla birlikte, işçileri etkisiz hale getirmenin en iyi yolu olarak gördüğü, paranın manipülasyon gücünü kullanarak uzlaşma içine çekmeye, reformizmin etki alanına sokmaya çalışacaktır.

Bu yöneliş, Batı Avrupa işçi sınıfının almış olduğu kırıntılardan eksilmeler yaratacaktır. Rahatı bozulmaya başlayan işçi sınıfının, mevcut bilinçleri ve mücadeleleri dışında devam eden emek-sermaye çelişkisini sıcak olarak hissetmeye başlamaları, yeni kavgalara girişimlerini sağlayacaktır.

Günümüz olgularının ortaya koyduğu somut veriler dikkatlice değerlendirdiğinde, kapitalist sömürü sistemini sınıf çatışmasız bir toplum sistemine dönüştürebilmek için, dünya işçi sınıfı arasında doğmuş olan bu bölünmenin ve farklılaşma uçurumunun giderilmesi, enternasyonal dayanışma ve sınıf kardeşliğinin yeniden sağlanması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Kuşkusuz, sermaye düzenini yıkacak tek devrimci sınıf işçi sınıfıdır ve işçi sınıfının önderliğinde emekçi halkın toplumsal mücadelesi bu sisteme son verecektir. Ama, kapitalizmin karakterinde varolan ve hatta onun varlık nedenini oluşturan yapısal zaafları onu yıkıma süreklemeden kapitalizmi bütün dünyada yok etmek mümkün olmayacaktır. Kapitalizm, kendisini yıkıma götürecek zaaflarının peşinde koşmayı sürdürmektedir.

Teknolojiyi hoyratça insanlık aleyhine kullanması, teknolo-

jiye dayanarak ürettiklerinden çok daha fazla doğal kaynakları yok etmesi, yok ettiklerinin yerine yenilerini üretmemesi; doğal çevreyi yaşanmaz hale getirecek düzeyde tahrip etmesi, acımasız sömürüsünü sürekli artırması, yapay yöntemlerle *"sanayi ötesi toplum"* yaratma çabalarına girmesi; aynen ipin ucuna bağlanmış darı tanesini yutma peşinde koşan tavuk gibi aşırı kâr hırsıyla geri kalmış ülkelere ve sosyalist ülkelere dalış yapması ve yapısal bunalımlarını aşma yeteneği gösterememesi gibi nedenler kapitalist-emperyalizmi ölüm tuzağına doğru sürüklemektedir.

Bu sürecin belli bir momentte çelişkileri şiddetlendirmesi kaçınılmazdır. Derinleşen ve şiddetleşen çelişkiler, işçi sınıfının arasında var olan farklılaşma uçurumunun kalkmasına, sınıf mücadelesinin boyutlanmasına ve kapitalizmin yok olmasına güçlü bir zemin yaratacaktır.

Dünya üzerinde değişen dengelerin, yeni dengesizlikleri ve çatışmaları doğurması, kapitalist-emperyalizmin bu çelişkili doğasından ayrı düşünülemez. Bugün, dünyadaki güçler dengesinin emperyalizm lehine bozulmuş olması, onun çelişkili doğasının değişmiş olması, çelişkilerini çözmüş olması anlamına gelmiyor. Kapitalizmin, eşitsiz ve dengesiz gelişimi, iç çelişkileri ve rekabet kavgaları sürüyor.

Sanayiyi taşıma yönelişi, emperyalistlerin sömürü alanlarını yeni bir paylaşıma tabi tutma yöntemi olarak işliyor. İkinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramaları nedeniyle Almanya ile Japonya, dünyanın yeniden paylaşımında pay alma olanaklarını kaybetmişlerdi. Ama, gelişen süreç içerisinde, Almanya ve Japonya yeniden dünya pazarlarına dalma fırsatı buldu. Bu iki güçten birisi olan Almanya, AT içinde ekonomik bakımdan en güçlü ülke olarak AT'la birlikte bir modern emperyalist merkez durumuna gelirken, Japonya tek başına emperyalist merkezlerden birisi haline geldi.

Böylece, ABD, AT ve Japonya, aralarında rekabet ve birbirinin pazarını kapma yarışı süren üç emperyalist merkez konumuna geldiler. Almanya ve Japonya, İkinci Savaş yenilgisiyle dışında tutuldukları pazar paylaşımına daha hırslı ve daha hızlı bir şekilde girdiler. Bu iki ülkenin, savaşta yenilmeleri sonucu, silah sanayisi ve ordularını yeniden kurmalarının yenen devletlerle yapılan anlaşmalarla yasaklanması, gerek Almanya'nın, gerekse Japonya'nın sanayi potansiyelini diğer alanlarda yoğunlaştırmalarını sağladı. ABD emperyalizmi dünya jandarmalığı peşinde bütün ağırlığını askeri teknolojiye ve silahlanmaya verirken, AT ve Japonya, elektronik, mikro elektronik, otomotiv e hatta has çelik gibi dallarda ABD'yi geride bıraktılar. ABD tekelleri, ABD'ye bağımlı ülkelerin kaynaklarını yerinde sömürmek üzere sanayisini dışa taşıyıp ABD sanayisinin içini boşaltırken, Japon sermayesi büyük bir hızla ABD'ye girerek, ABD pazarının önemli bir kesimini ele geçirdi. Öyle ki, ABD silah tekellerinin ürettiği silahların tümüne yakınının elektronik ve bilgisayar donanımı Japon tekelleri tarafından yapılmaktadır. Japon tekelleri AT içerisinde de önemli pazarlar kapmış durumdalar.

Japonya, ABD iç pazarının önemli kısmını ABD tekellerinin elinden kapmakla kalmamıştır. ABD'nin uydusu durumunda olan Güney Kore, Tayvan gibi pazarlarında da önemli bir etkinlik göstermektedir. ABD'nin bir başka uydusu olan Türkiye pazarını ise Alman sermayesi işgal etme yolunda. Japonya'nın da Türkiye'ye dalış hazırlıkları içinde olduğu görülüyor.

Sanayiyi taşıma hareketi ve yeni uluslararası şirket evlilikleri; iki çelişkiyi birden derinleştirmektedir. Yeni bir pazar paylaşımını gündeme getirerek emperyalistler arası çelişkiyi, öte yandan da, geri kalmış ülkelerde yeni sömürgecilik ilişkisiyle kurmuş olduğu dolaylı egemenliğin yerine doğrudan ege-

menlik ilişkilerini artırmaya çalışarak geri kalmış ülkelerle emperyalizm arasındaki çelişikiyi derinleştiriyor.

Emperyalistler taşıma hareketinin temeline oturtmaya çalıştıkları *"yeni dünya düzeni"* ile geri kalmış ülkelere ekonomik, politik ve askeri bakımdan doğrudan müdahale ve sınırlanmamış bir egemenlik kurma peşindeler. Böylesi bir gelişmenin geri kalmış ülkelerin halklarını emperyalizmle doğrudan karşı karşıya getirmesi ve anti-emperyalist mücadelenin anti-kapitalist sınıf savaşımıyla bütünleşmesini gerçekleştirmesi kaçınılmazdır.

Emperyalistlerin yeni pazar paylaşımı I. ve II. savaşlarda olduğu gibi bugün bir dünya savaşını zorunlu kılmıyor. Pazarları silah gücüyle değil, *"serbest piyasa"* denen yöntemle ve sermayenin gücüyle ele geçiriyorlar. Ama bu pazar paylaşım kavgasının kızışmasının silahlı bir çatışmaya zemin yaratması olanak dışı değildir. Ancak bu şimdilik bir varsayımın ötesine geçmemektedir. Fakat, süreç içerisinde gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelerle emperyalizm arasındaki çelişkinin yerel de olsa bir savaşa dönüşmesi muhtemeldir.

Toparlayacak olursak; sanayiyi taşıma yönelişleri, aynı zamanda bir pazar paylaşımını beraberinde getirmektedir. Taşıma hareketinin gelişip boyutlanması metropol ülkelerin işçi sınıfının bugünkü konumunu etkileyecektir. Geri kalmış ülkelerle metropol ülkeler işçi sınıfının daha sağlıklı bir temelde enternasyonal dayanışmaya girmelerinin zeminini güçlendirecektir. Aynı zamanda geri kalmış ülkelerin halklarının emperyalizme karşı mücadelesine ivme katacaktır. Böylece, emperyalizm, bir yandan kendi iç çelişkileri ve rekabet savaşıyla, bir yandan geri kalmış ülkeler işçi sınıfı ve halklarının anti-emperyalist anti-kapitalist mücadelesiyle, bir yandan da metropol ülkelerin işçi sınıfının sınıf kavgasıyla, dört bir yanından yeniden kuşatma altına alınabilecektir.

Emperyalist kapitalizme karşı mücadelenin boyutları, ulusal ve sınıfsal mücadelelerle sınırlı kalmayacaktır. Bu mücadele aynı zamanda, insanlıkla kapitalist-emperyalizm arasındaki bir savaşım boyutuna yükselecektir. Yani, mücadelenin kendi içinde varolan bu nesnel içeriği, pratik boyut kazanacaktır.

Sömürücülükle insanlığın birbiriyle bağdaşmadığı, birbirini dışlayan iki zıt kutup olduğu, birinin diğerini yok ederek yaşama olanağı bulduğu insanlar tarafından giderek daha açık bir şekilde görülüyor. Kapitalist emperyalizmin sahte *"insansever"* ve *"demokrasi"* mitlerine ve insanlara hizmeti amaçladığı burjuva propagandasına rağmen, insanlığın önemli bir kesimi onun insanlıkla nasıl bağdaşmadığını, çirkef sömürücülüğünün nasıl insandışılaştırıcı rol oynadığını pratik yaşam içinde görerek öğreniyor.

Bugün dünya devrim sürecinde ve toplumsal ilerlemede etkin olacak güç bileşenleri yeniden oluşuyor. Bozulmuş olan; sosyalist ülkeler, ulusal kurtuluş hareketleri ve kapitalist ülkeler işçi sınıfı biçiminde formüllendirilen üç bileşenin yerini, dünya işçi sınıfı, geri kalmış ülkelerin anti-emperyalist, anti-kapitalist mücadeleleri ve insanlığın kapitalist-emperyalizme karşı özgürleşme mücadelesi gibi insani boyut kazanan bir güçler bileşeni almaya aday gözüküyor. Bunlar şimdilik, dünya devrim süreci ve toplumsal ilerlemenin aktif özneleri olarak belirgin bir hareketlilik durumunda değiller. Ama geleceği belirleyecek güçler olma potansiyeli taşıyorlar.

Oluşmakta olan bu yeni bileşen, eski üç bileşenden daha heterojen bir nitelik taşıyacaktır. Ama ondan daha güçlü ve etkili olacağı kuşkusuzdur. Çünkü eski güçler bileşeninden farklı olarak bu bileşenin evrensel boyutu daha net, daha algılanabilir ve toplumsal tabanı daha geniş bir çerçeveye yayılmış bir perspektiftedir. Yani, merkezine, sadece sınıfı ya da

ondan daha dar anlamda hareketi değil, insanı almaktadır. İnsanın özgürleşmesi ve yeniden toplumsal insan varlığına kavuşma mücadelesiyle insandışılaştırıcı sistem arasındaki kavga temelinde yükselecektir.

Kapitalist-emperyalizm bir asra yakın bir süredir izlemiş olduğu ekonomi-politikalarla toplumu ve toplumsallığı atomize ederek, *"insan karakterinde"* ve işçi sınıfının sınıf karakterinde önemli değişimler yarattı. Ama, yukarıda sıralamaya çalıştığım ve kapitalist emperyalizmin doğasının ürünleri olan olgular, toplumsallığın yeni fakat daha etkili bir boyutta oluşmasına gereken zeminleri yaratıyor. Bu zeminler güçlendikçe, kapitalizmin yarattığı *"bencil birey"*in yerini toplumsal birey alacak, insanlık ve toplumsallık karakterini yeniden yapılandıracaktır. Bu acımasız sömürü ve talan düzenine son vererek, sınıfsız, sömürüsüz, özgür toplumu gerçek anlamıyla (sosyalist ülkelerde görülmüş olandan yöntemsel bakımdan farklı olarak) bu zemin üzerinde kuracaktır.

## Sınıf ve Birey

Marxizm'de işçi sınıfının nihaî amacı, sınıf olarak kendi varlığını da ortadan kaldırmaktır. Çünkü, Marx'a göre, insanın gerçek anlamda özgürleşmesi, ancak bütün sınıf egemenliklerinin son bulduğu, sınıfsız, sınıf çatışmasız bir toplumsal düzenin kurulduğu koşullarda mümkündür. Ve bu özgürlük, artık özgür bireylerden oluşmuş toplumun özgürlüğüdür.

Peki, Marx'ın sınıf mücadelesi ve sınıfın kurtuluşuna dair saptamalarındaki bu derinlik; bireyin özgürleşmesi hedefi, sonraki süreçte Marxistlerin literatüründe, örgüt ve mücadele hayatında ve reel sosyalizmde ne kadar yer aldı? Toplum, sınıf, kollektivizm gibi sık tekrarlanan kavramlarımızın içinde bireyin yeri ne idi? Bu sorulara kısaca, *"bireyin yeri silinmişti"*

diye yanıt verirsek abartmış olmayız. Burjuva bireyciliğinin *"toplum yok birey var"* felsefesinin karşısına bir başka uç noktadan *"birey yok toplum vardır"* antiteziyle çıkmak, kapitalizmin *"bencil birey"*inin karşısında gerçek bireyin üstüne çizgi çekmek doğru muydu?

K.Marx, teorik üretiminde sınıfla birlikte bireyi de işlemiştir. Sınıfın bireylerden oluştuğu gerçeğini hiç bir zaman gözardı etmemiştir. Sınıf ve sınıflar mücadelesinin uzun tarihler boyu yaşayan olgular olmakla birlikte insanlığın geleceği açısından geçici kategoriler olduğunu, insanlığın geleceğini sınıfsız, özgür bireylerden oluşmuş bir toplum hedefinin belirlediğini ortaya koymuştur. Ancak, Marx'tan sonraki Marxistlerin teorik üretiminde ve tabii ki buna bağlı olarak pratiğinde sınıf, bireyin yerine geçmiş, ebedi bir kategori gibi abartılmış ve birey sözü edilmez bir konumda kalmıştır. *"Her şey toplum için", "kollektivizm"* doğru şiarları uygulamada öylesine çarpıtılmıştır ki, bu kavramlar komünistlerin özgür birey hedefini adeta bir silindir gibi ezmiştir. Kendisi de bireylerden oluşan işçi sınıfı neredeyse bireyin karşıtı gibi algılanmaya başlamıştır.

Sınıf adına o kadar çok şey yapılmış ve işçi sınıfı o denli abartılmıştır ki, bu abartı ve onun birey olarak istemlerini, özlemlerini, ihtiyaçlarını gözardı eden yaklaşım, olumsuz sonucunu son dönemlerde sosyalist ülkelerde yaşanan olaylarda ortaya koymuştur. İşçi sınıfı adına yapılanlar, sınıfın bireylerine fazla bir şey kazandırmadığı için, işçi sınıfı kendi adına söylenen ve kurulan sendika, parti, devlet vb. ne varsa bunlardan kurtulmak için bir mücadeleye girmiştir.

Marxizm'in birey ve sınıf bütünlüğünün, pratik uygulamalarda gerektiği gibi gözetilmemesi, diğer bir deyişle sosyalizmin birey ve toplum denklemi üzerine uygun bir şekilde oturtulamamış olması, sınıf ya da toplum adına yapılan şeylerin

toplumun bireyleri için şeylere dönüşememesine yol vermiş, sonuçta ne toplumun ne de bireylerin sahip çıkmadığı bir sistem ortaya çıkmıştır.

Örneğin, bütün Marxistler, Marx ve Engels'in Manifesto'da formüle ettikleri, *"şimdiye kadarki tüm toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir"* belirlemesini ezbere bilirler. Marxist yazarlar bu belirlemeyi belki defalarca yazılarına aktarmış, üzerine kitaplar yazmışlardır. Ama yine Marx'ın bir belirlemesi olan, *"her üretim belirli bir toplum biçiminin çerçevesi içinde ve onun aracılığıyla tabiatın birey tarafından mülk edinilmesidir"* yaklaşımı üzerinde hemen hemen hiç durulmamıştır. İşçi sınıfının bireyleri, sadece sınıf birey olarak görülmüş, onun insan birey dünyası gözardı edilmiştir. Oysa, sınıf bireyin dünyası, insan bireyin dünyasından daha dardır. Sınıf bireyin etkinliği, sınıfı oluşturan çerçevenin içinde, onun çıkarları ve amaçları ile sınırlıyken, insan bireyin etkinliği insan doğasının zenginliğini içeren bir sınırsızlığa sahiptir. İşte bundan ötürü, Marxizm'de, soyut insanın gerçek insana, *"toplumsal varlık"* olarak insana dönmesi, sınıf veya zümre üyesi olmaktan kurtulmuş özgür bireye dönüşmesiyle mümkündür.

Kuşkusuz, sosyalizmin ilk evresinde, henüz çalışma zorunluluğu ve işbölümü ortadan kalkmayacağı için, tasavvur edilen anlamda özgür birey düzeyine ulaşmak beklenmez. Ama, ortaya çıkan sonuç, sınıf üyesi olan bireyin de, istemlerinin, ihtiyaçlarının, duygularının ve bireysel etkinliğinin gözardı edildiğini ortaya koymaktadır.

İşçi sınıfı bireylerinin de insan olduğu; insan birey dünyalarının, felsefi, kültürel, sanatsal, ekonomik, politik ve maddesel ihtiyaç zenginliğine sahip olduğu, onun da doğasında tabiatı mülk edinme amacının yattığı bir tarafa bırakılarak, soyut, bireysiz bir işçi sınıfı imajı yaratıldı.

İşçi sınıfının ulusun öncü sınıfı olduğu, devrimde öncülük

görevi bulunduğu, proletarya diktatörlüğünün asli gücü olduğu ve devlet üzerinde egemenlik kurduğu doğrultusunda söylenenlerin, yazılıp çizilenlerin havada kaldığı, laftan öteye gidemediği görüldü.

Sosyalist ülkelerin bu pratiğini kendi koşullarında yeniden üreten devrim sürecindeki Marxist parti ve örgütlerin de, bireyin etkinliğini, parti, örgüt, kollektivite kavramları içerisinde sınırlayıp, insan bireyin zengin dünyasını kucaklayan bir toplumsal mücadele kapsamına ulaşamadıkları ortadadır. Hatta öyle ki, bu kuşakta, örgüt, parti, kollektivite adına, bireyin dünyası siyasallıkla sınırlandırılmıştır. İdeolojik kalıplar, politik sınırlamalar, kültürel, sanatsal etkinliklerin ya üzerine çıkmış ya da bu etkinlikleri boğmuştur. Sonuçta, soyut siyasal insan bireylerden oluşmuş topluluklara dönüşmüştür.

Oysa, Marx ve Engels; *"siyasetin ilkesi iradedir. **Siyasal düşünüş daha çok taraf-tutar** ve mükemmel oldukça, iradenin tümerkliliğine (herşeyi yapabilirliğine) daha çok inandıkça, iradenin doğa ve zihince sınırlılıklarını görebilme olanağı ve toplumsal kötülüklerin kaynağını bulma yeteneği de (ters orantılı olarak) o kadar azalır" (5)* demişlerdi. Bu uyarıyı akılda tutmayan Marxistler, siyasal düşünüşün tarafgirliğinden ve volontarizmin darlığından kurtulamadılar. Bu darlıktan kurtulamadıkları gibi, işçi sınıfına götürdükleri mücadele bilincinde de, işçi sınıfını, dışında bırakıldıkları siyasal yaşayışa isyan boyutunu vurgulayan bir sınırlılık taşıdılar, taşıdık.

Elbette, işçi sınıfı, uygur toplumda, dışında bırakıldığı siyasal yaşayışa isyan edecek, başkaldıracaktır. Ama, esas olarak, işçi sınıfının, dışına atıldığı ve kendi öz emeğinin ürünlerine yabancılaştırıldığı toplumsal yaşayış daha çekilmez, daha vahşicedir. Çünkü burada, sınıfın üyesi birey, kültürel, ahlaksal ve hazsal olarak gerçek insan varoluşunun, insanca yaşayışın dışına itilmektedir. Ve bu siyasal yaşamın dışına itilmek-

ten daha çekilmez ve daha çelişkilidir. Bundan dolayı, işçi sınıfının bu toplumsal yaşayışa karşı ayaklanması yerel veya *"sınırlı olabilir, ama evrensel bir anlamı vardır; siyasal ayaklanma evrensel olabilir ama dev gibi bir kalıbın altında dar bir ruhu saklar" (6)*

Devrim sürecindeki Marxist parti ve örgütlerin, yaşanan olaylardan çıkaracağı derslerden birisi bu olmalıdır. Yani, volontarizmi, iradenin herşeyi çözebileceği yaklaşımını esas alan siyasal düşünüşün tarafgirliğini ve darlığını aşmak, parti, örgüt ya da kollektivitenin parçası bireyin özgür beyinsel faaliyetine alan yaratmaktır. Salt siyasal insan olma sınırlılığından kurtulmaktır.

Bütün bu somut deneyimler göstermiştir ki, işçi sınıfının birey olarak üretimin *"şartı"*na uygun konumlanışından başlayan ve insan birey olarak özgürleşmesini hedefleyen bir süreç ve bu süreci ilerletecek bir sınıf egemenliği tesis edilmedikçe, yöneticilerin iyi ya da kötü niyetleri veya amaçları, sosyalizmi gerçek toplumsal temellerine oturtmaya yetmiyor.

İşçi sınıfının, ulusa, devrime, demokrasiye öncülük etmesi ve siyasal erk üzerinde, geçiş sürecinin sınıf egemenliğini kurabilmesi için, üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı *"bireysel mülkiyet edinme"* sorununun çözümlenmesi gerekiyor.

Marx ve Engels'in, *"şimdiye kadarki tüm toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir"* belirlemesi doğrudur. **Ama sınıf mücadeleleri tarihi ise; belirli bir toplum biçiminde bireyin doğayı ve üretim araçlarını mülk edinme mücadelesi tarihidir.** İnsanlar, tarihler boyunca savaşları, doğayı ve üretim araçlarını mülk edinmek amacıyla yapmışlardır. Bu savaşlar ve üretim sürecinde, toplumun bir kesimi özel mülk edinme çabası içinde olmuşken, bir kesimi de toplumsal mülk edinme (ortak mülkiyet sahipliliği temelinde bireysel edinim) çabası içinde olmuştur. İlkel komünal toplumdan, sınıflı toplu-

mun en sonuncusu olan kapitalist toplum sistemine kadar, bu iki ayrı mülk edinme anlayışı ve edimi birbiriyle çatışma halinde devam etmiştir. İşte, sınıflar bu doğayı mülk edinme savaşımı üzerinde oluşmuş ve toplumlar tarihi bu sınıfların mücadele tarihi olmuştur.

Sınıf ve birey bütünlüğüne bu perspektifle yaklaşılmalıdır. Yani, ne birey sınıfın yerine konup, ona birey olduğunu hissettirecek topluluktan koparılmalı, ne de topluluk bireyin yerine geçirilerek kendisini meydana getiren bireyleri gözardı etmelidir. Tersi durumda ne sınıfın, ne de bireyin birbirini oluşturan, bütünleyen istemleri ve ihtiyaçları yerli yerine oturtulamaz. Sınıfın istemleri bireyin istemlerinden uzak, ondan ayrı soyut talepler dizisine dönüştürülür ki, bu durumda ne sınıf üyesi birey, ne de sınıf gerçek anlamda birşey kazanmış olamaz.

## Kollektivizm

Toplum ve birey ilişkisine yaklaşımda ortaya çıkan çarpıklık kendisini daha çok kollektivizmin kavranması ve uygulanmasında gösterdi. Gerek üretimde, gerek sosyal yaşam gerekse de daha özelde örgüt yaşamında kollektivizmin gerçek içeriğinden uzaklaşılması bir dizi olumsuz sonuçlar doğurdu.

Kollektivizm öyle bir hale geldi ki, bolca asalak üreten, yeteneksizlerin yeteneklileri yönettiği bir çarka dönüştü. Çünkü, bireyin etkinliğinin ve üretkenliğinin arttığı yerde başlaması gereken kollektivizm, tersine çevrilmiş, bireyin etkinliğinin ve üretkenliğinin bittiği, bireyin eridiği noktada başlamıştı. Üretimin her alanında, kollektiflik arkasına gizlenen, kurnazlık yetenekleri gelişkin asalaklar, üretilmiş olan değerlere sahiplenerek gerçek üreticilerin geri plana itilmesini sağlıyordu. Gerek maddi üretimde, gerekse düşünce üretiminde kollekti-

vizm çarkının ürettiği asalaklar ön plana çıktılar. Bunun başlıca nedeni bireyin anlayış olarak küçümsenmesi, sınıfın ve kollektivizmin dışında bir varlık gibi görülmesiydi.

*"Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için"* özdeyişinden *"hepimiz birimiz için"* bölümü adeta çıkartılmıştı. *"Birimiz hepimiz için"* bölümü ise içeriğinden uzaklaştırılmış, o *"hepimiz"* denilen kollektivite adına, öne çıkan bürokratların ve asalakların örtüsü haline getirilmişti.

Böylece, kollektivizm, üreten bireylerin değerlerinin toplamı değil üretmeyenlerin de değerlere şurasından burasından tırtıklayarak sahiplenmesi düzeyine indirgendi. Özgül bir alan olarak ele alındığında, örgüt hayatında bu, iş yapanların değil, laf yapanların büyük bir kıskançlıkla sarıldığı ve onun sayesinde öne çıktığı bir mekanizmaya dönüşmüştü. Değilse, Boris Yeltsin gibi bir şarlatanın, Todor Jivkof gibi bir *"pişman"*ın yönetici mevkilere gelip uzun yıllar kollektivitenin sırtında bir kambur gibi taşınmalarını anlamak mümkün değildir.

Kuşkusuz, paylaşmak, kollektif düşünceye ve davranışa sahip olmak, devrimcilik bir yana herşeyden önce insan olmanın bir gereğidir. Hayvanlar aleminden farklı olarak insanlar toplumsal düşünen yaratıklardır ve toplumsal düşünme edimini, hem kendi hayatını hem de maddi hayatı yeniden üretirken zorunlu olarak içine girdikleri toplumsal ilişkiden alırlar. Bu bakımdan, herşeyi kendinde menkul gören burjuva *"bencil bireyi"* bile midesine doldurduklarını bir toplumsal ilişkiyle sağlar. Bu bakımdan gerçek birey toplumsaldır ve birey olma özelliğini bir topluluk içinde bulunmasından alır. Şöyle de söylenebilir; ortada bir topluluk yoksa, onun içinde ayrı bir birey olduğunu duyumsayan birey de yoktur. Bu denklem öylesine doğru orantılı kurulmuştur ki, topluluk ve birey; kollektivizm ve bireysel üretim birbirinin ayrılmaz parçalarıdır.

Ama, kollektif mülkiyet, kollektif üretim adına üretme-

den yiyen, çalışmadan alan bir dizi parazitin türetilmesi, bir de buna partililik adına partililik avantajını kullananların eklenmesi, kollektivizmin yara almasına, içinin boşaltılmasına, dolayısıyla da reel sosyalizmin bolca parazit üreten bir sisteme dönüşmesine yol vermiştir.

Kapitalizm insanları bencil bireycilik pençesine alıp çürümeye götürürken, sosyalist ülkelerde kollektivizm adına uygulanan yöntem de yığınla asalak yetiştirerek çürümeye götürmüştür. Boris Yeltsin gibi, CIA uzmanlarının bile *"demagog"* olarak tanımladıkları bir şarlatanın Sovyetler'in en büyük cumhuriyetlerinden Rusya'nın devlet başkanlığına seçilmesi bu çürümenin açık bir göstergesidir. Stalin bir zamanlar İngiliz proletaryasının, yönelticileri karşısındaki tutumunu eleştirerek, kendilerinde olsa, işçi sınıfının öyle liderleri *"boğup"* kuyuya atacağını söylüyordu. (Attı da!) Bugün dirilip de Rus işçilerinin Boris Yeltsin gibi kişiliksiz ve Sovyetler'i dağıtmaya çalışan birini devlet başkanlığına seçtiklerini görse ne derdi acaba?

Bilim ve felsefi üretim alanında da durum böyleydi. Düşünsel üretim yapanlar, kollektif görüş adına parti programı, Kongre belgeleri ve devlet kararnameleri gibi belgeler etrafında dönüp durdular. Yeni şeyler üretmek, teorik derinlik ve görüş zenginliği oluşturmak için fazla bir çabaya girmediler. Çünkü kollektif görüşün dışına çıkma korkusu, onun tekrarına dönüşüyor, bu da düşünce tembelliğine yol açıyordu. Kollektivitenin ürettiğiyle yetinen insanlar, kendileri için, kendilerinin yerine düşünen bir mekanizmanın varolduğu rehavetiyle, beyinlerini tembelleştirdiler. Ve herşeyi partiden öğrenmek ve partinin öğrettiği herşeyin doğruluğuna inanmak yanılsaması doğdu. Eleştirel düşünce hemen hemen ortadan kalktı.

Bu yaklaşım, dünya Marxistleri arasında öyle bir gelenekleşti ki; birçok insan, *"ben Marxizm'i partimden öğrendim"* diyerek, Marksist felsefeyi bir partinin ideolojik sınırları içine

hapsetmekte herhangi bir sakınca görmemeye; tersine bunu bir erdem gibi algılamaya başladı. Bir partinin ideolojik çerçevesinin, Marxist felsefenin ancak bir bölümünü kapsayabildiği gerçeği gözden kaçırıldı.

Peki, kollektivizm, sosyalist ülkeler pratiğinde bu hale sokuldu da, devrim sürecindeki Marxist parti ve örgütlerde daha verimli işliyor mu? Hayır. Bu kuşakta aynı sorunların ve olumsuzlukların mini maketleriyle karşı karşıyayız. Reel sosyalizmdeki uygulamaları kendisine prototip olarak alan bu kuşaktaki Marxist partilerin de (kendi çapları ölçüsünde) bir dizi parazit yarattığı, kollektiviteyi üretken bireylerin etkin katılımı olmaktan çıkardığı, düşünsel tembelliği beslediği ve eleştirel düşünceyi ortadan kaldırdığı bir gerçekliktir.

Kollektivitenin bu yanlış kavranışı ve uygulanışı, profesyonelliği neredeyse kendi başına bir mesleğe dönüştürdü. Profesyonellik, işsiz insanların altına sığındığı bir şemsiye olmaya başladı. Gerçek anlamda profesyonellik; bir dalda uzmanlaşmak, devrime uzmanca katılmaktır. Oysa, uygulamada, başka bir işi olmadığı için partiden (ya da devletten) maaş alarak devrim (ya da sosyalist devlet) için çalışan kadrolar profesyonel olarak isimlendirilmeye başlandı. Öyle ki, profesyonellik, işsizler ve yeteneksizlere iş bulma kurumuna dönüştü. Böylece, gerçek anlamda profesyonellik ve profesyonel kadrolarla, işsiz olduğu için profesyonel olanlar arasındaki ayrım görünmez hale geldi.

Bir başka yönden kollektivitenin, yetersizlik ve bilgi yoksunluğunun sığınağı olarak kullanılması ona az zarar vermedi: Marxist felsefenin bütünlüğü ve derinliğini yeterince kavrayamamış, Marxist yöntem-bilime dayanarak çözümleme yeteneğini geliştirememiş birçok yönetici kadro, kollektivizm arkasına sığınarak, bilgisizliğini, yetersizliğini gizlemeyi başarır oldu. Bu örtü, birey olarak o yöneticinin kendisine de zarar

verdi. Çünkü, bu sığınak, onu kendisini geliştirmek ve yeterli hale getirmek doğrultusunda kamçılayacı değil varolan düzeyi koruyucu bir etkene dönüşüyordu. Yetersizliğin, kişiyi bazı sorunlar karşısında çözümsüzlüğe soktuğu durumlarda ise, temsilcisi olduğu kollektifin üniformalarına bürünüp, *"bu yönetici organın kararıdır"* ya da *"kollektifin görüşü budur"* diyerek durumu idare etmek başvurulan çözüm yöntemi oldu.

Kuşkusuz, kollektif yapılarda, yönetici organların görüşleri, kararları bağlayıcıdır. Ama, bir kararın bağlayıcı olması başka, fakat o kararın doğru olup olmadığı başka şeydir. Ayrıca, merkezi bir kararın doğru olup olmadığı başka şeydir. Ayrıca, merkezi bir kararın doğru ve bağlayıcı olmasıyla inandırıcı olması da aynı şeyler değildir. Sıra bağlayıcı olan bir kararın doğruluk ve inandırıcılığını kadrolara anlatmak ve kavratmaya gelince, işte o zaman iş yönetici kadroya düşmektedir. Yönetici kadro bu yeteneğe sahipse, üretken ve katılımcıysa sorun yok... Fakat, kollektivite, bu durumda yapılacak ajitasyon ve demagojinin sığınağına dönüştürülüyorsa, o zaman sorunlar katlanmaya başlıyor.

Bu nedenle, kollektivizmi, bilgisizliği, yetersizliği maskelemenin bir sığınağı olmaktan çıkartmak gerekiyor. Kollektivite, üretken katılım ve bireysel aktivitenin yarattığı değerler toplamı olmalıdır. Böylece, üretken birey kollektiviteyi besler geliştirir, kollektivite de bireyi geliştirir. Öteki durumda, pratik deneylerimizden de gördüğümüz gibi, hem birey, hem de kollektivite gelişemiyor, güdükleşiyor. Yetenekleri gelişmiş ve katılımcı olmayan birey kollektiviteye, kollektivite de üreteken bireye zarar vermeye başlıyor.

Öte yandan, kollektivizmi, bir yapı içinde bulunan herkesin aynı şarkıyı aynı tondan söylediği bir tekseslilik olarak görmek yanılgılarını da gidermek gerekiyor. Kollektif görüş, kollektivizm monologla değil, diyalogla oluşturulur. Parti ya da

örgütün monolitikliği, yanlış olarak, düşünce üretiminde, görüşlerde tekseslilik olarak anlaşıldı. Monolitik, örgütlü düzende eylem için geçerlidir. Çoksesli, diyaloğa dayanan bir üretim sürecinin sonunda varılan kararın hayata geçirilmesinde monolitik davranış zorunludur ve bunun da üzerine oturduğu temel eylem birliğidir. Yani, eylemde birlikte davranmak, bir tek kişi gibi davranmaktır.

Bu nedenle, görüş üretiminde, politika oluşturulmasında parti veya örgütün bütün üye ve organları alabildiğine özgürce katılım sağlamak, herşeyin bir merkezde üretilip yukardan aşağıya empoze edilmesini beklemek zorundadır. Kollektif görüşü beklemek adına herşeyin merkezden beklenmesi, örgütlü yapılarda müthiş bir düşünce tembelliği yaratıyor. Bu yaklaşım düşünsel tembelliğin yanında, politikayı tartışmak, politika üretmek konusunda da bir cesaretsizlik yaratıyor. İnisiyatifin gelişememesi ya da körelmesi buradan kaynaklanıyor. Herhangi bir politik olayda, gelişmede, *"merkezin konuyla ilgili görüşü gelmeden bir politik belirlemede bulunursak acaba merkezin belirlemeleriyle çakışır mı; çakışmaz da ters düşersek kollektivite bozulmaz mı"* kaygılarından hareketle inisiyatif geliştiremiyorlar. Bu durumda kadrolar giderek ya apolitikleşiyor, ya da merkezin ürettiği politikayı irdelemeden, eleştirel bir yaklaşımda bulunmadan olduğu gibi kabul edip terarlama konumunda kalıyor.

Böylece, iradenin tek merkezde oluşturulması ve ona bağlanması; insiyatif körelttiği gibi, diyaloğu ortadan kaldırıyor, eleştirel düşünceyi etkisizleştiriyor ve doğal olarak iradenin sınırlılığının yarattığı darlığı geliştiriyor. İradenin bağlayıcılığı, beklenenin tersine tutuculuğa yol veriyor.

Böyle işleyen ya da işletilen bir kollektivite verimsiz, üretkenliği düşmüş, kısır bir kollektivitedir. Örgütlü yapılar içinde kollektiviteyi bu konuma getiren nedenlerin başında, yönetim

mekanizmalarının yetersizliği, bilgi birikim düzeyinin düşüklüğü bulunuyor. Bu yetersizlik, *"kollektivitenin iradesi", "karar", "kurallar", "ilkeler"* vb. birçok kavramı, kendisine bir sığınak haline getiriyor ve tutuculuğu besleyen bu sığınaklar bir kısır döngü yaratıyor.

Kollektiviteyi, bu kısırlık ve verimsizlik demek olan tekdüzelikten çıkartmak gerekir. Parti veya örgütün bütün mensupları, düşünce üretiminde çeşitliliğin getireceği zenginlikten korkmamalı, monoloğun yerine diyaloğu tesis etmelidir. Birilerinin kendileri için ve kendilerinin yerine düşünmesini beklemeden, düşünce-eylem üretimine aktif bir şekilde katılmalıdır. Gerçek kollektivitenin devrimci bireylerden istediği şey, onların *"çarkın iyi yağlanmış birer dişlileri"* olmaları değildir. Kendi praksisini (yani, düşünsel katkı ve eylemden oluşan dünyayı *"dönüştürme"* İŞ'ini) yaratabilen, özgür bireylerdir. Özgürleşme kavgasına kendilerini özgürleştirerek başlayan üretken bireylerin oluşturduğu kollektivite kendisinden beklenen verimi sağlayabilir. Değilse, kendi yaptığına kendi tapan ve kendi oluşturduğu iradeyi kendi ayağına bir bukağı gibi sararak tutuculaşan bireylerin biraraya gelmesi kollektivizm değildir.

Kuşkusuz, çoğunluğun oluşturduğu ve benimsediği görüş eylemde bağlayıcı olmalıdır. Ancak, çoğunluğun ortak iradesinin bağlayıcılığı, başka görüşlerin üretilmesinin ve eleştirel değerlendirmenin önüne engel olarak dikilmemelidir. Çoğunluğun iradesinin temsilci merkezi, yasaklarla, kararlarla, kurallarla değil; bilgisiyle, yetenekleriyle, birikimleriyle yanlış görüşlerin yanlışlığının ortaya konmasını sağlamalıdır.

Eylemde birlik ilkesi, hiç bir zaman düşüncede birlik düzeyine indirgenemez. Eylemde birlik ilkesi ne kadar sıkı korunuyorsa, düşünce üretiminde özgürlük de o kadar geniş olmalıdır.

Demek oluyor ki, kollektivite, esas olarak işte, eylemde birliğin temeline oturtulmalıdır. Eylem sürecinde tek vücut olmak devrimci eylemin başarısında ne kadar önemliyse, görüşlerde ve düşünce üretiminde zenginlik ve çeşitlilik de, eylemsel kapasitenin artırılması için o kadar önemli bir faktördür. Aynı şeyleri söyleyen ve aynı şeyleri düşünen (ki pratikte bu mümkün değildir ama, çarkın iyi bir dişlisi olma yaklaşımı bu tekdüzeliği yaratır) insanların eylem kapasitesi o oranda dar ve tek tiptir. Yeni eylem biçimleri ve alanları yaratabilmek için eylemin vazgeçilmez parçası olan düşünsel üretim zenginliğine, farklı fikirler arası diyaloğa ihtiyaç vardır. Bu diyalog sonucu ortaya çıkan eylemlerde kollektif davranış bir zorunluluktur. Ama düşünce üretimi, doğası gereği bireyseldir. Yani her bireyin kendi düşüncesi vardır, ya da olur. Kollektivite, bu bireysel düşünce üretimi ve katılımını örgütlü eylem düzeyine yükseltmek için vardır. Değilse, kollektif düşünce diye bir şey olmaz. İnsanın bir tek beyni vardır. Düşünce ise bu beyinin ürünüdür. Kollektivite, her beyinin bireysel ürünlerinin birbiriyle diyaloğunu sağlar, ortak görüşlere bu diyalogla ulaşılır.

Burada, şu noktaya açıklık getirmek gerekiyor: Her teori, ya da her düşünce bir ideoloji değildir. Teori ideolojiden farklıdır. Bir teorik tespit, tahlil ya da varsayım, ancak bir örgüt tarafından benimsenip eylemin kalkış noktası haline getirildiği zaman ideolojiye dönüşebilir. Bu anlamda, teori daha bağımsız ve daha zengin bir kapsama sahipken, ideoloji nispeten dardır ve bağımlıdır. Kollektivite tarafından eylemin kalkış noktası yapılacak ortak bir görüşe (ideolojiye) dönüştürülmemiş teori, bağımsız bir teorik belirleme olarak vardır. Buna rağmen, herhangi bir teorik belirleme, örgüt ya da kollektivite tarafından ideolojik olarak eylem manivelası haline getirilmemiş olsa bile, o teorik belirlemeye uyan bir eylemlilik ge-

liştiriliyorsa, resmen değil fakat fiilen o teorik tespit ideolojiye dönüşmüş demektir. Tersi de doğrudur... Yani, kollektif irade tarafından benimsenmiş ideoloji, pratik eylemin bir muharrik gücü işlevini yerine getirmiyorsa, o ideolojinin ya da ideolojik görüşün varlığı ile yokluğu arasında önemli bir fark yoktur.

Çünkü, ideoloji yapısı gereği pratik eylemin bir alt yapı malzemesidir. Pratik eyleme zemin teşkil etmeyen, eylemi oluşturup biçimlendirmeyen bir ideoloji olsa da olur, olmasa da... Bu nedenle, sık sık, ideolojide başka şeylerin söylenip, pratik eylemde başka şeylerin yapıldığına tanık olunmaktadır. Eylemde bulunan insanların bilincine ne kadar yansıyıp yansımadığı belli olmasa da, ideoloji ile eylemin uyumsuzluğu, sürekli bir çelişki üretir ve bu çelişki o insanları yorup, yıpratmaya başlar. Eyleme zemin olamayan, onun alt yapısını örmeyen ideolojiler, hem kendileri havada kalırlar, hem de eylemin bir boşluğa sarkmasına neden olurlar.

Böylesi durumlarda kollektivite, ya ideolojik önermelerini değiştirmek, ya da eylemini ideolojiye denk bir düzleme getirmek durumundadır. Aksi halde, kollektivitenin kendisinin de ayakları sağlam zemine oturamayacaktır. Dünyayı dönüştürme mücadelesinde insanın praksisi düşünce ve eylemin birliğinden oluşuyor, bu ikisinin aynı anda yapılmasını gerektiriyorsa, dar anlamıyla örgüt yaşamında militanın praksisi; ideoloji ile eylemin uyumunu şart koşar. Uyumsuzluğun ve çelişkilerin sürdüğü koşullarda bir bunalımın içine doğru sürüklenmekten kurtulunamaz. Bu, bugün konuşma dilinde, *"kafaların yeterince açık olmaması", "kafa karışıklığı", "ideolojik netliğin olmaması"* biçiminde ifade edilmektedir. Kuşkusuz, evrenin sonsuzluğu karşısında insanın zihnî faaliyetinin sınırlılığı; hiç bir zaman net, kesin, tamamlanmış ve mutlak olarak son şeklini almış bir düşüncenin olmayacağı anlamına gelir. İnsanın

zihnî faaliyeti de sürekli kendini yenilemek, geliştirmek, duyumlanabilir dünyanın zihine yansımalarını bilinç olarak üretmek zorundadır. Bu bilinç; insanın hem dünyayı, hem de onun zihine yansımalarını; yani kendi zihnî üretimini eleştirel değerlendirdiği oranda netleşecek, ama her netleşme bir başka muğlaklığı, açıklanmaya muhtaç bir başka yönü açığa çıkaracaktır.

Ne var ki, böyledir diye, hiç bir konuda netliğe ulaşmak için çalışmamak gerektiği sonucu çıkmaz. İnsanlar, önüne koydukları sorunların çözümünde bilinç açıklığına ihtiyaç duyarlar. Bugün için çözümleyici bilinç yarın yetersiz hale gelebilir. Onun için, kişinin zihnî ürünlerine eleştirel yaklaşması, tutucu olmaması, kendi ürettiklerine tapmaması şarttır. Diyalektiğin, *"yalınçtan bileşiğe doğru", "basitten karmaşığa doğru"* helezonik işleyişi, insanların zihni faaliyeti için de geçerlidir. Ve insanın düşünsel faaliyeti de sürekli kendisini bir üst boyutta yenileyerek gelişir.

Bütün bunlardan şu sonuç çıkıyor; birçok konuda olduğu gibi, kollektivizm ve kollektivitenin yaratılmasını da yeni baştan ele alıp değerlendirmek, dün tekrarlana tekrarlana *"doğru"* yanılmamasına yol açan bir çok kavramı ve uygulamayı eleştirel irdelemeden geçirmek, dün çözümlemede yeterli olan bilincin bugün yeterli olamayacağını görmek zorundayız.

Aslında, Marxizm'in toplum bilimini tümüyle yeniden incelemeli, Marxist felsefeyi, bugüne kadar uygulanan yöntemin tersinden yeniden üretmeliyiz. Yani, bugüne kadar uygulanagelen, *"karmaşıktan basite"* dönme yöntemini terketmeli, yeniden diyalektik yönteme dönerek, *"yalınçtan bileşiğe", "basitten karmaşığa"* doğru helezonik yükselişi esas almalıyız.

Sosyalist ülkelerin bugün geldikleri yerden döndükleri yere bakılacak olursa, *"yalınçtan bileşiğe doğru"* bir gelişim seyri izlenmediği kendiliğinden ortaya çıkar. Gerek mülk sahipliği

alanında kollektif mülkiyetten (uygulamada devlet mülkiyeti biçimini alan) özel mülkiyete dönüş, gerekse düşünsel alanda *"resmi ideoloji"*den özgür düşünce üretimine, toplumdan bireye dönüş; bütün bu alanlarda diyalektiğin *"basitten karmaşığa", "yalınçtan bileşiğe"* gelişim sürecini tersinden işletmiş olduklarını gösteriyor. Bugün, eskiden yaptıkları birçok şeyi yeniden tersine çevirdiler.

Ancak, bütün bunları sadece tersine döndürerek ele almakla sorunlar çözümlenmez. Çünkü, terslik sadece uygulamada değildir. Marxist yöntem-bilimin, *"basitten karmaşığa", "yalınçtan bileşiğe"* yöntemini tersinden işlettiler. O nedenle, bu tersliğin bilinçlerde giderilmesi, Marxist felsefenin, tersinden işletilen yöntemlerden kurtarılması gerekiyor. Ama ne var ki, sorunların çözümüne pragmatik yaklaşıldığı, teorik bazda beklenen çözümlerin üretilmediği görülüyor. Teorisiz pratiğin fazla işe yaramayacağı noktasından hareketle söyleyebiliriz ki, bu pratik tedbirler sosyalizmin sorunlarını çözmeye yetmeyecek, onu çöküşten kurtaramayacaktır.

Yaşanan bu deneylerden, konumuzla ilgili çıkarmamız gereken dersleri; kollektiviteyi bireyin yaratıcılığını ve inisiyatifini körelten bir mekanizmaya dönüştürmekten kaçınmak olarak özetlemek mümkündür. Nasıl ki, Engels'in deyimiyle, *"insanların toplumsal tarihi, her zaman onların bireysel gelişimlerinin tarihi"* ise, ve nasıl ki, *"bütün düşünceler deneylerin ürünü" (7)* ise, her birey kendi gelişimi ve deneylerinin ürünü olan düşüncelerini özgürce üretmeli, bu bireysel değerlerin toplamı kollektiviteyi oluşturmalıdır. İnsan toplumunun yalınçtan bileşiğe doğru gelişme diyalektiğinde olduğu gibi, kollektivite de bireyden çoğula doğru örülmelidir.

## Antagonizma ve Sınıfsız Toplum

İnsanlığın binlerce yıllık, eşitlik, adalet, kardeşlik ve bunların sonucu olan sınıfsız toplum ütopik ideali, Marx tarafından gerçek temellerine oturtularak bilimsel bir dünya görüşü ve dünyayı dönüştürme eylemi olarak yeniden üretildi. Sınıfların ve sınıf çatışmalarının varolduğu, bu çatışmanın siyasal anlatımı olan devletin, devlet olarak varlığını sürdürdüğü koşullarda, toplumun eşitlik, adalet ve kardeşliğe ve bunların ürünü olan gerçek özgürlüğe ulaşmayacağını saptadı. Ve dedi ki; madem ki, sınıf antagonizmalarına dayanan bu dünya insanın insanca yaşamasına aykırı koşulları içermektedir, öyleyse bu koşullar değiştirilmeli, dünya insanca yaşanacak bir dünyaya dönüştürülmelidir.

İnsanlığın önüne, onun bütün geçmiş tarihinden süzülüp damıtılan bundan daha somut, bundan daha gerçek ve bilimsel bir hedef konulamazdı. Ekim Devrimi, bu bilimsel ve somut amacın bilinçli bir ürünü olarak gerçekleşti. Onun ideallerinde gerçek hümanizmaya ulaşmak, sınıfsız toplumu yaratmak vardı. Ancak, proletarya, Kapitalizmin kendi kendisini yadsıyacak öğelerinin yeterince olgunlaşmadığı bir ülkede ve tarihi dönemde, erken zaferle karşılaştığı için, bu erken zafer, bir çok konuda olduğu gibi, sınıfların ortadan kalkması ve sınıfsız topluma ilerlemesi konusunda da hedeflerine ulaşamamasına neden oldu. Yetmiş kusur yıl sonra, elde edilen bu zaferin *"geçici bir zafer"* olduğu ve yeni zaferler elde etmek için hazırlanması ve savaşması gerçeğini kabul etmek zor olsa da, gerçeklerin inatçılığından kaçınılamaz.

Ekim Devrimi'nden sonra, çatışmalı sınıflardan birisi, yani burjuvazi ortadan kaldırıldı; toplumun ezen ve ezilen sınıf antagonizmasına dayanan çelişkisi çözümlendi, fakat proletarya

sınıf olarak varolmaya devam etti hem de Marx'ın tanımladığı, *"işgücünden başka satacak hiç bir şeyi bulunmayan"* bir sınıf olarak...

Neden böyle olduğunun cevabı bir veya iki değil, çok... Buraya kadar üzerinde durduğumuz her bir bölümün içinde bu sorunun cevabının bir parçası var. Bu bölümde de yine cevapları ortaya çıkarmaya çalışacağım.

## Toplumsal Evrimin Siyasal Devrimi Gerektirmesi

Marx'ın, *"toplumsal evrimin siyasal devrimi gerektirmekten çıktığı bir günün gelmesi ancak artık sınıfların ve sınıf çatışmalarının kalmadığı bir düzende olacaktır"* belirlemesi Marxistler tarafından iyi bilinir. Ve bu belirleme, Marx'ın, toplumsal gelişme ve devrim ilişkisine yaklaşımının temelidir.

Sosyalist ülkelerdeki olayların ortaya çıkardığı deneyler ışığında bu belirlemeden ne anlaşılması gerektiği üzerinde yeniden durmak gerekiyor. Gerekiyor çünkü, antagonist sınıfların bulunmadığını bildiğimiz sosyalist ülkelerin hemen çoğunda, siyasal devrim denebilecek değişiklikler meydana geldi. Toplumsal evrim, bu ülkelerde, siyasal devrimleri gerekli kıldı. Acaba bu, çatışmalı sınıfların ortadan kalkmamış olduğuna mı işaret ediyor? Yoksa, bu siyasal çatışmaların temelinde yatan nedir?

Sosyalist ülkelerin tümünde, burjuva sınıfın ortadan kaldırıldığı, dolayısıyla antagonistik çelişkileri olan sınıfların kalmadığı doğrudur. Fakat buna rağmen, biçimleri birbirinden farklı olmakla birlikte, bu ülkelerde, sosyalizmin kurulduğunun ilan edilmesinden onlarca yıl sonra siyasal devrimler meydana gelmiştir.

Birileri çıkıp, *"sosyalist ülkelerde burjuvazi ortadan kaldırıl-*

*dı ama yerini bürokrasi aldı"* diyerek bu gelişmelere kendince bir yorum getirebilir. Ancak bu yorumun bilimselliği tartışılır. Böylesi bir sav, sorunun kaynaklarının bulunmasına ve netlik kazanmasına katkıda bulunamaz. Dahası, tartışma ve irdeleme gereğini ortadan kaldırır.

Çünkü, herşeyden önce, bürokrasi bir sınıf değildir. Hem kapitalist, hem de sosyalist sistemde ve de daha dar anlamda her sınıfın içinde, devletin (ya da siyasal erkin) ürettiği bir *"meslek"* grubudur. Bürokrasi bir katman, yani bir toplumsal kesim bile değildir. Şüphesiz, sistemin arıza yapmasında ve tıkanmasında önemli bir etkendir. Ama devletli sistemlerin kaçınamayacağı bir yaratıktır.

Eğer bir sistemde, üstelik de sosyalist sistemde bürokrasi doğuyor ve bir bütün olarak sistemi önemli ölçüde etkiliyorsa, suçlu bürokrasi değildir. Ya da bürokrasi suçlanarak sistem aklanmış olmaz. Çünkü, bürokrasi neden değil sonuçtur. Bürokrasi kendiliğinden doğmaz. Onu sistem yaratır. Yani, bürokrasi sistemde yaratan değil, yaratılandır. O nedenle bürokrasiyi değil; onu yaratan sistemi irdelemek, sistemin, bu olumsuzluğu üreten arızalarını bulmak gerekir. Bürokrasiyi günah keçisi ilan etmek, sistem hakkında hiç bir şey söylememek demektir. Bundan dolayı, bürokrasiyi önemli bir neden olarak görüp üzerinde durmuyorum. Onun için, esas olarak, ezen ve ezilen sınıflar anlamında çatışan sınıfların olmadığı bir toplumda, çatışma boyutuna çıkan çelişkilerin nasıl doğduğu ya da bu çatışmalı çelişkiyi nelerin yarattığı üzerinde durmak istiyorum.

Marx, *"toplumsal evrimin siyasal devrimi gerektirmekten çıktığı bir günün gelmesi ancak artık sınıfların ve sınıf çatışmalarının kalmadığı bir düzende olacaktır"* derken yanılmış mıdır? Hayır. Marx yanılmamıştır. Eğer sosyalizm, Marx'ın bu bilimsel öngörüsü doğrultusunda sınıfları ortadan kaldırsaydı;

yani, proletarya da artık kendisini bir sınıf olmaktan çıkaracak bir gelişme içinde olsaydı, bugün çatışma boyutuna varan ve siyasal devrimleri gerektiren çelişkiler bu boyutta olmayabilirdi. O nedenle, Marx'ın bu belirlemesi bilimsel bir doğrudur ve bugün de geçerlidir. Yanlış olan, Marx'ın bu belirlemesi değil; sınıfları ortadan kaldırma yöntemidir.

Marx'ın belirlemesine göre, antagonist sınıfların ortadan kaldırılması, diğer deyişle kapitalist özel mülkiyetin son bulması, işçi sınıfının da kendisini ortadan kaldırmasının bir ön girişimidir. Çünkü, proletaryayı proletarya yapan toplumsal koşul, kapitalist özel mülkiyettir ve kapitalist özel mülkiyetini sürdürmek için çalışan burjuvazidir. Dolayısıyla, proletarya, karşıtı olan sınıfı ortadan kaldırdığında, onu proletarya yapan üretim ilişkilerine son verdiğinde, artık kendisini de bir sınıf olarak ortadan kaldırmanın adımını atar. Bunun için, Marx'a göre, işçi sınıfı, ne kendisini toplumda mutlak bir biçim olarak sürdürmek amacıyla, ne eski sınıfın yerine kendi egemenliğini tesis edip devam etmek amacıyla, ne de burjuvaziyi yok etmesine rağmen hala emek gücünü satarak geçimini sağlamak amacıyla mücadele eder.

*"İşçi sınıfının kurtuluş mücadelesi, sınıfsal ayrıcalıklar ve tekeller elde etmek için değil, eşit hak ve yükümlere sahip olmak, her türlü sınıf egemenliklerini ortadan kaldırmak için yürütülen bir mücadeledir." (8)*

Proletaryanın mücadelesinin bu açık içeriği, uygulamada tersyüz oldu. Ve proletaryanın bir sınıf olarak varlığı öyle abartıldı ki, *"toplumun mutlak bir biçimi"* olarak algılandı ve onun adına, *"yeni tekeller", "yeni ayrıcalıklar"* ve *"egemenlik"* vazgeçilmez *"haklar"* olarak görüldü. Dolayısıyla, proletaryanın bir sınıf olarak ortadan kalkması için hiç bir şey yapılmadığı gibi burjuvaziyi (eski egemen sınıfları) ortadan kaldırarak kendisi hakkında da hükmünü vermiş olan proletaryanın

bu süreci kesintiye uğradı. Emeğini, kendi adına kurulan devlete satarak geçinen ve sınıf olma özelliği olduğu gibi süren proletarya, bunun için Marxist bakış açısına göre, gerçek zafere ulaşamadı. Marx; *"proletarya zafer kazanırsa, bu onun toplumun mutlak biçimi olduğu anlamına gelmez, çünkü proletarya ancak karşıtının yanısıra kendisini de ortadan kaldırarak zafer kazanabilir" (9)* diyordu. Demek ki, sömürücü sınıfın ortadan kalkması, tek başına yeterli değildir ve proletaryanın henüz kesin zafere ulaştığı anlamına gelmemektedir.

Sınıf egemenliği ve siyasal erk planında ortaya konan pratik ise, sorunun daha vahim boyutlara çıkmasını sağladı.

Marx, işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin *"her türlü sınıf egemenliklerini ortadan kaldırmak için yürütülen bir mücadele"* olduğunu vurguluyordu. Uygulamada ve tabii ki bu uygulamanın teorileştirilmesinde, işçi sınıfının sınıf egemenliği, tartışılmaz düzeyde fetişleştirildi ve bu egemenlik sosyalist toplumun mutlak biçimi haline getirildi. Bu egemenliğin resmi ifadesini bulduğu proletarya diktatörlüğü, bir devlet biçimi olarak kalıcılaştırıldı.(*)

Marx'ın sözünü ettiği, *"her türlü sınıf egemenliklerinin ortadan kaldırılması"*nın içinde, proletaryanın sınıf egemenliği de vardı. Şöyle açıklıyordu:

(*)Bu uygulamanın teorileştirilmesi, bizim gibi devrim sürecindeki Marxist partilere programatik yansıması mantıken bile ters gelen öyle formülasyonları ortaya çıkardı ki, devrimde ve burjuva egemenliğinin yıkılmasında proletaryanın en çok ihtiyaç duyacağı proletarya diktatörlüğü *"sosyalizm aşamasına"* ertelendi. *"Birinci aşama"*da *"demokratik iktidar"*la burjuva egemenliği yıkılacak, *"ikinci aşamada"* yani *"sosyalist aşamada"* ise *"proletarya diktatörlüğü"* devreye girecekti. Yani, burjuvazinin egemenliği ve kalıntıları *"demokrasi"*yle, sosyalizm *"proletarya diktatörlüğü"* ile kurulacaktı. Proletarya diktatörlüğünü, sosyalizmin tartışmasız siyasal erk biçimi olarak gören bu formülasyonlar, uygulamada sosyalizmi bugünkü çıkmaza sürükledi, bizlerin de önemli bir teorik açmazı oldu.

*"Bu, eski toplumun yıkılışının ardından yeni bir siyasal erkte kendi anlatımını bulan yeni bir sınıf egemenliğinin geleceği anlamına mıdır? Hayır. İşçi sınıfının kölelikten kurtulmasının koşulu, bütün sınıfların ortadan kalkmasıdır..." (10)*

Marxizm adına ortaya konan uygulama ve uygulamanın teorisinde ise, sınıf dikatatörlüğü, yani proletarya diktatörlüğü devrimin bir unsuru değil, fakat bir devlet diktatörlüğü olarak fetişleştirildi, bir devlet ilkesi haline getirildi. Proletarya diktatörlüğü kavramı, adeta kutsallaştırıldı.

Kuşkusuz, burjuvazinin sınıf egemenliğini ortadan kaldırmak için zorunlu olan devrim, ilk aşamada yani siyasal geçiş aşamasında proletaryanın egemen bir sınıf olarak örgütlenmesini, yani siyasal erki ele almasını şart koşuyordu. Ancak, bu siyasal egemenlik kalıcılaştırılarak, toplumun geleceğini belirleyen mutlak bir biçime dönüştürülmemesi gerekiyordu. Sınıf çatışmalarının son bulduğu, antagonist sınıfların ortadan kalktığı bir toplumun, diktatörlük biçiminde bir siyasal örgütlenmeye ihtiyacı yoktur. Devrim ise, eski egemenliği yıkmayı ve toplumun siyasal biçim almış çelişkilerini çözmeyi gerektirdiği için siyasal eyleme ve siyasal erk biçiminde örgütlenmeye ihtiyaç duymaktadır. Yıkma ve çözme işlevini yerine getirip, kurma eylemine (toplumsal örgütlenmeye) geçtiği andan itibaren, o siyasal erk (yani proletarya devleti) Marx'ın ifadesiyle *"artık gerçek anlamıyla siyasal erk olmayacaktır, çünkü siyasal erk uygar toplumdaki çatışmanın tam resmi anlatımıdır". (11) (*)*

Uygulamada, proletarya diktatörlüğünün, sosyalizmin bütün gelişmesi boyunca vazgeçilmez siyasal örgütlenişi olarak kalıcılaştırılması ve bir ilke haline getirilmesi, sosyalist ülke-

(*)Marx sözkonusu cümledeki *"uygar toplum"u,* kapitalist toplum anlamında kullanmaktadır.

lerde, kelimenin gerçek anlamıyla bir devlet örgütlenmesine dönüştürdü. Proletarya diktatörlüğü adıyla sürekli güçlenen bu devlet, baskı ve bürokrasi üreten bir tokmak olarak proletaryanın da tepesine indi. İnmek durumundaydı, çünkü diktatörlük yöntemi, işçi sınıfının burjuvaziden geçici olarak aldığı ve belirli bir süre zorunlu olarak başvurmak zorunda olduğu bir araçtı ve hem Marxizm'in, hem işçi sınıfının, hem de sosyalizmin hümanizmasında yeri olmayan bir araçtı. Yani, hiç bir zaman için bir amaç olamazdı. Bunun, için sosyalist toplumsal sistem içinde yerine bir türlü oturamadı. Sistem diktatörlükle, diktatörlük de sistemle, toplum ise her ikisiyle bağdaşamadı ve sonunda toplum siyasal devrimler yaparak hem bu diktatörlükleri, hem de diktatörlük temelinde tutunmaya çalışan sistemleri yıktı. Sosyalist ülkelerde toplumsal evrimin, siyasal devrimleri gerekli kılmasının nedenlerinden birisinin bu diktatörlük olgusu olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Marx'ın kuramında işçi sınıfının kurtuluşunun ve kesin zaferinin bir sınıf olarak kendisinin de ortadan kalkmasına bağlı olduğu yazılıdır. Elbette bu, hemen, sosyalist devrimin ertesi günü gerçekleşecek bir değişim değildir. Ama, sosyalist devrimle birlikte işçi sınıfı böyle bir sürece girer. Ne var ki, yetmişi aşkın yıldır sosyalizm uygulamasından sonra işçi sınıfı, hem de Marx'ın tanımını yapmış olduğu işçi sınıfı grevler yaparak, daha yüksek ücret talep ederek varlığını ve sınıf konumunu olduğu gibi sürdürüyor. Sınıf adına kurulan siyasal egemenlik (proletarya diktatörlüğü) pekişip güçlendikçe, devlet denen örgütlenmenin doğasında varolan çelişkiler su yüzüne çıkıyor ve toplumla uyuşmazlığa düşüyor. Sonuçta, proletarya devleti kendi egemenliğine alıp, onu *"gerçek anlamda bir dev-*

*let olmaktan çıkar*"tmadığı için, devlet proletaryayı ve toplumu egemenliği altına alıyor. Yaşanan süreç, bu gerçeği ortaya koymuştur.(*)

## Sosyalizm, Proletaryayı Ortadan Kaldırmayı Hedeflemelidir

Sermaye sınıfı, kapitalist özel mülkiyetini devam ettirmek için proletaryayı yarattı. Proletaryayı yaratmakla kapitalist özel mülkiyet, kendi varlığını ortadan kaldıracak tarihi hükmü de imzalamış oluyordu. Ama, proletaryayı yaratmaktan ve kendisinin karşıtı olan bu sınıfın varlığını sürdürmesinden başka çaresi de yoktu. Çünkü, ücretli emek olmadan ve bu ücretli emeği sömürmeden kapitalizm yaşayamazdı. Böylece, kapitalizm sermaye ile emek arasındaki uzlaşmaz kavganın tohumlarını ekti. Üretim ilişkilerini, emekle sermaye arasındaki uzlaşmaz kavganın tohumlarını ekti. Üretim ilişkilerini, emekle sermaye arasındaki bu çelişki üzerine kurdu.

Emekle sermaye arasındaki bu uzlaşmaz çelişkinin çözümü, ancak bir sosyalist devrimle mümkündü. Ekim Sosyalist Devrimi -henüz kendisini yalın bir biçimde ortaya koymuş olmadığı bir dönemde de olsa- emekle sermaye arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi, ücretli emek sömürüsüne son vererek, kapitalistlerin ve otokrasinin egemenliğini yıkarak çözdü. Ama

(*)Burada, hemen, *"iyi ama, sosyalist devrim, öyle tarihi koşullarda gerçekleşti ki, devlet ve proletarya diktatörlüğü uzun süre yaşamak zorundaydı, güçlenmek zorundaydı, başka türlü sosyalizmi ayakta tutamazdı"* şeklinde, bizim de yer yer sıraladığımız *"tarihi zorunluluklar"* akla gelecektir. Bunlar doğrudur. O zaman, bu *"tarihi zorunluluk"*ları kabul ediyorsak, yol açtığı deformasyonu da görmek zorundayız. Ve bu *"zorunluluk"*ları bilimin yerine koyup savunmaktan kurtulmalıyız. Bu yaklaşımdan ötürü, bu bölümde, dışsal bir etki olarak gördüğüm *"tarihi zorunluluklar"*dan bağımsız olarak, sınıfların ortadan kaldırılması ve sosyalizmde siyasal erk sorununu bilimsel açıdan irdelemeye çalıştım.

proletarya açısından sorun burada bitmiyordu. Zafer yolunda katedeceği mesafe bundan sonra başlıyordu.

İki modern sınıftan birisi olan burjuvazi ortadan kalkmıştı. Ama proletarya, bir sınıf olarak varlığını devam ettiriyordu. Devrimin ilk on yıllarında devam ettirecekti de. Ama, proletarya bu süreçte, kendisini sınıf yapan koşulları birer birer değiştirerek, kendisini ortadan kaldırmaya doğru ilerlemeliydi. Oysa, görüyoruz ki, yetmiş küsur yıllık gelişimi sürecinde, kendisini proletarya olmaktan çıkartacak ölçüde köklü değişimleri gerçekleştiremedi. Ve bugün, kendi devleti dedikleri devlete karşı grev, miting, boykot gibi mücadele yöntemleriyle varlığını sürdürüyor.

Bu sonucun özgül nedenlerini bilince çıkardığımız ölçüde, uygulamanın sosyalist kuramda yarattığı mantık çarpılmalarını daha kolaylıkla giderebiliriz. Bu özgül nedenler, sosyalizmin ilk vatanı olarak doğmuş olan Sovyetler Birliği'nin devraldığı ekonomik-sosyal şartlardan kaynaklanıyor.

Birincisi: Marxist toplum bilimine göre, eski toplumun yıkılıp, yeni bir toplumun kurulabilmesi için; o toplum içinde varolan üretici güçlerle üretim ilişkilerinin yanyana yaşayamayacakları bir noktaya gelmiş olmaları şarttır ve bu uyumsuzluğu ancak bir devrim çözebilir. Ekim Devrimi'nin gerçekleştiği tarihi koşullara ve Rusya'nın sosyo-ekonomik yapısına baktığımızda, sözkonusu uyumsuzluğun, *"artık birarada yaşayamayacakları"* noktaya ulaşmamış olduğunu görürüz (Yadsımanın yadsınması bölümünde bu konu üzerinde daha geniş duracağım).

Kapitalist üretim ilişkileri, üretici güçlerle (proletarya ile) birarada yaşayamayacağı düzeyde bir olgunluğa erişmemiştir. Henüz yarı-feodal ilişkilerin yaşanmakta olduğu bir ülke durumundadır. Dolayısıyla, gelişkin bir proletarya yoktur.

İkincisi: Birinci nedene bağlı olarak, toplumsal çelişkiler

belli bir yalınlığa sahip değildir. Farklı toplumsal çelişkiler iç içe yaşanmaktadır. Yani, emek-sermaye çelişkisi; diğer toplumsal çelişkileri kendi etrafında toplayacağı bir yalınlığa ulaşmamıştır. Otokrasi ve burjuvazinin karma egemenliği sözkonusudur. Bu nesnel yapı, zaten yeterince gelişkin olmayan proletaryanın işini zorlaştırmış, sorunları daha karmaşık hale getirmiştir.

Üçüncüsü: birinci ve ikinci nedene bağlı olarak; üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin çözümü, otomatikmen üretici güçlerle mülk sahipliği sorununu çözememiş, bu alanda farklı bir çelişkinin doğmasına yol vermiştir. Yani, eski üretim ilişkilerinin nitel değişime uğrayarak kapitalist sömürü sisteminin son bulması, üretim araçları sahipliği ile, üretici sınıf arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmamış, farklı bir nitelik olmasına yol vermiştir.

Sonuçta, proletaryanın, eski toplumsal yapıyı yıkıp, üretim araçlarına ve siyasal iktidara el koyarak, toplumu yeniden örgütlenmeye girişmesinin yerine, siyasal yanı öne çıkan devrimin, proleter devlet erkiyle sürdürülmesi ve herşeye devletin el koyması geçmiştir. İradi çözümler ve toplumun yukardan aşağıya siyasal erk aracılığıyla yeniden örgütlenmesi gündeme gelmiştir. Lenin'in, devrimde ve yeniden kuruluşta siyasal erkin önemine aşırı vurgular yapması, bu özgül nesnel yapıdan kaynaklanmaktadır.

İradi çözümlerin ve devletin belirleyici olduğu bir yapıda, proletaryanın kendisini sınıf olarak ortadan kaldırmanın doğal sürecinde ilerlemesi sağlanamazdı. Yukarıdan aşağıya, iradi tedbirlerle ortadan kaldırma girişimi ise tümüyle yapay bir girişim olur ve çok daha başka sorunlara ve çelişkilere yol verebilirdi.

Demek ki, hem sınıfın ortadan kalkması, hem de üretim araçları sahipliliğiyle üretici güçler arasındaki çelişkinin çözü-

lebilmesi için, eski üretim ilişkilerinin son bulması -yani kapitalist sömürüye ve kapitalist sınıfa son verilmesi- yetmiyor.

Üretim biçiminin değişmesi ve değişikliğin bu boyutta kalması, sistemi değiştiriyor, fakat, üretici güçlerle üretim araçları sahipliği arasındaki çelişkinin çözümünde nicel bir takım değişiklikler yaratıyor.

Kapitalist üretim ilişkileri altında üretim araçlarının sahibi olan burjuvazinin elinde biriken tüm kapital, *"ödenmemiş emek"*ten başka bir şey değildir. Bu *"ödenmemiş emek"*, diğer adıyla, burjuvazide kapitale dönüşen artı-değer, emeğin daha fazla sömürülmesinin, burjuvazinin ise yeni üretim araçlarının kaynağı oluyor.

Sosyalist ülkeler bu kapitalist ilişkiye son verdi. *"Ödenmemiş emeğin"* burjuvalar elinde kapitale dönüşmesine ve sömürüsünü üst boyutlara çıkarmasına kaynak olan artı-değer sömürüsünü sona erdirdi. Böylece üretim ilişkileri değişti. Fakat son verilen bu ilişkiyle birlikte, üretim araçları sahipliğinin emeğe, emekçinin kendisine geri döndürülmesi sağlanamadı. Üretim araçları sahipliği, sermaye sınıfıyla emek arasında el değiştirmedi; sermaye sınıfıyla emek adına kurulan devlet arasında el değiştirdi. Bu el değiştirmenin, emekle üretim araçları sahipliği arasındaki ilişkiyi uyumlu hale getiremeyeceği açıktır. Çünkü, Engels'in belirlemesiyle; *"mülk sahibi sınıfların tüm birikmiş kapitali; 'ödenmeyen emek'ten başka bir şey olmadığına göre, bu emeğin geriye dönük bir biçimde ödenmesi, yani sözkonusu tüm kapitalin emeğe verilmesi gerekir". (12)* Açık ki, üretim ilişkilerinin sona erdirilmesiyle birlikte, üretim araçları sahipliği sorununun da çözümü için, tem emek araçlarının ve ürünlerinin emeğe geri döndürülmesi gereklidir.

Bu iki çelişki birlikte çözülmediği sürece, işçi sınıfı gerçek kurtuluşuna ulaşamıyor ve mücadelesine başka boyutlarda ve

başka yöntemlerle devam ediyor. Çünkü, yine Engels'in belirlemesiyle; *"işçi sınıfı tüm emek araçlarının (toprağın, hammaddelerin, makinelerin vb.) ve bu suretle de kendi emeğinin bütün ürünlerinin sahibi olmadıkça gerçek kurtuluşuna kavuşamaz." (13)* Yani, kendisini sınıf yapan koşulları tümüyle ortadan kaldırarak, kendisini bir sınıf olmaktan çıkartamaz.

Burada, üretim ilişkilerinin mi yoksa üretici güçlerle üretim araçları sahipliliği arasındaki çelişkinin mi daha önemli olduğu konusunda bir ayrıma gitmenin doğru olmadığı düşüncesindeyim. Bunlara birincil-ikincil önemler atfetmek bizi ilerletmez. O nedenle, üretici güçlerle, üretim araçları sahipliği arasında, yeni kurulacak üretim ilişkisini belirleyecek uyumun kurulması şarttır. Bu ancak, o üretim araçları emeğin malı haline getirilerek sağlanır. Değilse, yeni toplum gerçek rayına oturamayacağı gibi, çelişkilerin yeni çatışmaları doğurması da engellenemez.

Antagonist sınıfların kalmadığı bir düzen olduğu halde, sosyalist ülkelerde çelişkilerin çatışmalı boyutlara çıkması, bir çoğunda toplumsal evrimin siyasal devrimleri gerekli kılması ve hatta bazılarında kanlı çatışmaların meydana gelmesi, eğer sınıfla toplum, üretim araçlarıyla sınıf arasındaki ilişkilerin rolü doğru tespit edilemezse, yeterince anlaşılamaz.

Ortaya çıkan bu deneylerden hareketle, üretim ilişkilerinin değişmesinin fazla önemli olmadığı sonucuna varmak doğru değildir. Bu ülkelerin insanları ve dünya insanlığı; dünyayı dönüştürmenin -şu eksiklik ya da bu olumsuz sonuçlarına rağmen- somut eylemine tanık olmuş; binlerce programdan daha öğretici olan, kendi deneyleri üzerinde kendilerini eğitme olanağına kavuşmuş, değiştirmenin yolunu öğrenmiştir. Ayrıca, sömürgeciliğin çöküşünde oynadıkları tarihi rolle, insanlığın bu yüzkarası paslı zincirlerden kurtulmasına paha biçilmez katkılar sunmuşlardır. Devlet sosyalizmi altında bile ol-

sa, önemli insani sorunların (kapitalizmin çözmediği ve çözemeyeceği) çözüldüğünü insanlığın önünde gelişme ufukları açtığını görmüşlerdir. Bu nedenle, kazanımlar küçümsenemez. Üretim ilişkilerinin değiştirilmiş, artı-değer sömürüsüne son verilmiş olması çok önemlidir. Bunun, üretim araçları sahipliği sorununun çözümüyle tamamlanması, tüm emek araçlarının, emeğe devredilmesiyle tamamlanması gerekmektedir.

Gerekmektedir çünkü, yine deneylerden görülmüştür ki, sorunun bu yönü çözümlenmediği zaman, işçi sınıfı bu defa da üretim araçlarının tek sahibi olan devlete karşı bir mücadeleye girmek durumunda kalıyor. Üretim araçları sahipliğinin sadece devlet elinde toplanması, üretici güçlerle üretim araçları sahipliği arasındaki çelişkiyi, devletle üretici güçler arasında bir çatışmaya dönüştürüyor.

Bu somut veriler, sosyalist ülkelerde, ezen ve ezilen sınıf antagonizmasının ortadan kaldırıldığını, ama, üretim araçları sahipliği ile üretici güçler arasındaki çelişkinin bir başka biçimde sürdüğünü, bu çelişkinin bugünkü toplumsal çalkantılarda ve siyasal çatışmalarda ana kaynağa dönüştüğünü ortaya koyuyor. Bu çelişki; devletin neden halktan koptuğunu ve halkın üzerinde bir baskı mekanizmasına dönüştüğünü, devletle bütünleşen işçi sınıfı partilerinin sınıftan nasıl soyutlandığını ve en başta işçi sınıfının kendi devleti denen devlete karşı neden amansız bir kavgaya giriştiğini daha kolay anlamamızı sağlıyor. Sağlıyor, çünkü, Marx'ın deyimiyle *"hiç kimse kendi özgürlüğüne karşı savaşmaz"*. Sosyalist ülkelerde de işçiler ve halk kendi özgürlüğüne karşı savaşmadı; onlar üretim araçlarına el koymuş olan ve dolayısıyla da halkın özgürlüğüne el koymuş olan devlete karşı savaştılar. Kavga Engels'in deyimiyle, *"emek araçlarının sahipliği"* sorunundan kaynaklanıyor.

Marxistler, sosyalist ülkelerde ortaya çıkan bu deprasyonların ve toplumsal sorunların kaynağını doğru bir şekilde göre-

medikleri taktirde, üstyapı kurumlarının işleyişindeki bozuklukları sayıp dökmekle sorunlara çözüm bulmuş olmazlar. İster çok partili sistem kurulsun ve devlet olabildiğince demokratikleştirilsin; ister piyasa ekonomisine geçilsin ve rekabet ortamı yaratılsın; bunlar kalıcı çözümler olamazlar ve çelişkileri ortadan kaldıramazlar. Dahası, bunlar yeni çelişkiler doğurur ve doğuruyor da.

Emek araçlarının sahipliği onu yaratanlara geçmeli, üretken güçlerle üretim araçları sahipliği arasındaki uyumsuzluk son bulmalı, işçi sınıfı ve genel olarak çalışan halk, devlet elinde merkezileşmiş üretim sürecinin birer nesneleri olmaktan çıkarak, bilinçli özneleri haline gelmelidir.

Emek araçları sahipliğinin burjuvaziden devlete geçmesi toplumu belli bir süre rahatlatıyor. Hatta, Sosyalist devrimin gerçekleştiği Rusya koşullarında bu yöntem, ülkenin modernleşmesine, sınayi atılımların gerçekleştirilmesine ve toplumsal gelişmeye önemli ivmeler de kattı. Ancak, bunun bir sistem olarak kalıcılaştırılması, belli bir süre sonra, toplumla devlet arasında bir çelişkinin doğmasına ve bir patlama momentine doğru ilerlemesine yol verdi.

Yaşanmış olan bu deneylerden öğrenerek; üretim araçları sahipliği sorununda net bir bakışa sahip olmak, *"yüzyıllar boyu yönetilen konumda olmuş işçi sınıfının eline tüm üretim araçlarını vererek, rasyonel sonuçlar ve yöneticiliği bihakkın yerine getirmesini beklemek gerçekçi değildir"* gibi pragmatik yaklaşımları aşmak gerekir. Üreten gücün, onu insandışı bir yaşama mahkum eden koşullar ortadan kaldırıldığında, yöneten ve planlayan bir güç olmayı da başaracağına inanmak lazımdır. Değilse *"yönetim ve planlama"* uzman bir elitin işidir biçimindeki yüzyılların getirdiği şartlanmayı aşmak zordur. Pratiklik ve gerçekçilik adına, elitizme düşmemek gerekiyor.

## Proletarya Diktatörlüğü

Günümüzde, *"diktatörlük"* kavramının insan bilincinde hoş olmayan çağrışımlar yaptığı doğrudur. Bundan hareketle, bu kavramın kullanılmaması gerektiğini isteyenler, eğer, devrimde proletaryanın bir egemen sınıf olarak örgütlenmesi ve bu egemenliğini bir siyasal erkte ifade etmesi zorunluluğunu reddetmiyorlarsa, bunun adına *"diktatörlük"* değil de başka bir şey demeleri sorun değildir. Bu içerik, kulağa daha hoş gelen isimlerle izah edilebilir. O nedenle, burada, meselenin bu yönü üzerinde değil; reel sosyalizmin ortaya koyduğu deneyler ışığında, proletarya diktatörlüğüne diyalektik yaklaşımın ne olması gerektiği üzerinde duracağım.

Marxizm'de, proletaryanın dünyayı dönüştürme ülküsü, bir önadım olarak siyasal eylemi öngörür. Proletaryanın toplumsal devriminin siyasal yanı, varolan eski egemen erki devirmek ve yeni bir siyasal erk örgütlemeyi içerir. Ancak, Marx'ta, devrime derinliğine damgasını vuran yan bu siyasal erk değildir. Toplumsal dönüşümler ve yığınların aşağıdan yukarıya yeni toplumun kuruluşuna etkin olarak katılımı esastır. Proletaryanın siyasal erki, kapitalizmden sosyalizme geçişin siyasal görevlerini yerine getirmek için vazgeçilmez bir araçtır ama, toplumun etkinliğinin başladığı yerde bitmesi, *"sönmesi"* gereken bir erktir. Çünkü, proletaryanın devleti, üstlendiği işlevler bakımından, çatışmalı sınıfların bulunduğu toplumdaki devletten farklı bir içeriğe sahiptir ve bu anlamda o, *"gerçek anlamda bir devlet"* değildir.

Peki, Marxizm'de proletaryanın siyasal erkinin zor yönü yok mudur? Vardır. Proletarya diktatörlüğü, eski egemen erkin devrilmesinde, burjuvazinin sınıf egemenliğinin sona erdi-

rilmesinde, kısacası yeni toplumun doğumunda *"ebe"* rolü oynamak durumundadır. Çünkü, antagonist sınıflı toplumlarda, egemen sınıf, bu egemenliğini zoru kullanarak tesis etmiş, zoru kullanarak ayakta tutmaktadır. Onu devirmek için, proletarya, *"zor"*u ondan ödünç almak, kullanmak ve sınıf çatışmalarının, sınıf egemenliklerinin bittiği yerde zoru tarihe gömmek zorundadır.

Bu bakımdan, hangi koşullarda gerçekleşirse gerçekleşsin, proletarya diktatörlüğü, devrimin, olmazsa olmaz derecesinde ihtiyaç duyacağı bir araçtır. Ama her şey gibi, proletarya diktatörlüğünün de diyalektik bir evrimi vardır ve bu evrim; onun başlangıçtan son bulduğu döneme kadarki süreci kapsar. Onun siyasal erk anlamında başlangıcı devrimle başlar, yeni erkin kurulması, eski sınıf çatışmalarının sona ermesi, üretim araçları sahipliğinin proletarya ve emekçi halka devredilmesi ve artık proletaryanın da sınıf egemenliğine ihtiyacının kalmadığı bir evrede son bulur. Marxizm'in devlete bakışındaki bu bilimsel yöntem; onu, devleti bugünden yarına hemen ortadan kaldırmayı savunan anarşizmden olduğu kadar, devleti mutlaklaştıran ve ebedileştiren muhafazakarlardan da ayırır.

Proletarya diktatörlüğüne, (ya da proletaryanın devleti) sorununa yaklaşımımız, bu bilimsel yöntemi esas almalıdır. Reel sosyalizmin ortaya koyduğu güçlü devlet pratiğinin, gerek proletaryaya gerekse de sosyalist toplumsal gelişmeye nasıl engeller oluşturduğunu akıldan çıkarmamak gerekiyor. Nesnel, tarihsel zorunlulukların, sosyalizmi güçlü bir devlet altında yaşamaya adeta mahkum etmesi; sonuçta proletarya adına kurulan o devletin de, sosyalizmin de büyük yaralar almasına yol açtı. Sürekli güçlenen ve mutlaklaştırılan devlet, ürettiği bürokrasiyle, yasaklarla ve toplum üzerinde kurduğu egemenlikle bir baskı mekanizması olmaktan öteye gidemedi.

Bu nedenle, proletarya diktatörlüğü, kapitalizmden komünizme geçiş sürecinin bir yönetim biçimi olarak görülmemelidir. Eğer, proletarya diktatörlüğü devrimin ve sosyalizmin kuruluş evresinde bir iktidar aracı olarak değil de, bu uzun tarihi sürecin, yani komünizme kadar ilerleyecek sürecin bir yönetim biçimi olarak görülürse, bu süreç bir geçiş aşaması olmaktan çıkar ve kalıcı bir sisteme dönüşür. Dolayısıyla, böylesi bir kalıcılaştırma tarihin diyalektik ilerleyişine denk düşmediği için, deformasyon ve arkasından çöküş bir anlamda kaçınılmaz olur.

Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerde olan budur. Proletarya diktatörlüğü sistemin bir yönetim biçimine dönüştürülerek kalıcılaştırılmış, ordusuyla, haber alma teşkilatlarıyla, bürokratik kurumlarıyla devasa bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır.

Proletarya diktatörlüğü, kapitalizmden komünizme geçiş sürecinin etkin bir öğesi olarak değil, devrim anının ve *"kapitalizmin rahminden yeni doğmuş"* sosyalizmin ilk kuruluş evresinin bir ögesi olarak görülmelidir. Özellikle de onun *"zor"*u içeren yönü, devrim ve sınıf çatışmalarını çözümleme süreciyle sınırlanmak durumundadır. Değilse, zorun süreklileştirilmesi; hem onu kullananı bozacak, hem de yığınların atılımını ve etkinliğini sınırlayacaktır.

Proletaryanın siyasal erkini, *"gerçek anlamda devlet"* olmaktan çıkartacak esas öge, yığınların harekete örgütlü katılımıdır. Paris Komünü ve Sovyetler, devrimin yarattığı yığın örgütleri olarak doğmuşlar ve proleter erk önceleri bunlar üzerinde şekillenmiştir. Paris Komünü çok kısa ömürlü olmuştur, ama, proletaryaya siyasal erkin dayanması gereken yığınsal temeli ve demokratik katılımı somut olarak göstermiştir. Sovyetler'in bu miras üzerinde doğuşu ve devrimin ilk yıllarında hemen hemen tüm halk kesitlerinin örgütlü katılımını tesis

edişi, Lenin'in göğsünü gere gere, *"işte gerçek demokrasi budur"* diyerek burjuva demokrasilerini bununla yarışa davet etmesini sağlamıştır.

Ne var ki, gerek iç savaş, gerekse daha sonraları emperyalist kuşatmalar, Sovyetler'in sürekli geri plana düşmesine; haberalma teşkilatı, düzenli ordu, polis ve diğer bürokratik devlet kurumlarının öne çıkıp güçlenmesine; silahlanma yarışı devletin askeri etkinliğini körüklemesine yol açmıştır. Yığınların aktif katılımından soyutlanan devlet, kelimenin gerçek anlamıyla bir devlet olmuştur. Daha sonraki yıllarda, devlet'in yanına eklenen *"halk"* sözcüğü (yani *"halkın devleti"* olarak anılması) herhangi bir şeyi değiştirmemiştir.

Sosyalist ülkelerin deneyimlerine ve ülkemizin koşullarına bakarak, bizim, proletarya diktatörlüğüne bitmez-tükenmez misyonlar yüklemekten kaçınmamız gerekiyor. Proletarya diktatörlüğü, demokratik halk iktidarının değişmez bir biçimi olarak görülmemelidir. Esas olarak, halk devriminin vazgeçilmez öğesi; burjuva sınıfı alaşağı etme ve devrimin önündeki engelleri kaldırma sürecinin gerekli kıldığı bir siyasal iktidarın aşağıdan yukarıya yığın katılımını sağladığı bir biçim olarak algılanmalıdır. Ülkemizde, zora dayalı devrim, kaçınılmaz olarak diktatoryal da olacaktır. Bu, proletarya diktatörlüğüdür. Ama, onun diktatoryal yanı, devrim sürecini, yani burjuvazinin etkisizleştirilmesi ve yeniden karşıdevrim hamlesini önleyici süreci aşmamalı, bir devlet diktatörlüğü biçimine dönüşmemelidir.

Bu anlamda, proletarya diktatörlüğünün başlangıcı halk devrimi anı, sonu ise, demokratik halk devletinin proletarya ve emekçiler tarafından aşağıdan yukarıya örgütlü ve etkin katılım biçiminde örgütlenmesi süreci olmalıdır. Demokratik halk devleti, kendi biçimini oturturken, diktatörlüğü eritmeli, yığınların etkinliğinin esas alındığı yarı-devlet niteliğini temel

almalıdır. Emekçiler adına savunuculuk yapacak bir devlet değil, emekçi halkın kendi kendini savunduğu yapıda bir devlet yaratılmalıdır.

Proletarya diktatörlüğünün devrim döneminde uygulanması da sınırlı olmalıdır. Uygulamanın sınırı, kapitalistlerin iktidarını devirmek, tekellere, büyük kapitalist işletmelere, büyük toprak sahipliğine el koymaktır. Orta ve küçük işletmelere zoralım ya da diktatörlük yöntemine başvurmak doğru değildir. Bu işletmelerden yararlanma ve bunları sosyalist üretim sürecine kazanma yöntemi esas alınmalıdır. Çünkü, Lenin'in deyimiyle, *"kapitalizmin kırıntılarından yararlanılmazsa sosyalizm kurulamaz". (14)*

Demokratik halk devriminin, kapitalizmi bütünüyle ortadan kaldırması, bütün *"kırıntılarını"* yok etmesi mümkün değildir. Devrim ve demokratik halk iktidarı kollektivizmden yana olacak, ortak mülk sahipliğini esas alacaktır. Fakat, kapitalizmin kırıntıları olarak kalan bir takım unsurları yok edici değil, onlardan yararlanıcı yöntemi uygulayacaktır.

Kapitalizme düşmanlık, artı-değer sömürüsü elde etmeyen, özel mülkiyet ve küçük işletmecilik düşmanlığı düzeyine indirgenmemelidir. İnsanların zorunlu kullanım araçları (ev, araba, küçük bir toprak (bahçe) ve hem çalışanı hem de sahibi olduğu küçük işyeri gibi özel mülkiyet sosyalizm altında da olacaktır.

Sonuç olarak; birçok konuda olduğu gibi, proletarya diktatörlüğü konusunda da bilimsel yaklaşımı temel almak; tarihsel zorunlulukların şu ya da bu dönemde, şu ya da bu ülkede proletarya diktatörlüğüne yüklediği misyonların tümünü evrenselleştirip, her yerde uygulanması zorunlu biçim olarak mutlaklaştırmamak gerekiyor. Kuşkusuz, proletarya diktatörlüğünün bizim koşullarımızda hangi biçimleri alacağını ve hangi biçimleri kullanacağını bugünden bütün somutluğuyla orta-

ya koymak, hangi aşamadan sonra yarı-devlet biçimine dönüşüp sönme sürecine gireceğini, ne kadar süre uygulanacağını vb. önceden planlamak mümkün değildir. Bunları büyük oranda, devrimin içinde geliştiği ortam, yığınların durumu, dünya konjonktürü ve güçler dengesi belirleyecektir. O nedenle, bugünden sahip olmamız gereken yaklaşım; proletarya diktatörlüğünü, proletaryanın bir yönetim biçimi olarak kalıcılaştırılacak, güçlendirilecek bir sistem haline dönüştürmemek, ona bitmez-tükenmez misyonlar yüklememek, yeni kuruluşa derinliğine damgasını vuracak yeni egemenlik biçimi olarak mutlaklaştırmamak olmalıdır.

## YADSIMANIN YADSINMASI

Yadsımanın yadsınması, diyalektik materyalizmin temel yasalarından biridir. Toplumsal gelişim yasalarını inceleyen Marxist felsefe, toplumların sürekli ileriye ve yükseğe doğru gelişiminin, yeninin eskiyi yadsıması biçiminde süren bir değişim olduğunu bu temel yasaya dayandırır. Yadsımanın yadsınması yasası, genel olarak, doğanın, tarihin ve düşüncenin bir gelişme yasasıdır ve karşıtların birliği ve mücadelesini içerir. Bu yasaya göre yaşayan her şey kendi içinde yadsımayı taşır. Ancak bu yadsıma; metafizik yorumda olduğu gibi, eskinin basit bir biçimde yok edilmesi ya da dönüp dolaşıp yeniden eskiye dönülmesi biçiminde gelişmeyi durağan bir kısır döngü içinde tutmak değildir. Eski, kendisini yadsıyacak olumlu kutupları kendi bağrında taşır, yeni tarafından yadsınır ve yeni kendi özünde daha üst boyutta kendisini yadsıyacak filizleri taşır. Bu, gelişmenin sürekliliğini ve bir nitelikten başka bir niteliğe sıçramalı hareketini içerir. Bu, yadsımanın yadsınması yasasının genel işleyişidir. Fakat bu, tek tek özel gelişme yasaları ve evrelerine ilişkin herşeyi açıklamaya yetmez. O nedenle, bu yasanın özgül işleyişi, her olgunun özel gelişme evresi ve yadsıma türü ayrıca incelenir.

İlk kez Hegel tarafından formüle edilen bu yasanın, eserlerinde genel ve özgül süreçlerinin geniş izahını bulduğumuz F.Engels, yadsımak eyleminin nasıl anlaşılması gerektiğini şöyle açıklar:

*"Yadsımak, diyalektikte sadece hayır demek ya da bir şeyin varolmadığını söylemek ya da onu herhangi bir biçimde yok etmek anlamına gelmez... Ve ayrıca yadsımanın türü, burada sü-*

*recin önce genel, sonra da özel özlüğü tarafından belirlenir. Sadece yadsımamalı, ama yadsımayı yeniden ortadan kaldırmalıyım da. Öyleyse, birinci yadsımayı ikincisi olanaklı kalacak ya da olanaklı bir duruma gelecek bir biçimde varetmek gerek. Bu, nasıl olacak? Tek başına alınmış her durumun özgül özlüğüne göre. Eğer bir arpa tanesini öğütür, eğer bir böceği ezersem, birinci eylemi gerçekleştirmiş ama ikinciyi olanaksız kılmış olurum. Demek ki, şeylerin her türünün ortaya bir gelişme çıkacak biçimde kendi özgül yadsınma türü vardır ve her fikir ve kavram türü için de bu böyledir." (15)*

Görüldüğü gibi, yadsımanın yadsınması yasası, doğada, toplumsal gelişimde ve düşüncede genel olarak bir tek biçimde değil; her fenomenin özgül gelişim süreçleri tarafından belirlenen farklı biçimlerde işlemektedir. Bu, gelişmenin düz bir çizgi üzerinde akıp giden bir süreç olmadığını anlattığı gibi, şeylerin özgül yadsınma türünün, yadsımanın yadsınmasının genel yasasını ortadan kaldırdığı anlamına da gelmez.

Yadsımanın yadsınması, diğer doğa yasaları gibi yokedilemezdir. Çünkü o da gücünü maddenin oluş biçimi olan hareketten alır. Her zaman o da madde gibi hareket halindedir. Ve doğada, tarihte ve ne olduğunu bilince çıkarmamış dahi olsa insan beyininde gerçekleşmesini sürdürür.

Yadsımanın yadsınmasının ortadan kaldırılamaz bir doğa yasası olması; onun çeşitli koşullar ve özgül durumlarda biçimsel olarak değişik süreçler izlenmemesi anlamına gelmez. Örneğin, konumuz gereği üzerinde yoğunlaşacağımız toplumsal gelişmede yadsıma eylemi, doğada olduğu gibi bazı genel yasaları içermekle birlikte, olgunun özgül gelişme biçimleri tarafından belirlenen değişikliklere uğrar. Hiç bir zaman; inişi çıkışı olmayan, geriye düşüşü, ileriye sıçraması olmayan dümdüz bir gelişim çizgisi izlemez. Hareketin genel gelişim eğrisi, sürekli ileriye ve bir yükseğe sıçrama grafiği çizer,

ama bu grafik helezonik bir eğri biçimindedir.

Bu bakımdan, bazı tarihi koşullarda ve olgunun özgül süreçlerinde yadsımanın yadsınması yasası biçimsel değişikliklere uğrar.

Dünyayı dönüştürmek amacıyla yola çıkmış olan devrimcilerin, bu süreçleri ve olgunun kendi içinde taşıdığı özgül yadsıma türlerini bilince çıkarmaları; içinden geçilen koşulların bu yasanın işleyişine etkilerini ve bazı tarihi koşulların, yadsıma eyleminde yaratacağı biçimsel değişiklikleri görebilmeleri son derece önemlidir. Bunlar bilince çıkarılamadığı takdirde, dünyayı dönüştürmede öznel faktörün rolü yerli yerine oturtulamayacağı gibi, kör zorunlulukların esiri olmaktan kurtulmak ve kör zorunluluklar üzerine insan bilincini egemen kılmak mümkün olamaz. Çünkü, dünyayı dönüştürme eylemi; zaten kendiliğinden ilerleyen doğal nesnel yasaların içinde bilinçsizce yuvarlanıp giden kaya parçalarını değil; zorunlulukları bilince çıkartan ve egemenliği altına alan özgürleşmiş iradenin bilinçli seçimini ve tasarımını gerekli kılar. Engels'in güzel benzetmesiyle; bir arı peteğini, bir duvar ustasından daha mükemmel örer, ama en kötü bir duvar ustasını arıdan üstün kılan şey, insanın yapacağı işi beyninde tasarlamasıdır. Bunun için, dünyayı dönüştürme eylemi, dünyayı algılama, kavrama ve değiştirmeyi tasarlama bilinciyle başlar.

Kuşkusuz, dünyayı dönüştürmede insan; hem teorik bakımdan dünyayı genel yapısıyla ve bu yapıyı oluşturan tüm bağlantılarıyla eksiksiz olarak öğrenebilme imkanlarına sahiptir; ama hem de, gerek insan bilincine yansımanın sınırlılığı, gerek olgulardan fazlasıyla etkilenme ve aynı zamanda geçmişe bağlı kalma, köklerinden kopmama gibi ikili ve çelişkili yapısı ve gerekse de dünya sisteminin yapısındaki karmaşa; onu eksiksiz ve tamamlanmış bir bilince ulaşmaktan alıkoyar. Bu olgular, insana, dünya ile zihinsel faaliyeti arasında varolan bu

çelişkiyi tamamen çözme olanağı tanımamaktadır.

Ama aynı zamanda bu çelişki, dünya ile insan arasında varolan pasif konumda ve kendi başına sürüp giden bir şey değil, düşünsel ilerlemenin başlıca itici gücü durumundadır. Algılama, çözümleme, tasarlama ve değiştirme süreçleri, dünya ile insan arasındaki bu çelişkinin sürekli yeniden çözümüyle birlikte gelişir. Bu nedenle insanlığın sonsuz ilerici gelişiminde bu çelişki hem muharrik güçtür, hem de her ilerleme bu çelişkilerin yeniden bir üst boyutta çözümü demektir.

Yadsımanın yadsınması yasasının toplumsal gelişmede, bir kendiliğinden yanı vardır, bir de bilinçli özne tarafından düzenlenen yanı vardır. Kendiliğinden yanı, doğa yasaları düzeni içinde gerçekleşir. İnsan tarafından işletilen süreç ise, yine doğa yasalarıyla bir uyum içindedir, ancak çeşitli aşamalar düzeni içinde gerçekleşir. Bugüne kadar değişime uğrayan, diğer deyişle yadsımanın yadsınması yasası tarafından yadsınan tüm toplumsal sistemler çeşitli gelişme aşamaları içinde kendi özgül yadsınma biçimleriyle kendi sonlarına ulaşmışlardır. Köleci toplumdan feodal topluma, feodalizmden kapitalist topluma geçişte, yadsımanın yadsınması (eski tabirle inkarın inkarı) yasası hep aynı gelişme düzeni içinde işlemiştir. Bu gelişim ve değişimlerin ayrı niteliklerde olması inkarın inkarı yasasının işleyiş biçimlerinde değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Fakat yasanın kendisi değişmemiştir. Değişmez de. Çünkü inkarın inkarı yasası tıpkı madde ve hareket gibi herhangi bir güç tarafından yaratılmamıştır ve o nedenle hiç bir güç tarafından da yokedilemez.

İnsanlık tarihi, inkarın inkarı yasasının nice imparatorlukları, krallıkları ortadan kaldırdığının örnekleriyle doludur. Olgunun kendi doğal yapısının içinde varolan inkar, onunla birlikte yaşarken onun yeni bir nitelikle yer değiştirmesini sağlıyor ve aynı zamanda yeni niteliğin de kendisini yadsımasının

öğelerini oluşturuyor. Bu yapısından dolayı, hiç bir kişi, hiç bir olgu ve de hiç bir sistem kendini yadsınmaktan kurtaramaz.

Ama burada önemli, vurgulanması gereken çok önemli bir nokta vardır. O da şu: Bir halk ya da toplumun bir önceki sistemi yadsıyabilmesi için, yani iradi gücün başarıya ulaşabilmesi için sistemin iç çelişkilerinin bizzat kendini yadsıma noktasına getirmesi gerekir. Yani, nitelikçe daha ileri bir toplumsal sisteme geçiş, eski toplumun bağrında onu yadsıyacak çelişkilerin olgunlaşmasını, kendi kendini inkar noktasına doğru götürmesini gerektirir. Bu olmadığı takdirde, yadsımanın iradi yönüyle, nesnellik birbiriyle çakışamaz; çatışma konumuna düşer. Böylesi bir çatışma durumunda iradi güç zaafa ve hatta yenilgiye uğrayacaktır. O nedenle, yadsımanın yadsınmasının kendiliğinden gelişen doğal süreciyle, bilinçli öznenin hareket birliği eş orantılı bir gelişim aşamasını gerektirmektedir. Aksi halde, kendiliğinden sürecin olgunlaşmasına bilinçli öznenin cevap verememesi durumunda dağılma, çürüme başgösterir, nesnel sürecin olgunlaşmadığı bir aşamada iradi gücün hareketi ise belki eskiyi yadsır ama yeni niteliği yerine oturtamaz.

İnsan için, *"yaşıyorum demek ki öleceğim"* biçiminde formüle edilebilecek inkarın inkarı yasası, toplumsal sistemler için de geçerlidir. Ancak, burada, yasa genel olarak yaşayan bir olgunun ölümle mutlaka karşılaşacağı vargısını dile getirir, ne zaman, nasıl ve hangi biçimde öleceğini söylemez. Bunların cevabı; şeylerin kendi özgül yadsınma türleri ele alınarak verilebilir. İnsanın biyolojik yaşamında gelişme aşamaları birbirine nasıl bağlıysa, yani insan ömrünün bir saati bir önceki saatini, bir günü bir önceki gününü, bir yılı bir önceki yılını inkar ediyorsa, bir toplumsal sistemdeki gelişme aşamaları da öylesine birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Ve gelişme aşamalarının biri diğerinin inkarıdır.

Örneğin, kapitalizmin kendi içinde birbirini yadsıyan gelişim aşamalarını ele aldığımızda, bu yasanın özgül işleyişini açıkça görürüz. Serbest rekabetçi dönemden nitel bir değişiklik olan tekelcilik aşaması, serbest rekabetçi aşamayı yadsıyarak gelişmiştir. Bu aşamalar öylesine birbirine bağlıdır ki ve zıtların mücadelesi öylesine barizdir ki, rekabet, bir yandan tekelciliği doğururken, bir yandan da kendi kendini inkar etmektedir. Tekel, serbest rekabetin bağrından doğmakta, onu yadsıyarak yeni bir gelişim aşamasını oluşturmaktadır.

Tekelcilik aşaması, kapitalizmin rekabetçi dönemini yadsıyan nitel bir değişim aşamasıdır. Ama tekelcilik de aynen rekabetçi kapitalizm aşaması gibi yadsımanın yadsınması yasasını kendi bağrında taşımaktadır. Tekelci kapitalizm aşaması yaşıyor; demek ki o da kendi bağrında taşıdığı yadsıyıcı olgular tarafından sona erdirilecektir. Yani ölecektir. Ama hangi gelişme aşamasında ve hangi biçimde yadsınacağı, bugünden ancak genel bir öngörü olarak ortaya konabilir.

Kapitalizm, feodalizmi yadsıdıktan sonra, kendi içinde birbirini yadsıyan gelişme aşamaları yaşadı ve yaşıyor. Dışa açılma, merkantilizm aşamasını yadsıdı. Tekelcilik aşamasına sıçrayış, serbest rekabetçi kapitalizm aşamasını yadsıdı. Bunlar, kapitalizmin kendi sınırları içinde yadsımanın yadsınması yasasının hiç durmaksızın işlediğini açıkça gösterir.

Bu gelişme aşamalarının bize sunmuş olduğu veriler, rekabet ve onun yaratmış olduğu çelişkinin hem kapitalizmi yaşatan ve iten hem de aynı zamanda onu yadsıyan bir mekanizma olduğu sentezine ulaşmamızı sağlamaktadır. Bundan hareketle, serbest rekabet dönemini yadsıyan tekelciliğin de yine rekabet tarafından kendi kendisini yadsımaya doğru ilerleyen tek tekele doğru tırmanma eğiliminde ifadesini bulmaktadır.

Tekeller arası rekabetin yöneldiği gelişim aşaması, dünya-

da tek tekele doğru tırmanma aşamasıdır. Büyük tekellerin uluslararası birleşmesi, sanayiyi taşıma hareketiyle, belli bazı üretim dallarında dünya çapında tekleşme çabaları, giderek rekabetin kendisini de yadsıyacak bir gelişmeye temel oluşturmaktadır.

Sosyalist sistemin dağılması, Sovyetler Birliği'nin bir rekabet alternatifi olmaktan çıkması, tekeller arası rebabet savaşının önemli engellerinin son bulmasına yol açmış, tekeller arası rekabet eskisinden çok daha hızlı bir şekilde boyutlanmıştır. Tekellerin rekabet alanı genişlemiş, tek tekele doğru gidiş hızlanmıştır. IMF bugün dünden farklı olarak, sadece kapitalist dünyanın finans patronu değil, Sovyetler Birliği ve eski sosyalist Avrupa ülkelerinin de patronluğuna soyunmuştur.

Kuşkusuz, bugün hala üç modern emperyalist merkez varlığını devam ettirmektedir ve aralarındaki rekabet zaman zaman kıran kırana bir ekonomik savaşa dönüşmektedir. Bu devlerin birbirini yadsımaya yönelmesi, tekelci rekabetin de yadsınmasını beraberinde getirecektir. Rekabetin bitmesi, kapitalizmi yaşatan önemli dinamiklerinden birinin ölmesi demektir. Bu gelişmeler, kapitalizmin kendi iç işleyişinin nesnel olarak kendisini yadsıma noktasına doğru olgunlaşması anlamına gelecektir. Bu noktada, öznel faktör görevini yerine getirirse, yadsımanın kendiliğinden olgunlaşan nesnel yönüyle, bilinçli iradenin eylemi tam çakışma sağlar ve kapitalizm, daha üst düzeyde bir toplumsal gelişime yol açmak için yadsınır.

Rekabet alanında tek tekele doğru gidiş sürecine girilirken, sermaye planında da, tekelci sermaye hisseli sermayeye doğru bir gidiş seyri izlemektedir. Bugün için hisseli sermaye, tekelci kapitalizmin yeni kan damarlarını ve finansman kaynaklarını oluşturuyor. Böyle olmasına rağmen, hisseli sermaye, tekelci sermayenin yadsınması olgularını da bağrında taşı-

yor. Eskinin küçük, dağınık özel sermayesini kendi elinde toplayarak (yadsıyarak) büyük kapitalist sermayeye dönüştüren tekelcilik, yeni finansman kaynakları sağlamak ve tüm sermaye hareketini denetlemek amacıyla yöneldiği hisseli sermaye tarafından yadsınmanın çağrışımlarını veriyor.

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız olgular ve olası gelişmelerden hareketle söylemek gerekirse, tekelci kapitalizm yeni bir aşamaya sıçramanın eşiğine gelmiştir. Bu aşama, metropol planında tek tekele doğru tırmanma aşamasıdır. Kapitalizm bugüne kadar kendi içinde yadsımanın yadsınması aşamalarını yaşayarak gelişmiştir. Artık bu aşamadan sonra, kapitalizm içi yadsıma aşamalarının da sonuna geldiğini söylemek yanlış değildir. Kapitalizm tırmandığı yeni aşamayla birlikte, kendi kendisini yadsıma noktasına doğru hızla olgunlaşmaktadır. Hem tek tekele yükselme eğiliminin hızlandığı metropollerde, hem de sanayinin taşıma hareketiyle daha da iç içe giren uluslararası ilişkilerde işleyen süreç, kapitalizmin yadsınması sürecidir.

Aynı süreçte, hisseli sermayenin kapitalizm içinde önemli bir yaygınlığa ulaşması, diyalektiğin bir başka yasası olan basitten karmaşığa, Engels'in deyimiyle *"yalınçtan bileşiğe"* doğru gelişme yasasının da işlediğini gösterecektir. Bu bütünlüklü süreç içerisinde, kapitalizm bir yandan kendi kendini yadsıma noktasına doğru hızla yol alırken, bir yandan da üretim araçları üzerinde bireysel tekel kurma sahipliğinin yerine ortaklığın ve toplumsallığın habercisi olan hisseli sermayenin geçmesini sağlayacaktır. Kapitalizmin inkarıyla birlikte, doğal bir gelişim süreci içerisinde yaygınlaşmış olan hisseli sermaye, bir toplumsal mülkiyete dönüştürülerek tekelci sermayenin yerini alacaktır.

Buraya kadar kısaca, yadsımanın yadsınması yasasının kapitalizm içinde işleyen nesnel yönünün belirttim. Bu başlık altında daha çok iradi yön üzerinde durmaya çalışacağım. Ancak iradi yön üzerinde dururken, reel sosyalizmde bu yasanın iradi yönünün nasıl çarpıldığını ortaya çıkarmaya çalışacağım. Bunun gerekli olduğuna inanıyorum, çünkü yadsımanın yadsınması yasasının düşüncede de işletilmesi, nelerin doğru, nelerin yanlış olduğunun ortaya çıkartılmasını, doğruların yanlışı yadsımasını ya da yeninin eski yaklaşımı yadsımasını gerektiriyor.

Hem sözkonusu yöntemi sağlıklı bir şekilde izleyebilmek, hem de inkarın inkarı yasasında iradi gücün rolünü doğru tanıyabilmek için, Engels'ten uzun bir aktarma yapmak istiyorum.

*"Yadsımayı yadsıma (...) ne menem şeydir? Bir arpa tanesini örnek alalım. Böyle milyarlarca tane öğütülür, kaynatılır bira haline getirilir ve sonra tüketilir. Fakat böyle bir arpa tanesi yarayışlı koşullar bulursa, elverişli toprağa düşerse sıcaklık ve rutubetin etkisi altında onda kendine özgü bir değişiklik meydana gelir, büyümeye başlar. Bildiğimiz tane artık kaybolmuş, kendi kendini yadsımıştır (reddetmiştir); yerine artık ondan türeyen bitki vardır: Bu bitki tanenin yadsınmasıdır. Bitki büyür, çiçeklenir, tane bağlar bu suretle arpa tanesi üretir ve bu taneler olgunlaştıktan sonra sapı ölür yani kendi kendini yadsır. Bu yadsımanın yadsınması sonucunda yine bildiğimiz arpa tanesine başvururuz. Fakat bir değil, on, yirmi ya da otuz katı fazlasına... Yadsımayı yadsıma, doğal tarihsel ve düşünsel gelişmenin son derece genel, bu yüzden de olabildiğince geniş etkili ve önemli bir yasasıdır." (15)*

Yapmış olduğumuz bu uzun aktarmada; yadsımanın yad-

sınması yasasının tek tek türlere ilişkin özgül işleyişinde iradi gücün iki rolünü bariz bir şekilde görmekteyiz. Engels'in verdiği arpa örneğinde görüldüğü gibi, arpayı kaynatıp, bira yaparak tüketmek de bir yadsımadır. Elverişli toprağa ekerek bitki haline dönüştürmek de yadsımadır. Ne var ki, birincisinde iradi müdahale, gelişmeyi yok ederek yadsımayı gerçekleştirirken; yani, ikinci yadsımaya olanak tanımayacak bir yok etme eyleminde bulunurken, ikinci yöntemde tanenin yadsınması, gelişmeyi olanaklı kılacak türde bir yadsımadır ve yadsıyanın da yadsınmasıyla tür sürekli daha ileri ve yüksek düzeyde bir gelişimi yaratır.

Biz bu arpa örneğini, tabii ki tamamen farklı bir durum olduğu için yadsımayı yadsıma koşulları çok farklı olan, toplumsal sistemlere uyarlayarak ele alacak olursak, burada da iradi gücün rolünün, gelişmeyi daha üst boyutlara taşıma ya da ortadan kaldırma biçiminde ikili bir etkiye sahip olduğunu görürüz. Ayrıca, özelde reel sosyalizmde bu yasanın kendi doğal karakterine uygun olarak işletilip işletilmediğini, diyalektik yöntemin izlenip izlenilmediğini kavrayabiliriz.

Sosyalist ülkelerin tümünde kapitalizm, devrimci yöntemlerle yadsındı. Kapitalizmin devrimle yadsındığı ülkelerin hemen tümünde, nesnellik bakımından kapitalizm kendi kendini yadsıma momentine gelmemişti. Zıtların birliği ve mücadelesiyle bağlantılı olan inkarın inkarı yasası, doğal diyalektik sürecini yaşayarak, kapitalizmi yadsıyacak güçlerin gereken güç ve olgunluğa erişmiş olduğu bir aşamada kapitalizmin yadsınması biçiminde gelişmedi.

Örnek olarak, Rusya'yı ele aldığımızda, devrimin olgunlaşmasıyla, kapitalizmin kendi kendini yadsıma noktasında olgunlaşmasının atbaşı gitmediğini görürüz. Rusya'da henüz kapitalizm kendi *"varlık biçimini"* yadsıma durumuna gelmeden, o dönemin dünya konjonktürü, savaşın yarattığı yıkım ve aç-

lık, keskinleştirdiği çelişkiler bu ülkede devrimin olgunlaşmasına ve gerçekleştirilmesine yol verdi. Proletarya ve emekçi halklar, *"ekmek, barış, özgürlük"* temel belgisi etrafında, otokrasinin ve burjuvazinin egemenliğini yıktı. Savaşta yorulmuş, yıkılmış, yıpranmış bir ülke devraldı. Proletarya erken bir zaferle buluştu. Zaferi elde etti de. Ne var ki, bu zafer, bugün üzerinden yetmiş küsür yıl geçtikten sonra, yeni zaferleri gerektiren *"geçici bir zafer"* olmak akıbetiyle karşılaştı. Marx, *"tarihin süreci içinde, burjuva üretim tarzının ortadan kaldırılmasını ve dolayısıyla burjuva siyasal egemenliğinin kesinlikle devrilmesini zorunlu kılan maddi koşullar yaratılmış olmadıkça, proletarya burjuvazinin siyasal egemenliğini yıkarsa, bu ancak geçici bir zafer (...) olacaktır"* (17) demişti. Bugüne kadar gerçekleşen proleter devrimlere baktığımızda, hemen hemen çoğunda, henüz kapitalist üretim tarzının, artık üretici güçlerle birarada yaşayamayacak duruma gelip kendi kendini yadsıma noktasına erişmeden gerçekleştiğini görürüz. Toplumsal ve siyasal gelişmeler, uluslararası koşullar, devrimi olgunlaştırıp kaçınılmaz kılmışken, yani siyasal açıdan bir yadsıma olgunlaşmışken, ekonomi yapıda sosyalizmin maddi zeminleri oluşup yadsımanın nesneliği olgun hale gelmeden gerçekleşen bu devrimler, toplumsal devrim olgusuyla alt yapının durumu arasındaki uyumsuzluğu giderme gibi önemli sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu uyumsuzluğun giderilmesi; yani alt yapının yeni bir niteliğe geçişe uygun hale getirilmesi görevi ağırlıklı olarak subjektif faktöre düşmüştür.

Somutta, Rusya'da, ekonomik alt yapıyı meydana gelen devrimsel yadsımaya denk hale getirmek görevi, bütünüyle iradi güce düşmüştür.

Lenin'in NEP yöntemi ve uygulaması, gerçekleşen toplumsal devrimin siyasal zaferiyle, ekonomik yapıda sağlaması gereken zaferi çakıştırmaya yönelik bir yaklaşımdı. Lenin, NEP

ile, üst yapı ile alt yapı arasındaki uyumsuzluğu gidermeyi amaçlıyordu. NEP'le, tarımda kapitalizmin gelişmesini, ve bu alanlarda kapitalizmin feodalizmi yadsımasını ve süreç içersinde kapitalizmin de kendi varlık biçimini yadsıyacak duruma gelmesini bilimsel olarak planlamıştı.

Ancak, Lenin'in bu yaklaşımı, Lenin'in ölümünden sonra, sabırla ve bilimsellikle devam ettirilmedi. Devam ettirilmediği gibi, NEP'in anlamı ve önemi parti tarafından bütünlüklü bir teorik izaha kavuşturulamadı. Lenin, bu politikayı, Rusya gibi koşullarda gerçekleşen devrimin karşı karşıya kalacağı sorunların teorik izahı ve çözümü doğrultusunda işleyip derinleştirecek, teorik bir bütünlüğe kavuşturacak zamana sahip olamadı. Ömrü yetmedi. Parti ise, volontarist bir yaklaşımla, alt ve üst yapı arasındaki dengesizliği yukarıdan aşağıya plan dayatmalarıyla çözümlemeye çalıştı. Ne var ki, sosyal politikalarla, ekonomik yapının uyumsuzluğu bir türlü giderilemedi.

Burada, çok kısaca bir noktaya değinmek gerekiyor. Bu aynı zamanda, Lenin'in yeni bir kuruluşta ekonomik alt yapının vazgeçilmez önemine ilişkin çelişkili yaklaşımını da yansıtıyor.

Lenin, bir yandan NEP tezi ve uygulamasının mimarı iken, bir yandan da, Doğu halklarının o dönemde devrime tutkularına, sosyalizme isteklilikerine bakarak, kapitalizmi atlayarak sosyalizme geçişin olabilirliği yaklaşımını ileri sürmüştür. 1920'de, Lenin ve Roy'un Komünist Enternasyonal'e sundukları bir tezde bu yaklaşım şöyle formüle edilmiştir: *"...Komünist enternasyonal, geri kalmış ülkelerin ileri ülkeler proletaryasının yardımıyla şura sistemine geçebilecekleri ve belli aşamalardan sonra kapitalist aşamadan geçmek zorunda kalmadan komünizme varabilecekleri tezini de teorik gerekçesini göstererek savunmalıdır". (18)* Daha sonraları, kısaca *"kapitalist*

*olmayan yoldan sosyalizme geçiş"* biçiminde ifade edilen bu tez, Komintern'in savunduğu bir tez olduğu gibi, SBKP tarafından bütünlüklü bir stratejiye dönüştürüldü. Geri kalmış ülkelerin komünist partilerinin çoğunun programının esasını bu strateji oluşturdu. Hatta, uzun bir dönem, Mısır, Irak, Suriye gibi ülkeler, bu stratejinin somut olarak vücut bulacağı ülkeler olarak görüldü. SBKP bu tezi doğrultusunda, Sovyetler Birliği'nin sözkonusu ülkelere etkin destek vermesini sağladı.

*"Kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçiş"* stratejisinin gerek sözü geçen ülkelerde gerekse başka ülkelerde vücut bulmaması bir yana, bu tez teorik bakımdan yanlıştı. Yadsımanın yadsınması ve zıtların birliği ve mücadelesi diyalektik yasalarına uymuyordu. Ve ayrıca, Lenin'in NEP tezini ileri sürerken oluşturduğu teorik gerekçelerle, *"kapitalizmi atlayarak sosyalizme geçiş"*in teorik gerekçeleri birbiriyle çelişiyordu.

Lenin, NEP tezini ve uygulamasını savunurken, sosyalizme, kapitalist gelişme yolundan başka türlü varılamayacağını belirtiyor; başka türlü düşünseydik bu hem teorik olarak yanlış olurdu, hem de pratik olarak mümkün olmazdı diyordu. NEP, Rusya'nın geri kalmış bölgelerinde sosyalizme geçişi hem teorik, hem de pratik olarak mümkün kılmak için hazırlanmış bir politikaydı ve bu bölgelerde proleter devlet altında kapitalizmi geliştirmeyi, kapitalist gelişme yolundan sosyalizme geçmeyi hedefliyordu. Bu bölgeler için, *"kapitalizmi atlayarak komünizme geçemeyi"* savunmuyordu.

Ama öte yandan, sadece *"ileri ülkelerin proletaryasının yardımına dayanarak"* geri kalmış doğu milletlerinin, kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme geçebilecekleri savunusu, Lenin'in de görüş birliği içinde olduğu bir tez olarak, Komintern'in Doğu halklarına ilişkin bir stratejisi haline getirildi.

Lenin tarafından özgül bir durum için ortaya atılan, Komintern tarafından geri kalmış ülkeler için genel bir savunu-

ya dönüştürülen ve Komintern'in dağılmasından sonra da SBKP ve onu çevreleyen komünist partilerce evrensel bir felsefeye dönüştürülen *"Kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçiş"* görüşü, Marxist felsefeyi çarpıtan bir görüş boyutuna ulaştı. Üzerine sayfalarca yazı yazıldı.

*"Kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçiş"* yöntemi, nereden bakılırsa bakılsın, eşyanın tabiatına terstir. Terstir çünkü, bu yöntem yadsımanın yadsınması yasasını yadsıyan bir teorik içeriğe sahiptir. Kapitalizmi atlayarak, sosyalizme geçiş görüşünde, sosyalizmin feodalizmi yadsıması öngörülmektedir. Engels'in arpa tanesi örneğini devam ettirecek olursak; arpa tanesinin toprağa ekilip bitki haline gelmeden de, on, yirmi kat yeni arpa tanesine dönüşebileceği gibi bir yaklaşımdır. Biliyoruz ki, arpa tanesi; toprak, su ve güneşle buluşup önce bir bitki haline, yani yeni başaklarında yüzlerce arpa tanesini taşıyan bitki haline gelmeden, durduk yere kendi kendine çoğalmaz. Bunun gibi, feodalizm toprağında sosyalizmi yeşertmeye çalışmak mümkün değildir. Çünkü, hem bilimsel olarak, hem de nesnel yasalar itibariyle, sosyalizm kapitalizmin çocuğudur. Kapitalizmin toprağında yeşeren üretici güçler ve toplumsal çelişkilerin bir ürünüdür. Ve ancak, bu toprağın ürettiği, örgütlediği, geliştirdiği ve eski kabuğu parçalayıp yeni ürünler verme aşamasına getirdiği üretici güçlerin üzerine temellendiği zaman kendi gerçek temellerine oturur.

Bunun dışında, *"kapitalizm öncesi"* koşulların üzerine; ne -Komintern'in deyimiyle- *"proletarya diktatörlüğü ülkelerinin desteği"* ve yardımıyla, ne de *"ileri ülkeler proleterlerinin yardımıyla"* sosyalizm kurulamaz ve bu tip yapay oluşumların adına sosyalizm denemez. Nitekim, çarpık görüşün ürünü olarak, Mısır, Irak, Suriye gibi ülkelere uzun dönem *"sosyalizm yönelimli ülkeler"* denmesi ve bu ülkeler yönetimlerinin de bu ismi benimsemeleri, sadece ve sadece bu ülkeler halklarının

gözünde sosyalizm kavramının yozlaşmasına, sosyalizmin itibarının düşmesine yol açmıştır. Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkeler olanca gücüyle, (ekonomik yardımlar, sanayi hamleleri, askeri yardım, ve uzmanlarıyla) destekledikleri halde, sözü edilen bu ülkeler birer birer kapitalist yolu seçmiş ve geri kalmışlık konumlarını aşamamakla birlikte, bu yolda ilerlemektedirler. Eşyanın tabiatına uygun olarak, - Sovyetler Birliği, sosyalist sistem ve dünya komünist hareketi tarafından, bir zamanlar, *"kapitalist olmayan yol"*un deneme kuşağına alınmış - bu ülkelerde de sosyalizm kapitalizmi atlayarak değil, kapitalizmi yaşayıp aşarak kurulacaktır.

Biraz önce de belirttiğimiz gibi, yadsımanın yadsınması yasası, her olgunun kendi iç gelişme yasasıdır. Yani her olgu, kendi yadsımasını içinde taşır. Ve bu yasa yok edilemez, değiştirilemezdir. Toplumsal sistemler bakımından, bu yasaya göre feodalizm içinde yadsıyıcı olarak kapitalizmi taşır. Kapitalizm ise, yadsıyıcı olarak sosyalizmi taşır. Olguların bu diyalektik iç yasalarına rağmen, feodalizmin içine yadsıyıcı unsur olarak kapitalizmi değil de, sosyalizmi sokmak mümkün müdür? Doğa yasalarına ve dolayısıyla da bilince göre bu mümkün değildir.

Kuşkusuz, bir devrim, - adına sosyalist ya da başka şey densin farketmez - feodalizmi yıkıp yadsıyabilir. Bu iradi bir yadsımadır. Her zaman da, bu yöntemle yadsımak mümkündür. Ama sıra ikinci yadsımaya gelince, yani feodalizmin yerine konması gereken şeye gelince, bu sosyalizm olamaz. Ya da olmaması gerekiyor. Çünkü, feodalizmin içinde varolan ilk yadsıma unsurları kapitalizmdir, sosyalizm değildir. Zorlama yöntemlerle, feodalizmin içine bir sosyalizm yadsıma öğesi sokmaya çalışmak yapay olduğu kadar, beklenen sonuçları vermez. Zaten vermedi de.

Belirtmek gerekir ki, devrim bir yadsıma olayıdır. Ama

devrimin yadsıması ile ekonominin yadsıma yasaları birbiriyle üst üste geldiği zaman uyumlu bir gelişme gerçekleşir. Ancak, bunların her zaman birbirine denk bir gelişim seyri izlemediği de tarihsel deneylerle görülmüştür. Bazen yadsımanın iradi koşulları, ekonominin kendi kendini yadsıma koşullarından daha erken oluşabilmektedir. Bu durumda, öznel faktör, ekonominin gelişim yasalarına da iradi müdahalelerde bulunabilir. Fakat, bu müdahale, iki yadsıma olayının denkleşmesi düzleminde olmadığı, aradaki uyumsuzluğu gidermeye yönelmediği taktirde, salt iradi zorlama ortaya çıkar ki, bu durumda sorunun çözümü zorlaştığı gibi daha da karmaşıklaşır. Ekonominin kendi gelişim yasaları devrimin yasalarına uydurulmaya çalışıldığı ve ekonominin dokuları tahrip edildiği taktirde sonuç yıkım olacaktır. Olacaktır, çünkü devrimin yadsıma yasası tamamen iradidir. Halbuki, ekonominin yadsıma yasası esas olarak nesneldir, subjektif müdahale gelişmeyi hızlandırabilir ya da geciktirebilir. İradi öge, nesnellikten koptuğu sürece, ekonominin gelişim yasaları üzerinde etkili olamaz.

K.Marx, yadsımanın yadsınması yasasını, ekonomik gelişme yasaları bağlamında ele alırken, kapitalizmin feodalizmi yadsıması yanında, kapitalizmin de kendi içinde, büyük sermayenin küçük mülkleri yadsıyarak, bir yandan kendi gelişmesini sürdüreceğini, öte yandan da kendini yadsıma noktasına geleceğini vurgulamıştır. Marx, kapitalizmin bu iç diyalektiğini ve varacağı yeri şöyle anlatır:

*"Kapitalist üretim biçiminin sonucu olan kapitalist mülk edinme biçimi kapitalist özel mülkiyeti ortaya çıkarır. Bu, mülk sahibinin emeği üzerine kurulu olan bireysel özel mülkiyetin ilk inkarıdır. Fakat, kapitalist üretim bir doğa yasasının acımasızlığıyla bizzat kendi inkarına da yol açar.* ***Bu, inkarın inkarıdır.*** *Bu, üretici için özel mülkiyeti yeniden kurmaz, fakat; ona, kapitalist dönemin kazançları üzerine kurulu yani işbirliğine ve top-*

*rağın ve emek tarafından üretilen* ***üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı bireysel mülkiyet verir.***" (19)

Görüleceği gibi, kapitalizm, kendi karakteri gereği, bizzat kendi varlık biçiminin yadsınmasına yol açar. Kapitalizm, bireysel emek üzerine kurulu dağınık özel mülkiyeti yadsıyarak, ekonomik gelişmenin gerekli kıldığı toplumsallaşmış üretim üzerine kendi kapitalist özel mülkiyetini kurar. Bununla, bir kaç büyük kapitalist, geniş bir halk kütlesini mülksüzleştirir. Ama ekonomik gelişme yasaları burada durmaz. Yadsımanın yadsınması süreci işlemeye devam eder. Ve öyle bir noktaya gelir ki, toplumsallaşmış üretimle, bunun üzerinde küçük bir azınlığın kurduğu kapitalist özel mülk sahipliği artık birbiriyle bağdaşmaz. Kapitalist kabuk, toplumsallaşmış üretici güçleri artık içinde tutamaz. Çelişki derinleşir ve bir çatışmaya yol verir. Sıra, mülksüzleştirenlerin, mülksüzleştirilmesine gelmiştir. Bu sefer, kapitalizmin mülksüzleştirdiği büyük çoğunluk, kapitalizmi yadsıyarak; kapitalistleri mülksüzleştirir. Bu, mülksüzleşitirenlerin mülksüzleştirilmesi, yadsımanın yadsınmasının mülkiyet alanındaki işleyişinin tam ifadesidir.

Bu işleyiş biçimi, kapitalizmin kendi inkarına yol açan süreçteki yadsımanın yadsınması olayıdır. Sosyalizm altında, ekonominin bu işleyiş biçimi değişecektir. Ama yadsıma yasası değişmez. Önceki bölümde de belirtildiği gibi, basitten karmaşığa, bireyselden kollektivizme doğru değişim ve gelişim seyri devam eder.

Ancak, yadsımanın yadsınması yasası, iradi zorlamalarla işin başında ters çevrilirse, bugün sosyalist ülkelerin geldiği sonuçta görüldüğü gibi, ekonominin kendi kendini öğütmeye başlaması, yani arpa tanesinin öğütülüp bira haline getirilerek içilip tüketilmesiyle karşı karşıya gelmekten kaçınmak zordur.

Marx ve Engels, bilimsel sosyalizm teorisini ürettiler. Üre-

tilmiş olan bu teori, tarihin diyalektiğine, toplumsal gelişim yasalarına, ekonomik yapının durumuna ve gelişimine, sınıfların konumlanışına bilimsel bir bakış sunuyor, sosyalizmin üzerine oturacağı alt yapı ile üst yapıyı bir uyum ve bütünlük içinde ele alıyordu. Bu bütünlüğün pratik içerisinde de sağlanabilmesi için, bu bilimsel öngörünün hayata geçmesi, gerçek bir olguya dönüşmesi gerekiyordu.

Lenin, Marxizm'e katkısını, Marxizm'i devrim pratiğinde üreterek yaptı. Kapitalizmin eşitsiz gelişimi ve emperyalizm aşamasının ortaya çıkardığı olguları çözümledi, sosyalist devrimin alacağı biçim ve yollar üzerinde yoğunlaştı. Devrimci bir önder ve düşün adamı olarak, Marxizm'i pratiğe uygulamanın adımlarını attı. Pratiğin, somut koşulların getirdiği deneylerle teoriyi zenginleştirdi. Ancak, kendisinin de deyimiyle *"işin zor yönü"*nün, yani devrimden sonra gelen yeniyi kurma işinin teorisini üretmeye ömrü yetmedi. Devrimci Marxizm'i, kurucu Marxizm'e tamamlayamadı.

Bu alanda Marxizm'e katkı, daha çok, Lenin'in ölümünden sonraki sürecin, reel sosyalizmin işiydi. Yeni kuruluşun bilimsel teorisi; pratik verileri, felsefesi, ekonomisi, kültürü, bütünlüklü olarak, kuruculuğun Marxizmi'nin üretilmesi gerekiyordu. Bu, ayrıca, Marxizmin kurucularının öngördüğü biçimden farklı koşullarda gerçekleşmiş bir sosyalist devrimin zorunlu kıldığı bir görevdi. Fakat, Lenin'in ölümünden sonra, Parti, bu konularda gereken felsefi üretimi yapamadığı gibi, Marxist felsefeden kimi alanlarda önemli sapmalar gösterdi. Giderek bir sisteme dönüşen aşırı merkeziyetçilik, otoriter eğilimler, volontarizmin her konuda belirleyici olarak kullanılması, sosyalist ekonomi, toplum ve devlet uyumunun kurulamaması, yığınsal katılımın giderek sözedilmez düzeye düşmesi, bu sapmaların birer sonucu olarak ortaya çıktı, *"Kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçiş"* tezinin genel bir teoriye dö-

nüştürülmesi, bu doğrultuda ciddi pratik adımların atılması, uzun süre, ulusal kurtuluşuna yeni kavuşmuş ülkelerde komünist partilerin ve proletaryanın iktidardaki ulusal burjuvaların kuyruğuna takılmasına, bu ülkeleri sosyalizme itme gibi boş bir çabaya girişmesine, ve özellikle Sovyet emekçilerinin alınterinin azımsanamaz bir bölümünün bu ülkelerin burjuva yönetimlerine akıtılmasına yol açtı.

Bugün ortaya çıkan sonuçta; başta SBKP olmak üzere bütün komünist partilerin, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülke yönetimlerinin ortak sorumluluğu var. Kimimizin payına çok, kimimizin payına az düşse de, bu sorumluluktan kaçınılamaz. Aynı şekilde bu sonuç; sadece Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelere değil, dünya işçi sınıfı hareketine, devrim mücadelesine ve dolayısıyla bir bütün olarak insanlığa zararlar verdi. Ancak, her olumsuzluğun, kendi içinde olumluluğu da taşıdığı, yani zıtların birliği ve mücadelesinin bu alanda da sürdüğü, bu bakımdan gerek Sovyetler Birliği ve eski sosyalist ülkelerin halklarının, gerekse de dünya işçi sınıfı hareketinin yeniden kalkış ve daha üst düzeyde yeni zaferler için gereken bilgi, deney birikimi ve dinamiklere sahip olduğu kuşkusuzdur.

*Kasım 1991*

## KAYNAKLAR


(1) K.Marx, Ekonomi Poltiğin Eleştirisine Katkı, s:51-52
(2) F.Engels, V.Burgius'a Mektup. Aktaran: Marx-Engels, Düşünceler Aforizmalar, s:117
(3) F.Engels, Ücretli Emek Sistemi. Akt. a.g.e. (a.b.ç)
(4) Marx-Engels, Düşünceler Aforizmalar s:91
(5) Marx-Engels, Toplu Eserler'den akt. Marx'ın Toplum Kuramı, Doğan Yayınları, s:197
(6) A.g.e. s:221
(7) F.Engels, Akt. Düşünceler Aforizmalar, s:19-20, Yeni Dünya Yay.
(8) A.g.e. s:83
(9) K.Marx'ın Toplum Kuramı, s:215
(10) A.g.e. s:223
(11) A.g.e. s:223
(12) F. Engels, Düşünceler Aforizmalar, s:44, Yeni Dünya Yay.
(13) A.g.e. s:74
(14) V.I.Lenin, Düşünceler Aforizmalar, Yeni Dünya Yay. s:32
(15) F.Engels, Anti-Dühring, s:228
(16) F.Engels, Düşünceler Aforizmalar, s:13
(17) K.Marx'ın Toplum Kuramı, s:224
(18) Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri, V.I.Lenin, s:336
(19) Kapital'den akt. K.Marx'ın Toplum Kuramı, s:105

*"Kağnı devrildikten sonra yol gösteren çok olur" özdeyişiyle karşılaşma pahasına, aynı yolda yeni "kağnılar" yürütme iddiasında olanlardan birisi olarak, öndeki "kağnı"nın neden, nasıl devrildiğini; aynı yere takılıp bizim de "kağnı"yı devirmememiz için neleri yapmamamız, neleri yapmamız gerektiğini bilince çıkarmanın, geç kalınmış da olsa zorunlu olduğuna inanıyorum.*

*Bu kitapta hedeflediğim şey budur.*